

นวัตกรรมการจัดการทางการเงินเพื่อแก้ปัญหาหนี้สินชุมชน

คุณูปการฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตาม
หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาผู้นำทางสังคม ธุรกิจและการเมือง
วิทยาลัยนวัตกรรมการสังคม

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรังสิต
ปีการศึกษา 2566

**FINANCIAL INNOVATION MANAGEMENT FOR DEBT SOLVE
COMMUNITY PROBLEM**

**BY
SUPAKORN JONGNAPASIRIKUN**

**A DISSERTATION SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT
OF THE REQUIREMENTS FOR
THE DEGREE OF DOCTOR OF PHILOSOPHY IN LEADERSHIP
IN SOCIETY, BUSINESS AND POLITICS
COLLEGE OF SOCIAL INNOVATION**

**GRADUATE SCHOOL, RANGSIT UNIVERSITY
ACADEMIC YEAR 2023**

คุษฎินิพนธ์เรื่อง

นวัตกรรมการจัดการทางการเงินเพื่อแก้ปัญหาหนี้สินชุมชน

โดย

ศุภกร จงนภาศิริกูร

ได้รับการพิจารณาให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาผู้นำทางสังคม เศรษฐกิจและการเมือง
มหาวิทยาลัยรังสิต
ปีการศึกษา 2566

ผศ.ดร.สุริยะใส กตะศิลา

ประธานกรรมการสอบ

ผศ.ดร.บังอร พลเดชา

กรรมการและผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก

ผศ.ดร.อภิรัตน์ กังสดารพร

กรรมการ

ผศ.ดร.นิตรวรวิญช์ องค์กรสิงห์

กรรมการ

ดร.เอกพจน์ คงกระเรียน

กรรมการและอาจารย์ที่ปรึกษา

บัณฑิตวิทยาลัยรับรองแล้ว

(ผศ.ร.ต.หญิง ดร.วรรณิ์ สุขสาตร)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

31 กรกฎาคม 2566

Dissertation entitled

**FINANCIAL INNOVATION MANAGEMENT FOR DEBT SOLVE
COMMUNITY PROBLEM**

by

SUPAKORN JONGNAPASIRIKUN

was submitted in partial fulfillment of the requirements
for the degree of Doctor of Philosophy in Leadership in Society, Business and Politics

Rangsit University

Academic Year 2023

Asst.Prof. Suriyasai Katasila, Ph.D.
Examination Committee Chairperson

Asst.Prof.Bungorn Poltecha, Ph.D.
Member

Asst.Prof. Apirat Kangsadanporn, Ph.D.
Member

Asst.Prof. Chatwarun Angasinha, Ed.D.
Member

Ekaphot Congkrarian, Ph.D.

Member and Advisor

Approved by Graduate School

(Asst.Prof.Plt.Off. Vanee Sooksatra, D.Eng.)

Dean of Graduate School

July 31, 2023

กิตติกรรมประกาศ

คุษณินพณธ์บับนี้สำเร็จได้เป็นอย่างดีเนื่องมาจากได้รับความอนุเคราะห์จาก ผศ.ดร.สุริยะใส กตะศิลา คณบดีวิทยาลัยนวัตกรรมการสังคม ประธานกรรมการสอบ ดร.เอกพจน์ คงกระเรียน อาจารย์ที่ปรึกษา ผศ.ดร.ฉัตรวรรษย์ องค์กรสังห ประธานหลักสูตรฯ ที่ให้ความเอาใจใส่ช่วยเหลือ และคอยให้คำปรึกษาแนะนำเป็นอย่างดีมาโดยตลอด ที่ให้ความคิดเห็นและข้อสังเกตอันเป็นประโยชน์จนทำให้การจัดทำคุษณินพณธ์บับนี้สำเร็จได้โดยสมบูรณ์

ขอบพระคุณมหาวิทยาลัยรังสิต และขอบพระคุณคณาจารย์ทุกท่าน ที่ให้ความรู้ทางวิชาการตลอดจนเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องทุกท่าน ที่ให้ความอนุเคราะห์ประสานงานต่างๆ ให้สำเร็จได้ด้วยดี

ขอขอบพระคุณบิดา มารดา และสมาชิกทุกคนในครอบครัว ที่กรุณาให้การอบรม สั่งสอน และสนับสนุนในทุกกิจกรรมมาโดยตลอด รวมทั้งผู้บังคับบัญชา และมิตรสหาย ที่เป็นกำลังใจสนับสนุน และช่วยเหลือในทุกด้านจนกระทั่งประสบความสำเร็จได้ในทุกวันนี้

ศุภกร จงนภาศิริกูร

ผู้วิจัย

5808555 : ศุภกร จงนภาศิริกูร
 ชื่อคุณิพนธ์ : นวัตกรรมจัดการทางการเงินเพื่อแก้ปัญหาหนี้สินชุมชน
 หลักสูตร : ปรัชญาคุณิพนธ์ิต สาขาวิชาผู้นำทางสังคม ธุรกิจและการเมือง
 อาจารย์ที่ปรึกษา : ดร.เอกพนธ์ คงกระเรียน

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อการศึกษานวัตกรรมบริการจัดการทางการเงินของสถาบันการเงินชุมชน 2) องค์ประกอบ ปัญหา อุปสรรคและข้อจำกัดของการดำเนินงานของสถาบันการเงินชุมชน และ 3) ศึกษาวัตกรรมการเงินชุมชนเพื่อประโยชน์ในการแก้ไขความยากจนและหนี้สินครัวเรือนและการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยเป็นการศึกษาเชิงคุณภาพใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกจำนวน 24 คน ในสถาบันการเงินชุมชน 3 แห่งคือ กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ จังหวัดตราด สถาบันการเงินหนองสาหร่าย จังหวัดกาญจนบุรี และ สถาบันการเงินชุมชนบ้านหาดเจ้าสำราญ จังหวัดเพชรบุรี ผลการศึกษา พบว่า สถาบันการเงินชุมชนมีรูปแบบกลไกการทำงานที่แตกต่างกันไปตามบริบทของพื้นที่ โดยสถาบันการเงินชุมชนหาดเจ้าสำราญใช้โมเดลแก้หนี้รายวัน กลุ่มสัจจะออมทรัพย์จังหวัดตราดใช้หลักความเอื้อเพื่อเพื่อแผ้วมาช่วยแก้ปัญหาหนี้สิน ส่วนทางสถาบันการเงินชุมชนหนองสาหร่ายก็ใช้ธนาคารความดีมาใช้เป็นหลักในการแก้ปัญหาหนี้สิน แต่มีแนวคิดร่วมกัน คือ การแก้ปัญหาหนี้สินนอกระบบอย่างยั่งยืนและการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในพื้นที่และเป็นความพยายามของชุมชนในการลดการพึ่งพาแหล่งทุนจากภายนอก องค์ประกอบสถาบันการเงินชุมชนคือ มีผู้นำที่โปร่งใส การบริหารจัดการองค์การการเงินที่เข้มแข็ง และการมีอัตราดอกเบี้ยที่เข้าถึงประชาชนและการมีส่วนร่วมของประชาชน ส่วนนวัตกรรมบริการจัดการการเงินชุมชนนั้นสถาบันการเงินชุมชนมีบทบาทในการช่วยลดช่องว่างการบริการทางการเงินให้กับประชาชนนอกเขตเมืองและมีรายได้น้อยทั้งในด้านเงินฝากและในด้านสินเชื่อก็มีความยืดหยุ่นสูงกว่าแหล่งเงินทุนอื่น ๆ ทำให้ประชาชนสามารถเข้าถึงแหล่งเงินทุนหรือการบริการทางการเงินได้และเป็นการแก้ปัญหาหนี้สินนอกระบบ ส่วนระดับขั้นของนวัตกรรมสังคมยังอยู่ในระดับที่ มุ่งองค์ความรู้พอที่จะถ่ายทอดในเรื่องภูมิปัญญาได้และเป็นแรงบันดาลใจให้แก่กลุ่มการเงินอื่นๆ ได้ แต่ยังไม่ได้นำเทคโนโลยีมาช่วยในการทำงานมากนักและยังไม่สามารถเปลี่ยนสังคมและยังไม่สามารถเปลี่ยนเปลี่ยนความคิด ทศนคติ ค่านิยมได้

(คุณิพนธ์มีจำนวนทั้งสิ้น 113 หน้า)

คำสำคัญ: นวัตกรรมการเงิน, สถาบันการเงินชุมชน, นวัตกรรมสังคม

ลายมือชื่อนักศึกษา ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา

5808555 : Supakorn Jongnapasirikun
 Dissertation Title : Financial Innovation Management for Debt Solve Community Problem
 Program : Doctor of Philosophy in Leadership in Society, Business and Politics
 Dissertation Advisor : Ekaphot Congkrarian, Ph.D.

Abstract

The objectives of this study were 1) to investigate innovative financial management services of community financial institutions; 2) to explore components, problems, obstacles, and limitations of community financial institution operations; and 3) to examine community finance innovations to benefit poverty alleviation, household debt, and community participation. The qualitative study employed in-depth interviews with 24 individuals from three community financial institutions: Trat, Nong Sarai, and Baan Hat Chao Samran. The findings disclosed that community financial institutions have diverse operational mechanisms based on the local environment. Hat Chao Samran utilizes a model of daily debt settlement. Trat uses the principle of benevolence to assist in resolving debt problems, while Nong Sarai utilizes the Bank of Kindness. But they share a common goal: to solve the issue of informal debt sustainably and to enhance the quality of life for the people in the area; this is an endeavor by the community to reduce its reliance on external funding sources. Components of community financial institutions include a transparent leader who manages a robust financial institution, as well as public access to interest rates and public participation. As for innovations in community financial management, community financial institutions play a role in reducing the financial service divide for low-income rural residents. It is more flexible than other financing sources in terms of deposits and credit, enabling individuals access to funds or financial services and resolving the issue of informal debt. As for the level of social innovation, it is still sufficient to impart wisdom and serve as an example to other financial groups. But to put technology is still needed to work significantly, and it still cannot change society or beliefs, attitudes, and values.

(Total 113 pages)

Keywords: Financial Innovation Management, Community Financial Institutions,
 Social Innovation

Student's Signature Dissertation Advisor's Signature

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	ก
บทคัดย่อภาษาไทย	ข
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
สารบัญ	ง
สารบัญตาราง	ฉ
สารบัญรูป	ช
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความสำคัญของปัญหา	1
1.2 วัตถุประสงค์การวิจัย	7
1.3 ขอบเขตการวิจัย	7
1.4 คำถามการวิจัย	8
1.5 กรอบแนวคิด	8
1.6 ผลที่คาดว่าจะได้รับ	9
1.7 นิยามศัพท์	9
บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	12
2.1 แนวคิดนวัตกรรมสังคม	12
2.2 แนวคิดนวัตกรรมการเงิน	18
2.3 แนวคิดธนาคารกรามีน	31
2.4 แนวคิดธนาคารเพื่อสังคม	37
2.5 การแก้ปัญหาหนี้ครัวเรือนไทยและการแก้ปัญหา	44
2.6 แนวคิดการแก้ปัญหาความยากจนและความเหลื่อมล้ำ	46
2.7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	48

สารบัญ(ต่อ)

	หน้า
บทที่ 3 วิธีการศึกษา	50
3.1 รูปแบบการวิจัย	50
3.2 ผู้ให้ข้อมูลหลัก	51
3.3 เครื่องมือที่ใช้วิจัย	51
3.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล	52
3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล	52
บทที่ 4 บริบทของสถาบันการเงินชุมชนที่ศึกษา	56
4.1 กลุ่มตัวอย่างออมทรัพย์ จังหวัดตราด	56
4.2 สถาบันการเงินหนองสาหร่าย จังหวัดกาญจนบุรี	62
4.3 สถาบันการเงินชุมชนบ้านหาดเจ้าสำราญ จังหวัดเพชรบุรี	68
บทที่ 5 องค์ประกอบสถาบันการเงินชุมชน	77
5.1 ภาวะผู้นำ	77
5.2 รูปแบบการบริหารจัดการ	81
5.3 การมีส่วนร่วมและเครือข่าย	83
บทที่ 6 นวัตกรรมการบริหารจัดการทางการเงินของสถาบันการเงินชุมชน	88
6.1 นวัตกรรมการบริหารจัดการทางการเงิน	91
6.2 การเปลี่ยนแปลงระบบทางการเงินชุมชนทั้งระบบ	98
บทที่ 7 สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ	106
7.1 สรุปผลการศึกษา	106
7.2 ข้อเสนอแนะ	110

สารบัญ(ต่อ)

บรรณานุกรม

หน้า

111

ประวัติผู้วิจัย

113

สารบัญตาราง

หน้า

ตารางที่

5.1 Checklist ขั้นตอนกระบวนการของนวัตกรรมทางสังคม

97

สารบัญรูป

รูปที่		หน้า
1.1	หนังสือเชิญต่อครัวเรือนจำแนกตามวัตถุประสงค์การกู้ยืม ปี 2564	4
1.2	หนังสือเชิญต่อครัวเรือนจำแนกตามวัตถุประสงค์การกู้ยืม ปี 2564	4
1.3	กรอบแนวคิด	8
2.1	โมเดลลำดับขั้น นวัตกรรมสังคม (Spiral Model)	17
5.1	โมเดลลำดับขั้นนวัตกรรมสังคม	88

บทที่ 1

บทนำ

หากทบทวนสถานการณ์ของประเทศไทยตั้งแต่อดีต พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา สถานการณ์ทางการเมืองระหว่างประเทศ และสถานะเศรษฐกิจโลก ตลอดจนความเจริญทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ได้หล่อหลอมเข้าสู่ประเทศไทยอย่างไม่ขาดสาย รัฐบาลในสมัยนั้นจึงจำเป็นต้องพัฒนาประเทศเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมด้วยการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้เริ่มต้นฉบับที่ 1 ในปี พ.ศ. 2504 และมีมาอย่างต่อเนื่อง ปัจจุบันประเทศไทยกำลังอยู่ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 13 การพัฒนาประเทศเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่ผ่านมาได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตในสังคมเกษตร ซึ่งเป็นสังคมของคนส่วนใหญ่ในประเทศจากระบบเศรษฐกิจพอเพียงที่ผลิตเพื่อการยังชีพพออยู่ พอดี พอกิน เน้นการพึ่งตนเองเป็นหลักไปสู่ระบบเศรษฐกิจทุนนิยม ที่เน้นส่งเสริมการลงทุนภาคอุตสาหกรรมและภาคการเกษตร เพื่อเพิ่มปริมาณสินค้าส่งออกไปจำหน่ายยังต่างประเทศให้มากขึ้น หวังว่าจะก่อให้เกิดการจ้างงานและเพิ่มรายได้ให้กับเกษตรกรทั่วประเทศ และคาดหวังว่าเมื่อประชากรคนไทยมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการมีงานทำและเกษตรกรมีรายได้เพิ่มขึ้นจากภาคการเกษตรจะนำไปสู่การใช้จ่ายของภาคประชาชน เพื่อก่อให้เกิดการหมุนเวียนของกระแสเงินไปสู่ภาคอุตสาหกรรมภาคธุรกิจ และภาคธุรกิจบริการ เพื่อกระตุ้นและขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจในภาพรวมของประเทศ (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2565)

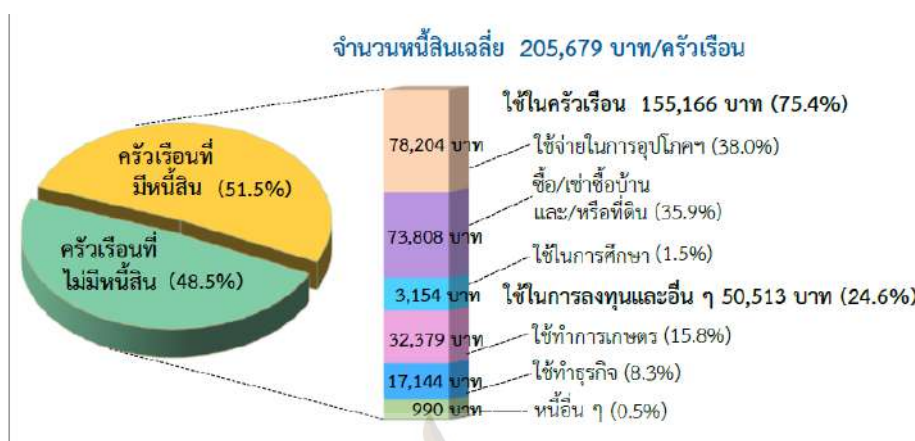
จากการพัฒนาประเทศเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมดังกล่าว ได้ก่อให้เกิดผลกระทบกับวิถีชีวิตชุมชนทั่วประเทศ ดังนี้ 1) จากการที่ประชาชนส่วนใหญ่ เช่น ในเขตภาคกลาง เคยทำนาปีละครั้งเดียว ในวิถีเกษตรธรรมชาติและอิงวัฒนธรรมข้าวของแต่ละชุมชน ได้กลายเป็นวิธีการล้มสมัยไม่สามารถเพิ่มผลผลิตข้าวส่งออกไปจำหน่ายยังต่างประเทศได้มากขึ้น รัฐบาลจึงได้มีการส่งเสริมให้มีการทำนาเพิ่มขึ้นเป็นปีละสองถึงสามครั้ง เรียกว่าการทำนาปรัง ในพื้นที่เขตชลประทาน การทำนาปรังดังกล่าวเป็นการทำนาตลอดทั้งปีไม่มีการพักดิน ฝืนธรรมชาติของสภาพนิเวศโดยเฉพาะลุ่มน้ำท่าจีน จึงจำเป็นต้องพึ่งปัจจัยการผลิตเช่นปุ๋ยเคมีสารเคมีกำจัดศัตรูพืชเครื่องจักรกลและน้ำมันเชื้อเพลิงในการที่เกษตรกรในยุคเศรษฐกิจทุนนิยม ต้องพึ่งปัจจัยการผลิตที่มาจากต่างประเทศ ทำให้ต้นทุนการผลิตภาคการเกษตรต้องผูกพันกับค่าเงินบาท ราคาน้ำมัน

เชื่อเพลิง ฯลฯ ที่มีความไม่แน่นอนเป็นไปตามสภาวะเศรษฐกิจโลก แต่การกำหนดราคาพืชผลทางการเกษตรมิได้กำหนดราคาตามสภาวะต้นทุนที่แท้จริง แต่เป็นการกำหนดราคาตามกลไกการค้าเสรีของระบบเศรษฐกิจทุนนิยม เกษตรกรจึงต้องเสี่ยงกับการขาดทุนหรือบางฤดูกาลผลิต ราคาผลผลิตจะได้เพียงคุ้มทุนเท่านั้น จึงก่อให้เกิดภาวะขาดสภาพคล่องทางการเงินเพื่อการดำรงชีวิตและการลงทุนทำการเกษตรในระบบเศรษฐกิจทุนนิยม ด้วยปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นดังกล่าวรัฐบาลทุกสมัยที่ผ่านมา มิได้นิ่งเฉยและให้ความช่วยเหลือเกษตรกรมาโดยตลอด เช่น การสนับสนุนให้สถาบันการเงินทั้งในภาครัฐและภาคเอกชน ทำการปล่อยสินเชื่อเพื่อการเกษตรรักษาสภาพคล่องทางการเงินให้เกษตรกร และมีการประกันราคาผลผลิตทางการเกษตร การจัดตั้งกองทุนหมู่บ้าน การสนับสนุนโครงการวิสาหกิจชุมชนดังกล่าว เป็นต้น แต่การดำเนินงานดังกล่าว ในรอบระยะเวลาหลายสิบปีที่ผ่านมา ก็ยังไม่สามารถแก้ไขปัญหาความยากจนของเกษตรกรให้เบาบางลงไปได้ และในการประกอบอาชีพทางการเกษตรในระบบเศรษฐกิจทุนนิยม นอกจากจะก่อให้เกิดความยากจนแล้ว สารเคมีในภาคการเกษตรทุกชนิด ได้เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดผลกระทบกับแม่น้ำท่าจีนและแหล่งน้ำในชุมชน เกิดการเน่าเสียเต็มไปด้วยสารพิษตกค้าง จนมีอาจใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำเหล่านี้เพื่อการอุปโภคและบริโภคเหมือนที่เคยเป็นมาในอดีต 2)จากระบบเศรษฐกิจทุนนิยม ที่สนับสนุนการใช้จ่ายของภาคประชาชน เพื่อให้เกิดการหมุนเวียนของกระแสเงินไปสู่ภาคอุตสาหกรรม ภาคธุรกิจบริการภายในประเทศ เพื่อกระตุ้นและขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจในภาพรวม ได้ก่อให้เกิดกระแสบริโภคนิยม กระแสการไหลบ่าของวัฒนธรรมต่างชาติได้ก้าวเข้าสู่ชุมชน ก่อให้เกิดการปรับตัวของประชากรในชุมชน ดำรงชีวิตอย่างทันสมัย ส่งผลให้ระบบเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งเคยเป็นภูมิคุ้มกันให้กับเศรษฐกิจในครัวเรือนและชุมชน ไม่สามารถตอบสนองการจัดหาปัจจัยในการดำรงชีวิตตามกระแสบริโภคนิยมได้ทันตามความต้องการ จึงได้ก่อให้เกิดการกู้ยืมเงินและการแสวงหาเงินในรูปแบบต่างๆ โดยไม่คำนึงถึงผลกระทบที่จะตามมาในอนาคต 3)สภาพสังคมในชีวิตประจำวัน จึงเต็มไปด้วยการต่อสู้ดิ้นรนทำมาหากิน เพื่อความอยู่รอดในการดำรงชีวิตตามกระแสของระบบเศรษฐกิจทุนนิยม จนเป็นผลให้คำสอนทางศาสนา จารีตประเพณี และวัฒนธรรมของชุมชน ได้กลายเป็นเรื่องไกลตัวล้าสมัย โบราณ ค่าครี เพราะขัดแย้งกับการดำรงชีวิตในยุคโลกาภิวัตน์ ซึ่งเกิดจากระบบเศรษฐกิจทุนนิยมไปโดยปริยาย (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2565)

จากการพัฒนาประเทศเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมที่ผ่านมา ซึ่งได้ก่อให้เกิดผลกระทบกับ ทุนทางสังคม ซึ่งทุนทางสังคมเหล่านี้เคยเป็นภูมิคุ้มกันอันแข็งแกร่งของสังคมในชุมชน ได้ล่มสลายลงอย่างน่าเสียดาย จึงทำให้สภาพสังคมไทยในปัจจุบัน เต็มไปด้วยลูกหนี้ของสถาบันการเงินทั้งในภาครัฐและภาคเอกชนที่มีอัตราดอกเบี้ยสูง ยังไม่รวมแหล่งปล่อยเงินกู้ในระบบ ที่มี

ใบปลิวติดตามเสาไฟฟ้า หรือแก๊งค์ทวงหนี้รายวัน(หมวกกันน็อก) ผลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนของสำนักงานสถิติแห่งชาติ (2562) ในช่วง 6 เดือนแรกของปี 2562 พบว่า หนี้สินของครัวเรือน พบว่า ครัวเรือนที่มีหนี้สินมีร้อยละ 46.3 โดยมีจำนวนหนี้สินเฉลี่ย 167,913 บาท ต่อครัวเรือน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นหนี้เพื่อใช้ในครัวเรือน (ร้อยละ 77) คือใช้ในการอุปโภคบริโภค ร้อยละ 38.4 ซื้อ/เช่าซื้อบ้าน/หรือที่ดิน ร้อยละ 37.3 และหนี้เพื่อใช้ในการศึกษามีเพียงร้อยละ 1.3 เท่านั้น สำหรับหนี้เพื่อใช้ในการลงทุนและอื่นๆ (ร้อยละ 23) พบว่า ส่วนใหญ่เป็นหนี้ที่ใช้ทำการเกษตร ร้อยละ 14.3 รองลงมาใช้ทำธุรกิจ ร้อยละ 8.1 และหนี้อื่นๆ อีก ร้อยละ 0.6 (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2562)

ซึ่งตัวเลขหนี้สินของครัวเรือนที่เพิ่มสูงขึ้นเรื่อย ๆ นี้ ถึงแม้จะเป็นปัญหาระดับครัวเรือน แต่เป็นตัวสะท้อนให้เห็นเศรษฐกิจของประชาชน และความเป็นอยู่ของประชาชนที่ส่งผลต่อเสถียรภาพทางเศรษฐกิจไทยได้เช่นกัน กล่าวคือ หากครัวเรือนสะสมหนี้เพิ่มขึ้นอยู่ในระดับที่สูงแล้ว ความสามารถในการใช้จ่ายของครัวเรือนจะลดลง ส่งผลให้มาตรฐานการครองชีพต่ำลง เกิดปัญหาขาดสภาพคล่องทางการเงิน ผลที่ตามมาคือ ความเครียด ปัญหาครอบครัว เกิดอาชญากรรมการฆ่าตัวตาย ฯลฯ ดังนั้นในระยะยาวหากยังไม่มีการพยายามลดภาระหนี้สินต่อครัวเรือนให้ลดลงนั้นประเทศไทยอาจประสบปัญหาขาดสภาพคล่องภายในประเทศ ทั้งนี้เพราะการพึ่งพาการส่งออกของไทยที่ไม่สามารถพึ่งได้อย่างเต็มที่ดังที่ผ่านมา ซึ่งหากเน้นการกระตุ้นการขายในประเทศขณะที่คนในประเทศไม่มีกำลังซื้ออาจเป็นปัญหาหลักในอนาคตได้เช่นกัน ดังนั้น การช่วยลดภาระหนี้สินต่อครัวเรือน จะเป็นการส่งเสริมการออมในครัวเรือน และไม่สนับสนุนการสร้างหนี้ เพราะหากประเทศไทยยังคงปล่อยให้ภาระหนี้สินต่อครัวเรือนเพิ่มสูงขึ้นในแต่ละปี อาจเป็นปัญหาในประเทศไทยที่ยากจะแก้ไขและส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจหลักในประเทศได้ในที่สุด ดังนั้นหนี้ครัวเรือนที่อยู่ในระดับเหมาะสมสอดคล้องกับปัจจัยพื้นฐาน นับเป็นปัจจัยหนึ่งที่ช่วยสนับสนุนการบริโภคและการขยายตัวของเศรษฐกิจได้ ในทางตรงกันข้าม ถ้าหากหนี้ครัวเรือนที่เพิ่มขึ้นไม่ได้สอดคล้องกับปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจแล้ว เช่น มีการก่อหนี้เพิ่มขึ้นทั้งที่รายได้มีแนวโน้มลดลงต่อเนื่อง ก็อาจกระทบต่อความสามารถในการชำระหนี้ของครัวเรือนในอนาคต ทำให้เกิดปัญหาหนี้เสีย และส่งผลกระทบต่อหน่วยเศรษฐกิจอื่น ๆ ต่อไปจนอาจเกิดวิกฤติเศรษฐกิจขึ้นได้ (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2565)

รูปที่ 1.1 หนี้สินเฉลี่ยต่อครัวเรือนจำแนกตามวัตถุประสงค์การกู้ยืม ปี 2564
ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2564

จากข้อมูลของสำนักงานสถิติแห่งชาติในปี 2564 พบว่าครัวเรือนทั่วประเทศเกินครึ่งเป็นครัวเรือนที่มีหนี้สิน (ร้อยละ 51.5) โดยมีจำนวนหนี้สินเฉลี่ย 205,679 บาทต่อครัวเรือน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการก่อหนี้เพื่อใช้ในครัวเรือน 155,166 บาท ประกอบด้วยหนี้เพื่อใช้จ่ายในการอุปโภคบริโภค 78,204 บาท หนี้เพื่อซื้อ/เช่าซื้อบ้านและ/หรือที่ดิน 73,808 บาท และหนี้เพื่อใช้ในการศึกษามีเพียง 3,154 บาท เท่านั้น ในขณะที่หนี้เพื่อใช้ในการลงทุนและอื่น ๆ มีจำนวน 50,513 บาท นั้น ส่วนใหญ่เป็นหนี้ที่ใช้ทำการเกษตร 2,379 บาท รองลงมาเป็นหนี้เพื่อใช้ทำธุรกิจ 17,144 บาท และหนี้อื่น ๆ เช่นหนี้จากการค้าประกัน หนี้ค่าปรับ/จ่ายค่าเสียหาย 990 บาท

รูปที่ 1.2 หนี้สินเฉลี่ยต่อครัวเรือนจำแนกตามวัตถุประสงค์การกู้ยืม ปี 2564
ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2564

จากครัวเรือนทั่วประเทศที่มีหนี้สินพบว่าส่วนใหญ่เป็นครัวเรือนที่มีหนี้สิน โดยครัวเรือนที่มีหนี้ในระบบอย่างเดียวร้อยละ 91.6 ครัวเรือนที่มีหนี้ในระบบอย่างเดียวย่อยละ 4.9 สำหรับครัวเรือนที่มีหนี้ทั้งในระบบและนอกระบบมีเพียงร้อยละ 3.5 และพบว่าจำนวนหนี้สินในระบบเฉลี่ยสูงกว่าจำนวนหนี้สินนอกระบบ ถึง 56 เท่า (202,075 บาท และ 3,604 บาท ตามลำดับ)

จากข้อมูลปัญหานี้สินครัวเรือนดังกล่าวกล่าวถึงในข้างต้นแล้ว หากปล่อยให้ปัญหานี้เป็นปัญหาในระยะยาวชุมชนต่าง ๆ ที่มีปัญหานี้สินครัวเรือนในระยะยาวหากไม่มีการแก้ไขปัญหาก็จะนำไปสู่ปัญหาที่ตามมาคือชุมชนจะประสบกับปัญหาความยากจน เช่นเดียวกันกับในระดับมหภาค หากขาดการจัดการแก้ไขปัญหารัฐกิจที่มีประสิทธิภาพแล้วในในระยะยาวประเทศไทยจะเข้าสู่ปัญหาความยากจน ความยากจนเป็นหนึ่งในปัญหาสังคมที่สำคัญของโลก ซึ่งแม้ว่าจะมีการศึกษาถึงสาเหตุและวิธีการแก้ไขอย่างกว้างขวาง แต่ก็พบว่าความยากจนนั้นเป็นปัญหาที่ซับซ้อนเกี่ยวโยงกับปัจจัยหลายด้าน เช่น ในแง่สังคมวัฒนธรรม โครงสร้างเศรษฐกิจ การเข้าถึงแหล่งเงินทุน การถือครองที่ดินของผู้มีอำนาจ ฯลฯ ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า ปัญหาความยากจนเป็นปัญหาเชิงระบบและโครงสร้างระดับชาติ ที่สั่งสมกันมานาน ซึ่งหลายรัฐบาลและหลายหน่วยงานได้พยายามแก้ไข จนกระทั่งรัฐบาลได้กำหนดยุทธศาสตร์ชาติในการแก้ปัญหาคความยากจน ขณะที่สภาพแวดล้อมทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปได้ส่งผลให้ปัญหาความยากจนมีความสลับซับซ้อนยิ่งขึ้น และต้องได้รับการแก้ไขอย่างเป็นระบบแบบเป็นองค์รวม (Holistic) โดยอาศัยการเชื่อมโยงมิติต่าง ๆ เข้าด้วยกัน เนื่องจากการจัดการพื้นที่แบบแยกส่วน การพัฒนาเมืองและชนบทออกจากกัน ทำให้การเติบโตของเมืองไม่ได้เกื้อหนุนการพัฒนาชนบทเท่าที่ควร ปัญหาดังกล่าวส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตและความอยู่ดีมีสุขของประชาชน รวมทั้งเป็นปัจจัยบั่นทอนความเข้มแข็งฐานรากของสังคมไทยอย่างมาก (สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2562)

การแก้ไขปัญหานี้สินครัวเรือนภายในชุมชน รวมไปถึงการแก้ไขปัญหาคความยากจนในชุมชนนั้นเป็นวัตถุประสงค์ของการพัฒนาทั้งในประเทศที่พัฒนาแล้ว และประเทศที่กำลังพัฒนา แนวคิดที่สำคัญในการแก้ไขปัญหาคความยากจน ปัญหานี้สินครัวเรือน และสร้างความกินดีอยู่ดี คือแนวคิดการพัฒนาที่ขับเคลื่อนโดยประชาชน ตัวอย่างความสำเร็จที่เห็นได้อย่างชัดเจน คือ ธนาคารกรามีน (Grameen Bank) ในประเทศบังกลาเทศ และ Self-Help Groups ในอินเดีย ที่แสดงให้เห็นว่าโครงการพัฒนาที่เริ่มโดยประชาชนสามารถแก้ไขปัญหาคความยากจนได้ ดังนั้นจะเห็นได้ว่าองค์กรทางด้านการพัฒนาต่าง ๆ ได้มีความพยายามค้นหาแนวทางในการต่อสู้กับความยากจน และสร้างเครื่องมือในการแก้ไขปัญหาคให้ตรงกับกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งเป็นคนยากจนที่แท้จริง แนวคิดเรื่องสถาบันการเงินชุมชน หรือ ระบบการเงินรายย่อย หรือ Microfinance เป็นความพยายามของชาวบ้านในการลดการพึ่งพาแหล่งทุนจากภายนอก โดยการจัดการเงินของตนเองในระดับกลุ่มและชุมชน มี

วัตถุประสงค์เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน โดยการสร้างวิสัยทัศน์และเป้าหมายร่วมกัน มีการดำเนินกิจกรรมด้านการพัฒนาชุมชนเพื่อตอบสนองต่อปัญหาความจำเป็นของชุมชนโดยแท้จริง ดังนั้นแนวคิดดังกล่าวจึงถูกนำมาใช้ และได้รับการยอมรับว่า เป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพในการช่วยเหลือให้คนยากจนได้เข้าถึงแหล่งทุนเพื่อใช้ในการประกอบอาชีพ สร้างงาน สร้างรายได้ และถือเป็นการแก้ไขปัญหาความยากจนในภาพรวม (Conroy, 2003)

สถาบันการเงินชุมชนเริ่มมีขึ้นในประเทศไทยตั้งแต่ปี พ.ศ.2540 หลังจากเกิดวิกฤตการณ์ต้มยำกุ้ง ภายใต้นโยบายที่ว่าสถาบันการเงินชุมชนจะช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนและสร้างพลังในการต่อรองให้แก่ชาวบ้านที่เป็นสมาชิกกลุ่มด้วย พบว่าสถาบันการเงินชุมชนหรือกลุ่มออมทรัพย์ในประเทศไทยเกิดขึ้นมาประมาณ 1,200 กลุ่มในปี พ.ศ.2540 และกว่าร้อยละ 90 ได้รับเงินทุนสนับสนุนจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (Erhardt, 1999; Shigetomi, 2006) ซึ่งในปัจจุบันประเทศไทยมีการกำหนดแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (2560 – 2564) ได้นำยุทธศาสตร์การสร้างความเป็นธรรมในสังคมที่ให้ความสำคัญกับ “การพัฒนาเศรษฐกิจรายย่อย” โดยมีสถาบันการเงินรายย่อย (Microfinance Institutions : MIFs) เป็นหนึ่งในกลไกสำคัญที่จะช่วยสร้างเศรษฐกิจระดับชุมชนให้มีความเข้มแข็ง สนับสนุนให้คนยากจนสามารถเข้าถึงแหล่งเงินทุนได้ แก้ไขปัญหาความยากจน ทำให้สังคมรายย่อยเติบโตอย่างยั่งยืน สามารถพึ่งตนเองได้ และนำไปสู่การขับเคลื่อนเศรษฐกิจของประเทศให้มีการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยสถาบันการเงินชุมชน หรือสถาบันการเงินรายย่อย ที่เริ่มเข้ามามีบทบาทและมีการปล่อยสินเชื่อรายย่อย ที่มากที่สุดในปัจจุบัน คือ กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ (The National Village Funds) (สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2562)

ในขณะที่การพัฒนาตามทิศทางตะวันตกได้ส่งผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทยเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะทำให้เกิดช่องว่างระหว่างกลุ่มนายทุนที่เป็นคนร่ำรวยกับ กลุ่มคนยากจนเกิดความเหลื่อมล้ำแตกต่างทั้งด้านรายได้ไปจนถึงโอกาส และการเข้าถึงทรัพยากรการพัฒนาเศรษฐกิจที่พึ่งพาตลาดต่างประเทศ ส่งเสริมการลงทุนจากต่างประเทศ ซึ่งเป็นการส่งเสริมเศรษฐกิจการตลาด ทำให้เกิดการทำลายเศรษฐกิจแบบยังชีพ ทำให้ต้องตกอยู่ภายใต้ระบบพึ่งพาตลาด เทคโนโลยี และปัจจัยการผลิตจากต่างชาติ เกิดภาวะหนี้สินสูญเสียชีวิตที่คนทำกิน อพยพแรงงานและเกิดภาวะว่างงานในที่สุด จากเหตุการณ์ดังกล่าวทำให้กลุ่มชุมชนในประเทศไทยจำนวนมากขาดโอกาสในการเข้าถึง และไม่ได้รับการคุ้มครองจากหลักประกันความมั่นคงทางสังคมที่มีอยู่ โดยเฉพาะกลุ่มคนยากจนและผู้ด้อยโอกาสความเหลื่อมล้ำระหว่างเมืองและชนบทขยายตัวมากขึ้น จากสถานการณ์หนี้สินครัวเรือนและความเหลื่อมล้ำและการแก้ไขปัญหาความยากจนและการไม่สามารถเข้าถึงแหล่งเงินทุนของประชาชน ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษา

การแก้ไขปัญหาหนี้สินในระดับครัวเรือนที่มีการดำเนินงานกันในชุมชน โดยเป็นศึกษาความสำเร็จ โดยเฉพาะการศึกษาองค์ประกอบของสถาบันการเงินชุมชนในด้านการบริหารจัดการ ภาวะผู้นำของ ประธานและกรรมการเพื่อศึกษาสถาบันการเงินชุมชนที่ประสบผลสำเร็จ การศึกษาปัญหา อุปสรรคและข้อจำกัดของการดำเนินงานสถาบันการเงินชุมชนและศึกษานวัตกรรมการเงินชุมชน ในการแก้ไขปัญหาหนี้สินครัวเรือนเพื่อประโยชน์ในการแก้ไขความยากจนและการแก้ไขปัญหา หนี้สินครัวเรือนที่มีรูปแบบวิธีการบริหารจัดการที่สามารถทำให้ประชาชนเข้าถึงแหล่งเงินทุนและ ดอกเบี้ยราคาต่ำได้ง่าย ซึ่งการศึกษาสถาบันการเงินชุมชนที่มีความเข้มแข็งและประสบความสำเร็จ จะ สามารถนำมาเป็นตัวแบบในการเป็นนวัตกรรมทางการเงินแบบมีส่วนร่วมของประชาชนในการ พัฒนาระบบการเงินของแต่ละชุมชนเพื่อให้คนในชุมชนมีโอกาสเข้าถึงแหล่งเงินทุน และทำให้คน ในชุมชนได้มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการสถาบันการเงินชุมชนของตนเองได้

1.2 วัตถุประสงค์

- 1) เพื่อศึกษานวัตกรรมการบริหารจัดการทางการเงินในชุมชนของสถาบันการเงินชุมชน
- 2) เพื่อศึกษารูปแบบและองค์ประกอบนวัตกรรมจัดการทางการเงินของสถาบันการเงินชุมชนเพื่อแก้ปัญหาหนี้สินชุมชน
- 3) เพื่อเสนอแนวทางการจัดการทางการเงินเพื่อแก้ปัญหาหนี้สินชุมชน

1.3 ขอบเขตการวิจัย

- 1) ขอบเขตด้านเนื้อหา ประกอบด้วย แนวคิดสถาบันการเงินชุมชน แนวคิดธนาคาร กรามีน แนวคิดธนาคารเพื่อสังคม แนวคิดการแก้ปัญหาหนี้ครัวเรือนไทย และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- 2) ขอบเขตด้านผู้ให้ข้อมูลหลัก จำนวน 24 คน
- 3) ขอบเขตด้านพื้นที่ ได้แก่ สถาบันการเงินชุมชนที่สามารถแก้ปัญหาชุมชนได้และเป็นที่ รู้จักในระดับประเทศ 3 แห่งคือ

3.1) กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ จังหวัดตราด สถาบันการเงินแห่งนี้ขับเคลื่อนพระสงฆ์ ที่เป็นพี่เลี้ยงหนุนของชาวบ้าน การก่อตั้งสถาบันการเงินชุมชนยังไม่เข้าใจแต่พระสุบิน ปณีโตได้ เป็นแกนนำและใช้หลักธรรมในการสร้างระบบการเงินชุมชนเพื่อแก้ปัญหาปากท้องของคนใน ชุมชน ระบบการแก้ปัญหานี้เป็นนวัตกรรม

3.2) สถาบันการเงินหนองสาหร่าย จังหวัดกาญจนบุรี สถาบันการเงินชุมชนแห่งนี้ขับเคลื่อนโดยผู้นำชุมชนและสมาชิกชาวบ้านในการร่วมมือกันแก้ปัญหาหนี้สินของคนในชุมชน ถือเป็นต้นแบบของชุมชนที่มีธนาคารชุมชน หรือสถาบันการเงินชุมชนเอาไว้ช่วยเหลือจนเจือกันเอง ช่วยให้ชาวบ้านลดปัญหาหนี้ในระบบ มีแหล่งเงินทุนดอกเบี้ยต่ำเพื่อนำไปประกอบอาชีพหรือนำไปใช้จ่ายยามจำเป็น ที่พิเศษไปกว่านั้นก็คือ สามารถใช้ ความดี ของตัวเองมาค้ำประกันเงินกู้ได้ นอกจากนี้ยังมีกลุ่มวิสาหกิจทำนา ส่งเสริมให้เกษตรกรใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ช่วยทำนา ใช้โดรนบินฉีดพ่นสารชีวภาพ-กำจัดแมลง และใช้เครื่องพยากรณ์อากาศมาช่วยลดต้นทุนการผลิต

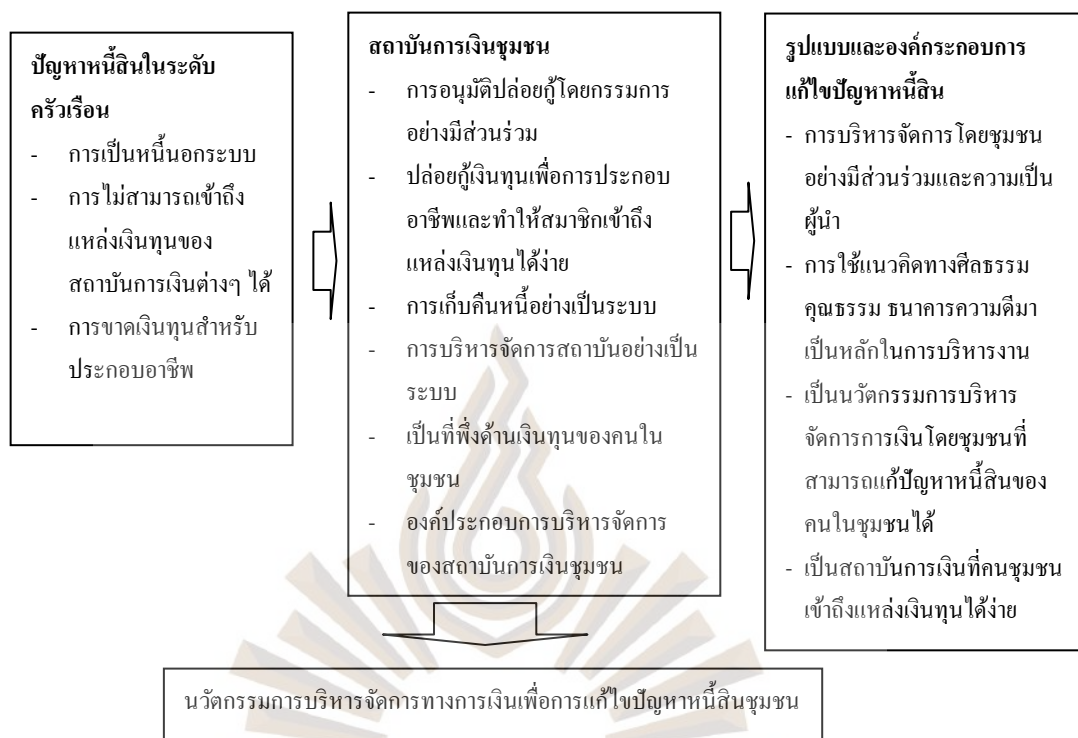
3.3) สถาบันการเงินชุมชนบ้านหาดเจ้าสำราญ จังหวัดเพชรบุรี ใช้การขับเคลื่อนโดยโมเดลแก้นั้นในระบบรายวัน

4) ขอบเขตด้านเวลา ช่วงเดือนตุลาคม 2565 ถึงเดือน มีนาคม 2566

1.4 คำถามการวิจัย

นวัตกรรมการบริหารจัดการทางการเงินของสถาบันการเงินชุมชนมีองค์ประกอบอะไรบ้าง และปัญหา อุปสรรคและข้อจำกัดของการดำเนินงานสถาบันการเงินชุมชนมีอะไรบ้างและนวัตกรรมการเงินและนวัตกรรมการบริหารจัดการทางการเงินชุมชนในการแก้ไขปัญหาหนี้สินครัวเรือนเป็นอย่างไร

1.5 กรอบแนวคิด

รูปที่ 1.3 กรอบแนวคิด

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1) แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของสถาบันการเงินชุมชน และกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง ในการแก้ไขปัญหาการเข้าถึงแหล่งเงินทุน ซึ่งจะส่งต่อไปในการยกระดับรายได้และคุณภาพชีวิตของประชาชน

2) ทำให้ทราบผลกระทบของสถาบันการเงินชุมชน ต่อการบรรเทาปัญหาความยากจนในประเทศไทย ว่ามีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากน้อยเพียงใด เพื่อหาแนวทางในการพัฒนาต่อไป

1.7 นิยามคำศัพท์

นวัตกรรม หมายถึง การนำความคิดใหม่ๆ วิธีการปฏิบัติใหม่ๆ หรือสิ่งประดิษฐ์ใหม่ๆ หรืออาจจะได้รับการปรับปรุงจากสิ่งดั้งเดิมให้ดีขึ้นเหมาะสมกับสถานการณ์ซึ่งสิ่งเหล่านี้ได้รับการทดลองพิสูจน์และพัฒนาเป็นขั้นเป็นตอน เป็นระบบ จนเชื่อถือได้ว่าให้ผลที่ดีกว่าเดิม นำมา

ปรับปรุง เปลี่ยนแปลงแนวปฏิบัติทางการศึกษา เป็นผลทำให้ประสิทธิภาพทางการศึกษาสูงขึ้น รวมถึงการกำเนิดผลิตภัณฑ์ การบริการ กระบวนการใหม่ การปรับปรุงเทคโนโลยี การแพร่กระจาย เทคโนโลยี และการใช้เทคโนโลยีให้เป็นประโยชน์และเกิดผลพวงทางเศรษฐกิจและสังคม

นวัตกรรมการเงิน (Innovative Finance) หมายถึง เป็นกลไกการระดมเงินทุนที่แตกต่างจากรูปแบบการเงินแบบดั้งเดิม โดยอำนวยความสะดวกให้เกิดการมีส่วนร่วมของผู้ที่มีความสนใจในการให้เงินทุนเพื่อการศึกษาที่หลากหลายมากขึ้น และสนับสนุนให้เกิดการสร้างสรรค์แนวคิดใหม่ๆ เพื่อการพัฒนา

นวัตกรรมสังคม หมายถึง กิจกรรม ผลิตภัณฑ์ หรือบริการใหม่ ที่มุ่งตอบสนองความต้องการของสังคมเป็นหลัก โดยมีการพัฒนาและเผยแพร่ผ่านองค์กรเพื่อสังคม ซึ่งมีส่วนช่วยในการพัฒนาสังคม ชุมชน และสิ่งแวดล้อม เพื่อเกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการช่วยยกระดับคุณภาพชีวิต หรือเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยเสริมสร้างความเป็นธรรมและลดความเหลื่อมล้ำที่เกิดขึ้นในสังคม มีผลกระทบในระดับชุมชน หรือส่งผลกระทบเป็นวงกว้าง

สถาบันการเงินชุมชน หมายถึง สถาบันการเงินของชุมชนที่จัดตั้งขึ้นโดยกองทุนหมู่บ้าน และชุมชนเมืองเพื่อให้บริการทางการเงินที่สามารถตอบสนองความต้องการแก่ประชาชนในชุมชน ซึ่งขาดโอกาสในการเข้าถึง และใช้บริการทางการเงินของสถาบันการเงินทั่วไป ตามวัตถุประสงค์หลักเกณฑ์มาตรฐาน และรูปแบบ ซึ่งคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติกำหนด

ธนาคารเพื่อสังคม หมายถึง การดำเนินธุรกิจโดยคำนึงถึงความสมดุลใน 3 ด้าน คือ ด้านเศรษฐกิจสังคม และสิ่งแวดล้อม โดยผนวกความรับผิดชอบต่อสังคมเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของขีดความสามารถขององค์กร มีการบริหารจัดการภารกิจด้านสังคมและนโยบายรัฐอย่างมีประสิทธิภาพ พร้อมทั้งยกระดับการส่งเสริมการออม การสร้างวินัยทางการเงิน สนับสนุนและสร้างโอกาสในการเข้าถึงแหล่งเงินทุนให้แก่เศรษฐกิจฐานรากและผู้ประกอบการใหม่ (Start-Up) เยาวชนและผู้สูงวัย เพื่อพัฒนาให้มีความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน มุ่งเน้นไปที่การยกระดับคุณภาพชีวิตลูกค้าด้วยกลไก 3 สร้าง คือ สร้างความรู้-อาชีพ, สร้างรายได้-ตลาด, และสร้างประวัติทางการเงิน เพื่อนำมาซึ่งอนาคตที่มั่นคง มั่งคั่ง และความสุขอย่างยั่งยืนของประเทศและประชาชน

การเข้าถึงบริการทางการเงิน (Financial Inclusion) หมายถึง บังคับบุคคล ครัวเรือนและหน่วยธุรกิจต่าง ๆ มีโอกาสการเข้าถึงและสามารถใช้ผลิตภัณฑ์และ/หรือบริการทางการเงินที่เหมาะสมได้อย่างมีประสิทธิภาพ ความรับผิดชอบ ความยั่งยืนด้วยต้นทุนที่เป็นธรรม โปร่งใสและสามารถจ่ายได้ภายใต้การกำกับดูแลที่เหมาะสม

ความยากจน หมายถึง บุคคลที่ขาดความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ ซึ่งโดยทั่วไปได้แก่ น้ำ จืดและอาหารที่สะอาด โภชนาการ สาธารณสุข การศึกษา เครื่องนุ่งห่มและที่พักอาศัย ความยากจนสัมพัทธ์ (Relative Poverty) หมายถึง การขาดระดับทรัพยากรหรือรายได้ตามปกติหรือระดับที่สังคมยอมรับเมื่อเทียบกับบุคคลอื่นในสังคมหรือประเทศ ในอดีตที่ผ่านมาส่วนใหญ่ ความยากจนถูกมองว่าหลีกเลี่ยงไม่ได้เช่นเดียวกับวิธีการผลิตดั้งเดิมไม่เพียงพอจะให้ประชากรทั้งหมดมีมาตรฐานการครองชีพที่สะดวกสบายได้หลังการปฏิวัติอุตสาหกรรม การผลิตขนานใหญ่ (Mass Production) ในโรงงานทำให้ความมั่งคั่งราคาถูกลงและเข้าถึงได้มากขึ้น ที่สำคัญกว่านั้น คือ การทำให้เกษตรกรรมทันสมัย เช่น ปุ๋ย เพื่อให้มีผลผลิตเพียงพอที่จะเลี้ยงประชากร

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในบทนี้จะเป็นการทบทวนวรรณกรรมจากการศึกษา งานวิจัยและเอกสารต่างๆเพื่อนำมา กำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัย ประกอบด้วย แนวคิดสถาบันการเงินชุมชน แนวคิดธนาคารกรามีน แนวคิดธนาคารเพื่อสังคม แนวคิดการแก้ปัญหานี้ครวเรือนไทย แนวคิดการแก้ปัญหาคาความยากจน และเหลื่อมล้ำและแนวคิดนวัตกรรมสังคม และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดนวัตกรรมสังคม

ศ.นพ.ประเวศ วะสี ได้ให้ความหมายของนวัตกรรมสังคมในเชิงปรัชญา หมายถึง การพัฒนาโดยใช้สังคมและการอยู่ร่วมกันเป็นตัวตั้งการพัฒนาดังกล่าวเป็นการพัฒนาที่ทำให้สังคมสามารถตั้งอยู่ในภาวะดุลยภาพอย่างมีพลวัตได้ (ประเวศ วะสี, 2545) คำนิยามนี้มีลักษณะเป็นกรอบกว้าง ๆ โดยนิยามนี้ นโยบาย โครงการ และกิจกรรมใด ๆ ที่ให้ความสำคัญกับสังคมโดยมุ่งแก้ปัญหาหรือปรับปรุงสังคมให้เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นย่อมถือว่าเป็นนวัตกรรมสังคมทั้งสิ้น คำนิยามในลักษณะนี้เป็นคำนิยามเชิงผลลัพธ์กล่าวคือ เน้นที่ผลของนวัตกรรมสังคมว่าต้องส่งผลให้เกิดการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขได้ อย่างไรก็ตาม คำนิยามนี้ยังไม่สามารถใช้ในการวิจัยเชิงประจักษ์ได้เพราะยังมีความเป็นนามธรรมสูง กล่าวในเชิงรูปธรรมมากขึ้น James Taylor เสนอว่านวัตกรรมสังคม คือ รูปแบบที่ปรับปรุงแล้วของการกระทำและวิธีการใหม่ ๆ ในการทำสิ่งต่าง ๆ

นวัตกรรมสังคม ยังอาจหมายถึง “ความสามารถ” (Ability) ในการก่อให้เกิดนวัตกรรมขึ้น เช่น องค์การนานาชาติว่าด้วยนวัตกรรมสังคม ให้ความหมายของนวัตกรรมสังคมว่า หมายถึง ความสามารถที่จะสร้างสรรค์พฤติกรรมทางสังคมที่แตกต่างไปจากพฤติกรรมแบบเดิม ๆ ทั้งด้านส่วนบุคคลและด้านวิชาชีพ โดยเน้นที่ความสามารถในการแปลงสภาพ (Transform) บทบาท และความสามารถที่จะสร้างคุณภาพต่อการแปลงสภาพของสถาบัน (ทางสังคม)

Rogers (2003) กล่าวว่า นวัตกรรม (Innovation) หมายถึง ความคิด วิธีการ หรือวิธีปฏิบัติที่แต่ละบุคคลทั่วไปรับรู้ว่าเป็นสิ่งใหม่หรือเป็นความคิดใหม่ อาจไม่จำเป็นต้องเป็นความรู้ใหม่ บางคนอาจรู้แล้วแต่ยังไม่พัฒนาเป็นเจตคติที่ดีหรือไม่ดีต่อความรู้นั้น และยังไม่มีการยอมรับหรือ

ปฏิเสธ นอกเสียจากความรู้นั้นสามารถนำมาปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้การทำงานมีประสิทธิภาพดีกว่าเดิม นวัตกรรมสังคม คือ สิ่งใหม่ ๆ ทั้งที่เป็นกระบวนการทางความคิด (จินตนาการ) หรือการสร้างโอกาส หรือการลงมือปฏิบัติเพื่อแก้ปัญหา หรือเพื่อให้สังคมดีขึ้น สิ่งใหม่ ๆ นี้รวมถึงการปรับหรือพัฒนาบนฐานเดิมด้วย (สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข, 2546) โดยมีคุณลักษณะที่สำคัญคือ (1) เป็นแนวทางใหม่ในการแก้ปัญหา (2) เกิดจากการรวมตัว ร่วมคิด ร่วมสร้างของคนในสังคม ไม่ได้เกิดจากการสั่งการจากภายนอก (3) มีจิตสำนึกร่วมต่อสาธารณะ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตัว และ (4) มีพัฒนาการ มีการขยายผลไปสู่การเปลี่ยนแปลงทั้งในเชิงพื้นที่ และในเชิงรูปลักษณะ

ความหมายของนวัตกรรมสังคมว่าหมายถึงกิจกรรม และบริการเชิงนวัตกรรมต่างๆที่ (1) มีแรงจูงใจที่จะมุ่งสนองความต้องการของสังคมและ (2) โดยส่วนมากได้รับการพัฒนาและแพร่กระจายโดยองค์การที่มีความมุ่งหมายเพื่อสังคมเป็นด้านหลัก (Mulgan, Tucker, Ali, and Sanders, 2007) ลักษณะของนวัตกรรมสังคมประกอบด้วย (1) การเป็นรูปแบบที่ประกอบขึ้นใหม่ หรือรูปแบบผสมขององค์ประกอบที่มีอยู่มากกว่าที่จะเป็นสิ่งใหม่แท้ ๆ (2) เมื่อนำไปปฏิบัติจริงจะต้องตัดข้ามขอบเขตขององค์การภาคส่วน หรือสาขาวิชา และ (3) ก่อให้เกิดรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมแบบใหม่ระหว่างปัจเจกหรือกลุ่มที่เคยแยกกันอยู่ซึ่งมีผลอย่างมากต่อผู้ที่เกี่ยวข้อง (Mulgan, 2007)

นวัตกรรมสังคมเป็นแนวคิดที่กว้างเห็นได้จากนิยามที่นำเสนอข้างต้น โครงการเพื่อพัฒนาสังคมต่าง ๆ อาจจัดว่าเป็นนวัตกรรมสังคมได้ทั้งสิ้น ยิ่งไปกว่านั้นนวัตกรรมสังคมยังอาจอยู่ในรูปลักษณะที่แตกต่างกันออกไปและมีหลายระดับ นั่นคือ นวัตกรรมสังคมอาจจะอยู่ในรูปของความคิด (Idea) หรือแนวคิดเชิงปรัชญา (เช่น แนวคิด “เศรษฐกิจพอเพียง” ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวถือได้ว่าเป็นนวัตกรรมสังคมในระดับปรัชญาเพราะนำเสนอแนวคิดใหม่ในการแก้ปัญหาที่มีอยู่ของประเทศ) หรืออาจจะอยู่ในรูปของรูปแบบพฤติกรรมใหม่ ๆ ก็ได้

อีกด้านหนึ่ง แนวคิดนวัตกรรมสังคมนั้น ยังเกี่ยวข้องกับสาขาวิชาที่หลากหลาย อาทิ นโยบายสาธารณะ การจัดการภาครัฐ การพัฒนาเมือง การพัฒนาชุมชน การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การออกแบบ เทคโนโลยี เป็นต้น ซึ่งทำให้ตัวแนวคิดมีความซับซ้อนมากขึ้น อันเนื่องมาจากแต่ละสาขาก็มีวิธีการและองค์ความรู้ที่แตกต่างในการศึกษานวัตกรรมสังคม นอกจากนี้แม้ว่าจะเป็นแนวคิดที่น่าสนใจและมีคุณค่ามากหากได้รับการศึกษาอย่างจริงจัง แต่ตัวแนวคิดเองยังค่อนข้างมีความเป็นนามธรรมสูงจึงยากต่อการนำไปปฏิบัติ การศึกษานวัตกรรมสังคมจึงต้องเริ่มต้นที่การยอมรับสภาพความคลุมเครือและความไม่คมชัดของแนวคิดนี้เสียก่อน การมีความคลุมเครือไม่ใช่ความผิดปกติแต่อย่างใดแต่เป็นสภาพจริงของแนวคิดที่เพิ่งกำเนิดขึ้น หรือเพิ่งได้รับความสนใจ

ศึกษาเชิงวิทยาศาสตร์ สิ่งที่ต้องการศึกษาแนวคิดนวัตกรรมสังคมต้องทำคือ (1) กำหนดขอบเขตของการศึกษาให้ชัดเจน (2) กำหนดให้ชัดเจนว่าจะใช้มุมมองใดในการทำความเข้าใจตัวแนวคิด

ประเด็นความใหม่ (Newness) ของสิ่งที่เป็นนวัตกรรมสังคมนั้นก็มีข้อถกเถียงกันได้มาก เนื่องจากนวัตกรรมนั้น ต้องเป็นสิ่งใหม่แต่สิ่งที่เป็นสิ่งใหม่ในพื้นที่หนึ่งอาจจะไม่ใช่สิ่งใหม่ในพื้นที่อื่นก็ได้ หรือแม้แต่ในพื้นที่เดียวกันก็ไม่อาจอ้างได้อย่างแน่ใจว่าความคิดหรือสิ่งที่สร้างขึ้นนั้นเป็นของใหม่อย่างแท้จริง เพราะอาจจะมีการเกิดขึ้น ของสิ่งนั้น ๆ แล้วในอดีตก็ได้ ในเชิงวิชาการ Everett M. Rogers ได้ชี้ว่าความใหม่ที่วัดในมิติของเวลาอันเป็นความใหม่ที่เป็นวัตถุวิสัยนั้น ไม่มีความหมายอะไรมากนัก แต่ความใหม่ของนวัตกรรมนั้น ขึ้นอยู่กับการตัดสินใจของปัจเจกบนฐานของการรับรู้ของปัจเจกเอง (Rogers, 2003) นอกจากนี้ในทางปฏิบัตินักวิชาการมักจะให้ความสำคัญกับคุณค่าของนวัตกรรมมากกว่าความใหม่ นั่นคือเน้นที่การสร้างประโยชน์ส่วนเพิ่มเป็นหลักไม่ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงน้อยหรือมากเพียงใดก็ตาม สอดคล้องกับการแบ่งประเภทของนวัตกรรมที่ชี้ว่านวัตกรรมสามารถแบ่งออกได้เป็นอย่างน้อย 2 ประเภทนวัตกรรมแบบเปลี่ยนแปลงทีละน้อย (Incremental Innovation) และแบบเปลี่ยนแปลงอย่างสิ้นเชิง (Radical Innovation) นวัตกรรมแบบแรกอธิบายการเกิดของนวัตกรรมว่าเป็นการต่อเติม ปรับเปลี่ยน ประกอบขึ้นโดยมีฐานมาจากสิ่งที่มีอยู่แล้ว เป็นการปรับเปลี่ยนสิ่งเดิมที่มีอยู่ให้มีคุณค่าหรือสร้างคุณค่าได้มากขึ้น ในทางตรงกันข้าม นวัตกรรมแบบที่สองนั้นเป็นนวัตกรรมที่เป็นสิ่งใหม่อย่างแท้จริง โดยเป็นการแปลงสภาพของความคิดหรือรูปแบบพฤติกรรมซึ่งก่อให้เกิดความคิดหรือรูปแบบพฤติกรรมใหม่ที่มีคุณค่าเมื่อนำเอาไปปฏิบัติ

แม้จะมีความหลากหลายในแง่ของนิยาม แต่นิยามแต่ละแบบก็สะท้อนความคิดรวบยอดแบบเดียวกัน ทำให้ผู้วิจัยสังเคราะห์ความหมายของนวัตกรรมสังคมเบื้องต้นออกมาได้ว่า นวัตกรรมสังคม คือ สิ่งใหม่ ๆ วิธีการใหม่ ๆ และแนวทางใหม่ ๆ ไม่ว่าจะเป็นรูปธรรมหรือนามธรรมที่สร้างคุณค่าทั้งในเชิงแก้ปัญหาและเชิงพัฒนาให้แก่สังคมได้โดยสร้างขึ้นมาบนฐานของแรงจูงใจทางสังคม

อาจกล่าวได้ว่า นวัตกรรมสังคม มีองค์ประกอบที่จำเป็น (Necessary Component) คือคุณค่าของนวัตกรรมที่มีต่อสังคมส่วนรวมไม่ว่าจะเป็นในเชิงแก้ปัญหาหรือในเชิงพัฒนา นั่นคือนวัตกรรมสังคมเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงวิธีการดำเนินชีวิตที่คนในชุมชนทำอยู่ประจำให้เป็นไปในทางที่ดีขึ้น โดยคุณค่านี้อาจจะเป็นคุณประโยชน์เชิงเปรียบเทียบ (Relative Advantage) (Rogers, 2003) หรืออาจจะเป็นคุณค่าเพิ่มที่นวัตกรรมนั้นก่อให้เกิดขึ้นในสังคม นอกจากนี้เมื่อใช้การจำแนกมิติของนวัตกรรมสังคมโดย Moulaert, Martinelli, Swyngedouw, and Gonzalez (2005) เป็นเกณฑ์ อาจกล่าวได้ว่าคุณค่าของนวัตกรรมสังคมมีอย่างน้อย 3 ด้าน ได้แก่ (1) มีคุณค่าเพราะสนองตอบความ

จำเป็นของมนุษย์ที่ยังไม่ได้รับการตอบสนองหรือไม่ได้รับอีกต่อไปแล้วแต่ยังต้องการอยู่ (2) มีคุณค่าเพราะไปเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคมไปในทางที่ดีขึ้น และ (3) มีคุณค่าเพราะไปเพิ่มขีดความสามารถเชิงสังคมและการเมืองรวมทั้งเพิ่มระดับการเข้าถึงทรัพยากร

อย่างไรก็ตาม นวัตกรรมสังคมมีลักษณะเฉพาะตรงที่ส่วนใหญ่ไม่สามารถวัดค่าในรูปตัวเงินได้ คุณค่าที่มีต่อสังคมยังมีลักษณะอิงกับบริบท (Context Dependent) นั่นคือ นวัตกรรมสังคมที่มีคุณค่ามากในสังคมหนึ่ง อาจจะมีค่าน้อยหรือไม่มีเลยในสังคมอื่น ๆ ก็ได้ เพราะฉะนั้น นวัตกรรมสังคมจึงไม่อาจวัดคุณค่าโดยเทียบกันระหว่างสังคม แต่ต้องเปรียบเทียบคุณค่าต่อสังคมหลังจากได้นำนวัตกรรมมาใช้ในสังคมนั้น ๆ แล้ว คุณค่าของนวัตกรรมสังคมสามารถเพิ่มสูงขึ้นได้เมื่อเวลาผ่านไปหรืออาจเป็นไปในทางตรงกันข้าม นอกจากนี้เนื่องจากมีผลกระทบในระดับสังคม ดังนั้นแม้แต่ในสังคมเดียวกันคนบางคนอาจเห็นคุณค่าของนวัตกรรมสังคมที่เกิดขึ้น แต่คนอื่น ๆ อาจจะไม่เห็นก็ได้ อย่างไรก็ตาม สิ่งที่จะเรียกว่าเป็นนวัตกรรมสังคมต้องก่อให้เกิดคุณค่าด้านใดด้านหนึ่งไม่ว่าจะมากหรือน้อย ทางตรงหรือทางอ้อม ต่อคนส่วนใหญ่หรือทั้งหมดของสังคม ต้องกล่าวไว้ด้วยว่ายังมีกรณีที่นวัตกรรมสังคมก่อให้เกิดประโยชน์ต่อคนกลุ่มน้อยโดยต้องเป็นคนกลุ่มที่ถูกกีดกันออก (Exclude) จากการเข้าถึงบริการสาธารณะต่าง ๆ

องค์ประกอบที่จำเป็นอีกประการก็คือการเป็นสิ่งที่ชี้ว่าความใหม่ไม่ใช่องค์ประกอบจำเป็นสำหรับการเป็นนวัตกรรมสังคม แต่หัวใจสำคัญของความเป็นนวัตกรรมสังคมอยู่ที่ผลลัพธ์ของมันมากกว่า (ซึ่งได้แก่ การทำให้คนที่เคยถูกกีดกันออกจาก การเข้าถึงทรัพยากรหรือบริการสาธารณะได้มีโอกาสเข้ามาใช้ทรัพยากรหรือบริการดังกล่าวได้) สำหรับผู้วิจัยแล้ว การนำสิ่งเก่าที่เคยมีมาแล้วมาใช้จะจัดว่าเป็นนวัตกรรมได้เฉพาะในกรณีที่มีการปรับปรุงสิ่งเก่านั้น ก่อนจะนำมาใช้เท่านั้น องค์ประกอบนี้จะจำแนกนวัตกรรมออกจากโครงการพัฒนาทั่ว ๆ ไปที่อาจมีคุณค่าต่อสังคมแต่ใช้แนวทางเดิม ๆ ในการดำเนินการ การเป็นสิ่งที่ใหม่นี้มิได้มีความหมายจำกัดเฉพาะความใหม่อย่างแท้จริง (ไม่เคยมีมาก่อนเลย) แต่อาจเป็นการปรับเปลี่ยนหรือต่อเติมให้เป็นแนวทางใหม่ที่แก้ปัญหาได้ดีกว่าแนวทางเดิมก็ได้ ซึ่งอาจเรียกว่าเป็นการแก้ปัญหาเดิมด้วยวิธีคิดและ/หรือวิธีทำใหม่ก็ได้ ความใหม่นี้ดังกล่าวยังไม่จำเป็นต้องเป็นความใหม่สำหรับทุกคนเป็นการทั่วไปแต่ต้องเป็นความใหม่สำหรับบริบทนั้น ๆ นั่นคือคนในบริบทต้องรับรู้ว่าเป็นสิ่งใหม่ (Rogers, 2003) ดังนั้น การนำเอาโครงการพัฒนาที่ประสบความสำเร็จจากชุมชนอื่นมาปรับใช้กับชุมชนของตัวเองจึงนับเป็นนวัตกรรมสังคมสำหรับชุมชนนั้น ด้วยหลักที่ว่าชุมชนนั้นยังไม่มีโครงการพัฒนาลักษณะดังกล่าวมาก่อน

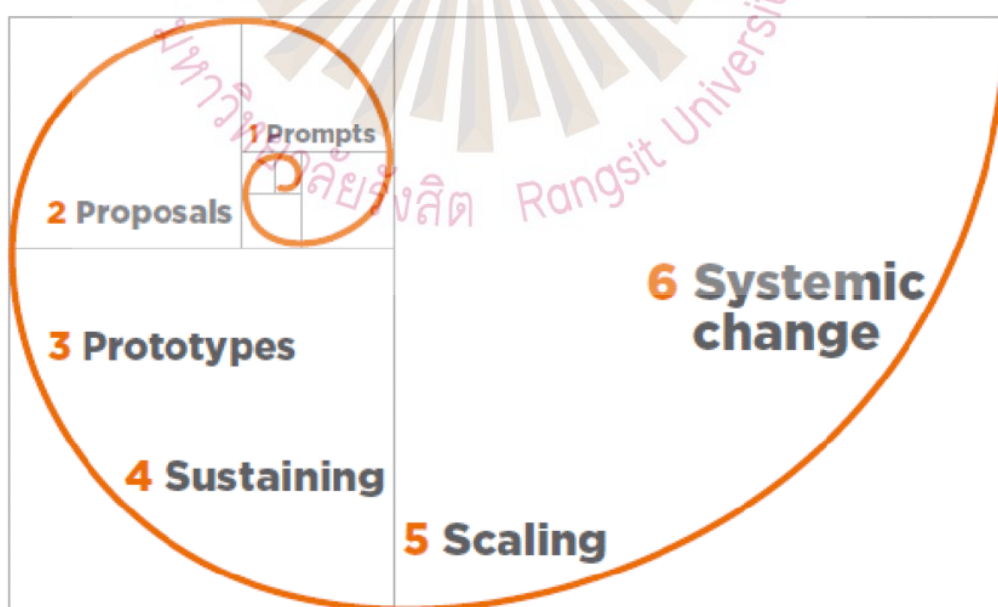
นวัตกรรมสังคมนั้นนอกเหนือไปจากเป็นสิ่งใหม่ที่มีคุณค่าต่อสังคมส่วนรวมแล้วแล้วยังต้องเกิดขึ้นบนฐานของแรงจูงใจเชิงสังคมด้วย ซึ่งในที่นี้หมายถึงการมุ่งผลประโยชน์ส่วนรวม

มากกว่าประโยชน์ส่วนตัว หรือการมีความต้องการทำให้สังคมดีขึ้นมากกว่าความต้องการที่จะได้รับประโยชน์ด้านเศรษฐกิจ กล่าวคือไม่มีเรื่องกำไรขาดทุนในรูปของตัวเงินกับนวัตกรรมสังคม ทั้งสามประกอบที่กล่าวมาข้างต้นถือเป็นเกณฑ์ในจำแนกนวัตกรรมสังคมออกจากสิ่งที่ไม่ใช่นวัตกรรมสังคม การขาดองค์ประกอบใดองค์ประกอบหนึ่งย่อมทำให้ความเป็นนวัตกรรมสังคมสูญเสียไป เมื่อพิจารณาตามหลักเกณฑ์ดังกล่าว โครงการพัฒนาที่ทำซ้ำ หรือทำเป็นประจำโดยใช้วิธีการเดิม ๆ จึงจัดว่าไม่ใช่นวัตกรรมสังคมเพราะขาดความใหม่ เช่น โครงการรณรงค์ให้ไปใช้สิทธิเลือกตั้ง หรือการจัดเวทีประชุมร่วมประจำปี ระหว่างองค์กรบริหารส่วนตำบลกับตัวแทนชุมชน โครงการพัฒนาทักษะฝีมือแรงงานที่จัดขึ้นเป็นประจำ เป็นต้น สำหรับโครงการพัฒนาที่ทำให้เกิดประโยชน์ต่อคนกลุ่มเล็ก ๆ ที่ไม่ใช่ผู้ขาดโอกาสทางสังคมก็ไม่จัดเป็นนวัตกรรมสังคมเช่นกัน เพราะขาดคุณสมบัติการมีคุณค่าต่อสังคมส่วนรวม เช่น โครงการพัฒนาชลประทานที่เกิดประโยชน์กับโรงงานอุตสาหกรรมจำนวนหนึ่ง เป็นต้น นอกจากนี้ถ้าโครงการพัฒนาใดมีความมุ่งหวังที่จะสร้างผลกำไรให้แก่ผู้พัฒนาโครงการก็ย่อมไม่จัดเป็นนวัตกรรมสังคมเช่นกันเพราะขาดแรงจูงใจทางสังคม เช่น การสร้างตลาดนัดสินค้าเกษตรแต่มีการเก็บค่าเช่าในอัตราสูง เป็นต้น

นวัตกรรมสังคม มีลักษณะโดยทั่วไปที่ไม่อาจวัดคุณค่าเป็นรูปธรรมได้ชัดเจนนักโดยเปรียบเทียบกับนวัตกรรมในด้านอื่น ๆ ซึ่งอิงอยู่กับบริบท (Context) ของพื้นที่นั้น ๆ เป็นสำคัญ นวัตกรรมที่มีประโยชน์มากในสังคมหนึ่ง ๆ นวัตกรรมประเภทแรกจะเน้นถึงการเกิดขึ้นของนวัตกรรมที่เป็นการต่อเติมเสริมแต่ง ปรับปรุงขึ้นจากฐานของสิ่งที่มีอยู่แล้วหรือสิ่งในบริบทนั้น ๆ ให้มีคุณค่าได้มากขึ้น หรือสามารถสร้างคุณค่าให้เกิดขึ้นได้มากขึ้น ในแง่นี้รวมถึงการนำสิ่งที่เคยสร้างคุณค่าเชิงบวกให้แก่บริบทให้แก่พื้นที่หนึ่ง มาก่อนเข้ามาในอีกบริบทพื้นที่หนึ่งที่ยังไม่เคยสัมผัสนวัตกรรมนั้น ๆ ด้วยก็ได้หากสามารถทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเมื่อนำมาปฏิบัติในบริบทดังกล่าว สำหรับกระบวนการของการเกิดนวัตกรรมสังคม โดยทั่วไปแล้ว ในขั้นแรก เราสามารถแบ่งในเชิงที่มา ออกเป็น 3 ลักษณะ คือ (1) เกิดจากการวางแผนโดยภาครัฐ (2) เกิดจากปัจเจกชน ประกอบการหรือองค์กรไม่แสวงกำไร (3) เกิดขึ้นจากบริบทนั้น ๆ ขึ้นมาเองโดยธรรมชาติการเกิดขึ้นของนวัตกรรมสังคมในลักษณะแรกจะอยู่ในรูปของนโยบายสาธารณะใหม่ ๆ หรือเป็นการริเริ่มโครงการพัฒนาต่าง ๆ ขึ้นมาโดยมุ่งที่จะทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงที่สร้างผลกระทบแก่สังคมขึ้นอย่างชัดเจน หรืออาจเป็นผู้สนับสนุนให้เกิดการสร้างนวัตกรรมสังคมขึ้นด้วยการจัดหาและกระจายทรัพยากรที่มีความจำเป็นในการสร้างสรรค์นวัตกรรมให้แก่ผู้อื่น ไม่ว่าจะเป็นเงินทุน เทคโนโลยี องค์ความรู้ต่าง ๆ การเกิดขึ้นของนวัตกรรมในอีกลักษณะหนึ่งก็คือการเกิดขึ้นจากภาคส่วนที่ไม่ใช่รัฐ อาทิเช่น ผู้ประกอบการสังคม (Social Entrepreneur) ที่สร้างสรรค์นวัตกรรมขึ้นจากทรัพยากรที่ตนมีอยู่เพื่อสร้างให้เกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้นในบริบทนั้น ๆ และมีบทบาทหลักในการขับเคลื่อน

การดำเนินการให้เกิดผลสัมฤทธิ์ด้วยตนเอง โดยมีลักษณะสำคัญของกระบวนการในบริบทนั้น ๆ (Dees, 1998) ได้แก่ (1) มีการสร้างหรือรักษาไว้ซึ่งคุณค่าของสังคม (2) เล็งเห็นและผลักดันโอกาสใหม่ ๆ ที่จะสามารถเข้าไปดำเนินการได้โดยไม่ล้มเลิกกลางคัน (3) เข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการสร้างนวัตกรรมและเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง (4) ลงมือทำอย่างมุ่งมั่นจริงจังแม้ว่าจะมีข้อจำกัดในเชิงทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด (5) ต้องรับผิดชอบต่อผู้มีส่วนเกี่ยวข้องหรือผู้ได้รับผลกระทบต่อผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น โดยผู้ประกอบการสังคมนั้นค่อนข้างมีความได้เปรียบภาครัฐในแง่ที่อยู่ใกล้ชิดกับพื้นที่ซึ่งสามารถเข้าไปออกแบบนวัตกรรมสังคมที่จะไปพัฒนาหรือแก้ปัญหาได้ตรงจุด และมีความชัดเจนถูกต้องแม่นยำมากกว่าลักษณะการเกิดขึ้นของนวัตกรรมในประการสุดท้ายอันได้แก่ เกิดขึ้นจากบริบทนั้น ๆ ขึ้นมาเองโดยธรรมชาตินั้น โดยทั่วไปจะเกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเล็ก ๆ น้อย ๆ ของคนจำนวนมาก

กระบวนการที่ก่อให้เกิดนวัตกรรมทางสังคมสามารถอธิบายได้ในรูปแบบของโมเดลก้นหอย (Spiral Model) ส่วนใหญ่แล้วแต่ละขั้นตอนจะมีการระบุถึงวิธีการหรือกระบวนการบางอย่างในการก้าวข้ามไปสู่ขั้นที่สูงกว่า แต่ขั้นตอนเหล่านี้อาจไม่ได้มีความต่อเนื่องตามลำดับเสมอไป บางครั้งมีการกระโดดข้ามขั้น หรือย้อนกลับไปยังจุดเดิมหรือจุดเริ่มต้นตามแต่สถานการณ์ ซึ่งรูปแบบที่นิยมใช้มากที่สุดคือ 6 ขั้นตอนจากหนังสือของ Open Book of Social Innovation (The Young Foundation, 2010) ดังนี้

รูปที่ 2.1 โมเดลลำดับขั้น นวัตกรรมสังคม (Spiral Model)

ที่มา: The Young Foundation, 2010

ทั้งนี้ความหมายของแต่ละขั้นมีดังนี้

ขั้นที่ 1 Prompt รับรู้ถึงปัญหา วิเคราะห์ปัญหาและ ความต้องการได้ และมีไอเดียในการแก้ไขปัญหา

ขั้นที่ 2 Proposal มีแผนการทำงาน และวิธีการทำงานที่เป็นวิธีการที่ทุกคนที่เกี่ยวข้อง

ขั้นที่ 3 Prototype ปฏิบัติงานตามแผนการทำงาน มีการวัดผล การประเมินผล

ขั้นที่ 4 Sustaining มีแหล่งทรัพยากรที่สามารถทำงานได้ อย่างต่อเนื่อง มียุทธศาสตร์การทำงานที่ชัดเจน มีแผนการทำงานใน ระยะยาวที่ไม่จำเป็นต้องของงบประมาณจากหน่วยงานต่างๆ และ มีโมเดลธุรกิจ

ขั้นที่ 5 Scaling ขยายการทำงานโดยสามารถถ่ายทอด สร้างให้เกิดให้แรงบันดาลใจ มีเครือข่าย ที่เข้มแข็ง ในการขยายการทำงานใน ประเด็นที่เกี่ยวข้อง ประเด็นการทำงาน อื่นๆ หรือ พื้นที่อื่นๆ ผลิตเพื่อวางจำหน่าย (กรณีเป็น Product)

ขั้นที่ 6 Systematic Change เปลี่ยนความคิด ทักษะ ค่านิยม การขับเคลื่อนทางสังคม นโยบาย กฎ ระเบียบ สร้างระบบการทำงาน/ ประเด็นใหม่

กล่าวโดยสรุป นวัตกรรมสังคม ก็คือ กิจกรรมและการให้บริการเชิงสร้างสรรค์ที่มีแรงจูงใจอยู่ที่การตอบสนองความต้องการของสังคมในแบบต่างๆ (Mulgan, 2006) ประเด็นสำคัญเกี่ยวกับนวัตกรรมทางสังคมว่า เป็น กระบวนการ ในการคิดค้น สนับสนุน และนำแนวคิดใหม่ๆ ไปประยุกต์ใช้เพื่อแก้ปัญหาต่างๆที่สังคมต้องการได้และนวัตกรรมทางสังคมนั้นไม่จำเป็นต้องเป็นสิ่งประดิษฐ์แบบในเชิงอุตสาหกรรมเท่านั้น แต่ยังเป็นกระบวนการและการให้บริการทางสังคมได้ด้วย โดยยืนพื้นฐานอยู่บนของการคิดใหม่ เพื่อตอบโจทย์ของสังคมในแง่มุมต่างๆ

2.2 แนวคิดนวัตกรรมการเงิน

เพื่อให้เห็นภาพรวมการศึกษานวัตกรรมการเงินทั้งหมด ซึ่งนวัตกรรมการเงิน (Innovative Finance) หมายถึง เป็นกลไกการระดมเงินทุนที่แตกต่างจากรูปแบบการเงินแบบดั้งเดิม โดยอำนาจให้เกิดการมีส่วนร่วมของผู้ที่มีความสนใจในการให้เงินทุนเพื่อการศึกษาที่หลากหลายมากขึ้น และสนับสนุนให้เกิดการสร้างสรรค์แนวคิดใหม่ๆ เพื่อการพัฒนา ผู้วิจัยจึงได้ทบทวนความรู้เรื่องนวัตกรรมการเงิน ประกอบด้วย แนวคิดสถาบันการเงินชุมชน แนวคิดการเงินรายย่อย และแนวคิดนวัตกรรมการเงินหรือ FIN Tech รายละเอียดคือ

2.2.1 แนวคิดสถาบันการเงินชุมชน

สถาบันการเงินชุมชน คือ ระบบการเงินในระดับจุลภาค หมายถึง ระบบการเงินที่เน้นการปล่อยสินเชื่อจำนวนเล็ก ๆ (Microcredit) ให้แก่คนที่ไม่มียานทำและคนยากจนผู้ซึ่งไม่มีโอกาสเข้าถึงสินเชื่อในรูปแบบปกติผ่านทางสถาบันทางการเงินรายย่อย ๆ อาจเรียกได้ว่าเป็นโครงการเงินกู้ไร้หลักประกันสำหรับคนจน เป็นการปล่อยกู้แบบอย่างถูกกฎหมาย โดยมีต้นกำเนิดมาจากธนาคารกรามีน (Grameen Bank) บังกลาเทศ ในปี ค.ศ.1976 โดยแนวคิดของ ศาสตราจารย์โมฮัมมัด ยูนุส นักเศรษฐศาสตร์ชาวบังกลาเทศผู้ซึ่งได้รับรางวัลโนเบลสาขาสันติภาพในปี ค.ศ.2006 ยูนุสส่งเสริมแนวคิดที่ว่า “การเข้าถึงสินเชื่อเป็นสิทธิมนุษยชน” เขาพบว่าปัญหาของคนยากจน คือ พวกเขาไม่มีเครดิตที่จะนำไปค้าประกันแก่ธนาคารทั่วไป หรือไม่ก็จำนวนเงินที่พวกเขาต้องการกู้ยืมก็อาจจะเล็กน้อยเสียจนธนาคารทั่วไปไม่สามารถปล่อยให้ได้เพราะไม่คุ้มทุน ทำให้คนจนหมดหนทางที่จะยกระดับมาตรฐานการดำรงชีพ ด้วยเหตุนี้เขาจึงเกิดความคิดที่จะสร้างระบบการกู้ยืมเงินแบบไม่ใคร่เครดิตขึ้นมา

ในประเทศไทย สถาบันการเงินชุมชนได้มีแนวทางมาจากนโยบายยกระดับกองทุนหมู่บ้านเป็นสถาบันการเงินชุมชน เริ่มต้นมาจากนโยบายกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง ซึ่งเป็นหนึ่งนโยบายเร่งด่วนของรัฐบาลพันตำรวจโททักษิณ ชินวัตร ในปี พ.ศ. 2544 ที่ได้แถลงต่อรัฐสภาเมื่อวันที่ 16 กุมภาพันธ์ 2544 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองเป็นเครื่องมือในการกระจายโอกาสให้แก่คนที่มีความยากจนสามารถเข้าถึงแหล่งเงินทุน รวมถึงโอกาสที่ทำให้คนที่มีความยากจนได้เข้าถึงแหล่งความรู้ต่าง ๆ โดยสนับสนุนให้มีโอกาสในการเข้าร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมพัฒนาสังคมด้วยภูมิปัญญาของตนเองที่ผ่านการพัฒนาที่มุ่งเน้นในเรื่องของรูปแบบมากขึ้นไป แท้จริงแล้วการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ควรจัดให้ประชาชนเป็นส่วนสำคัญในการจัดการปัญหาด้วยตนเอง โดยหลักการกระจายอำนาจซึ่งการกระจายอำนาจนี้ไม่ใช่การมุ่งเน้นในเรื่องของรูปแบบ แต่เป็นการให้ความอิสระและการให้โอกาสประชาชนใช้ภูมิปัญญาบริหารจัดการหมู่บ้านและชุมชนของตนเองจริง ๆ นโยบายกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง โดยรัฐบาลจัดตั้งกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองกองทุนละ 1 ล้านบาท เพื่อเป็นแหล่งเงินทุนหมุนเวียนในหมู่บ้านและชุมชนเมืองสำหรับการลงทุนเพื่อพัฒนาอาชีพ สร้างงาน สร้างรายได้ หรือ เพิ่มรายได้การลดรายจ่าย การบรรเทาเหตุฉุกเฉินและจำเป็นเร่งด่วน และสำหรับการนำไปสู่การสร้างกองทุนสวัสดิการที่ดีแก่ประชาชนในหมู่บ้านหรือชุมชน ส่งเสริมและพัฒนาหมู่บ้านและชุมชนเมืองให้มีขีดความสามารถในการจัดระบบการบริหารจัดการการเงินทุนของตนเอง เสริมสร้างกระบวนการพึ่งพาตนเองของหมู่บ้านและชุมชนเมือง

ในด้านการเรียนรู้การสร้างและพัฒนาความคิดริเริ่ม เพื่อการแก้ไขปัญหาและเสริมสร้างศักยภาพและส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียงในหมู่บ้านและชุมชนเมือง กระตุ้นเศรษฐกิจในระดับฐานรากของประเทศ รวมทั้งเสริมสร้างภูมิคุ้มกันทางเศรษฐกิจและสังคม ของประเทศในอนาคต และเสริมสร้างศักยภาพและความเข้มแข็งทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมของประชาชนในหมู่บ้านและชุมชนเมืองเพื่อให้สามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน และเป็นการกระตุ้นเศรษฐกิจของประเทศ โดยมีการเลือกตั้งคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านหรือคณะกรรมการกองทุนชุมชนเมืองขึ้นเพื่อทำหน้าที่ในการดูแลเงินกองทุนที่ได้รับให้เกิดประโยชน์อย่างทั่วถึง มีความโปร่งใสและยุติธรรมโดยการจัดระบบบริหารจัดการเงินกองทุนหมุนเวียนในหมู่บ้านและชุมชนเมือง โดยมุ่งหวังที่จะให้เป็นแหล่งเงินทุนในการลงทุนสร้างอาชีพและสร้างรายได้ให้แก่ประชาชนในชุมชนและวิสาหกิจขนาดเล็กในครัวเรือนให้เกิดการผลิตและจำหน่ายส่งผลไปถึงการเพิ่มอำนาจซื้อในระดับท้องถิ่นนั้น ให้คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านบริหารจัดการเงินทุนให้ชาวบ้านกู้ยืมดอกเบี้ยต่ำหรือไม่มีดอกเบี้ยแล้วแต่การจัดการของคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านเพื่อสนับสนุนกระบวนการเรียนรู้ในการพัฒนาชุมชนให้พึ่งตนเองได้ สร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนโดยมุ่งเน้นพัฒนาอาชีพ ยกกระดับอุตสาหกรรมครัวเรือน และรัฐวิสาหกิจชุมชน เพื่อเปลี่ยนชุมชนให้เป็นแหล่งสร้างงานและสร้างรายได้อันจะก่อให้เกิดความเชื่อมโยงอย่างสูงกับภาคเศรษฐกิจอุตสาหกรรมและเทคโนโลยีในการก้าวไปข้างหน้าพร้อมกัน ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาประเทศ ในปี 2549 รัฐบาลจึงได้มีนโยบายเพื่อยกระดับกองทุนหมู่บ้านเป็นสถาบันการเงินชุมชนขึ้น เพื่อที่จะพัฒนากองหมู่บ้านทั่วประเทศเป็นสถาบันการเงินชุมชน เป็นธนาคารชุมชนตามแนวคิดการเงินเพื่อสังคมที่เกิดขึ้นในพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วโลก คือ การเงินเพื่อชุมชน/คนจน หรือที่รู้จักในชื่อการเงินขนาดเล็ก (Microfinance) ซึ่งสถาบันการเงินชุมชนจัดเป็นการเงินรายย่อยที่ให้บริการทางการเงินในรูปแบบการเงินรายย่อยครบวงจรเป็นการพัฒนาระบบเศรษฐกิจฐานราก โดยมีวัตถุประสงค์หลัก คือ 1) เป็นแหล่งเงินทุนและเงินออมที่มีความมั่นคงปลอดภัยและมีผลตอบแทนที่เหมาะสมแก่ประชาชน 2) เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจและบรรเทาความเดือดร้อนทั้งในระดับบุคคลครัวเรือนและชุมชน 3) เสริมสร้างสวัสดิการและสวัสดิภาพของชุมชน 4) เสริมสร้างวินัยทางการเงินและให้คำปรึกษาทางการเงินแก่ชุมชน และ 5) เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ร่วมกันในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน โดยรัฐบาลได้มอบหมายให้สำนักงานกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ (สทบ.) และกรมการพัฒนาชุมชนดำเนินการร่วมกับสถาบันการเงินของรัฐทั้ง 3 แห่ง ได้แก่ ธนาคารออมสิน และธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร เป็นหน่วยในการสนับสนุนส่งเสริมการขับเคลื่อนนโยบายยกระดับกองทุนหมู่บ้านเป็นสถาบันการเงินชุมชน โดยมีเป้าหมายคือ (สำนักงานคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ, 2562)

1) สร้างขีดความสามารถในการดำรงอยู่ในการให้บริการ โดยเฉพาะผู้ที่ขาดโอกาสในการใช้บริการการเงินทั่วไปอย่างต่อเนื่องและบริหารจัดการให้มีรายได้ให้มีรายได้เพียงพอต่อการดำเนินงานพร้อมขยายกิจการทางธุรกิจ ได้แก่ หุ่นและเงินฝาก ทุนสำรอง และระบบสวัสดิการ เป็นต้น

2) ประชาชนระดับฐานรากที่มีความต้องการต้องการสถานที่เก็บเงินออมการประกันชีวิตและความเสี่ยงต่าง ๆ การโอนเงินหรือธุรกรรมอื่น ๆ ซึ่งต้องมีความสะดวกในการบริการความรวดเร็วและค่าใช้จ่ายในการให้บริการที่เหมาะสม

3) เพื่อการขยายโอกาสการเข้าถึงและให้บริการทางการเงินแก่ผู้มีรายได้น้อยที่ขาดคุณสมบัติที่จะใช้บริการของธนาคารทั่วไปและปัญหาระยะทาง

สำนักงานคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ (2562) ได้กำหนดหลักการพัฒนากองทุนเป็นสถาบันการเงินชุมชน ไว้ดังนี้

1) วัตถุประสงค์สถาบันการเงินชุมชน

1.1) แหล่งเก็บออมเงินที่มีความมั่นคง ปลอดภัยและมีผลตอบแทนที่เหมาะสม

1.2) แหล่งเงินทุน เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจและบรรเทาความเดือดร้อนทั้งในระดับบุคคลครัวเรือน และชุมชน

1.3) เสริมสร้างสวัสดิการ และสวัสดิภาพของชุมชน

1.4) เสริมสร้างวินัยทางการเงิน และให้คำปรึกษาทางการเงินแก่ชุมชน

1.5) เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ร่วมกันในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน

2) รูปแบบสถาบันการเงินชุมชน

2.1) เป็นกิจกรรมส่วนหนึ่งของกองทุนหมู่บ้านหรือกองทุนชุมชนเมือง

2.2) กองทุนหมู่บ้านหรือกองทุนชุมชนเมืองหลายกองทุนร่วมกันจัดตั้ง

2.3) เกิดการยุบรวมกองทุนหมู่บ้านหรือกองทุนชุมชนเมืองเข้าด้วยกัน

2.4) หมู่บ้านร่วมกับกลุ่มการเงินในชุมชนและกองทุนหมู่บ้านร่วมกันจัดตั้ง

3) กิจกรรมสถาบันการเงินชุมชน

3.1) ส่งเสริม การออมเงินของชุมชน ทั้งสมาชิกและประชาชน

3.2) รับฝากเงินจากสมาชิก และประชาชน

3.3) ให้สินเชื่อแก่สมาชิกและประชาชน หรือองค์กรการเงินอื่น

3.4) กู้ยืมเงินจากแหล่งเงินทุนอื่น ตามที่คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองกำหนด

3.5) ให้บริการธุรกรรมทางการเงินและธุรกรรมอื่น ๆ ที่อำนวยความสะดวกและตอบสนองความต้องการให้แก่สมาชิกและประชาชน

3.6) จัดสวัสดิการและสวัสดิภาพแก่สมาชิกและชุมชน

3.7) จัดสรรรายได้เพื่อดำเนินการให้บริการและพัฒนาศักยภาพ

4) กระบวนการและขั้นตอนการพัฒนาเป็นสถาบันการเงินชุมชน

4.1) ขั้นตอนที่ 1 คัดเลือกกองทุนฯ

(1) เครือข่ายระดับอำเภอและระดับตำบล จะร่วมกันค้นหากองทุนที่มีความประสงค์จะยกระดับเป็นสถาบันการเงินชุมชนเข้าสู่กระบวนการคัดเลือก

(2) เครือข่ายระดับอำเภอดำเนินการคัดเลือก กองทุนที่มีความประสงค์โดยใช้กำหนดมาตรฐานและคุณสมบัติเป็นเครื่องมือในการคัดเลือกและกำหนดว่ากองทุนใดผ่านการคัดเลือก กองทุนใดไม่ผ่านการคัดเลือก (กองทุนที่ไม่ผ่านการคัดเลือก เครือข่ายอำเภอจะดำเนินการพัฒนาเบื้องต้นต่อไป)

4.2) ขั้นตอนที่ 2 กระบวนการ

(1) กองทุนที่ผ่านในการคัดเลือกจะเข้าสู่กระบวนการพัฒนา โดยมีการฝึกอบรมให้มีความรู้ความสามารถในการดำเนินกิจกรรมสถาบันการเงินชุมชน โดยเนื้อหาในการฝึกอบรมได้แก่

(1.1) การบริหารจัดการเงินชุมชน การวางแผนด้านการเงินและระบบการดำเนินการ การบริหารการเงินและบัญชี และระบบการเงินรากฐาน การบริหารจัดการเพื่อลดความเสี่ยง การควบคุมและตรวจสอบ

(1.2) การบริหารกองทุนแบบอัตโนมัติ การบันทึกรายการสมาชิกหรือลูกค้าบริหารระบบบัญชี บริหารระบบเงินกู้ สัญญา คำนวณดอกเบี้ย บริหารระบบเงินฝาก คำนวณดอกเบี้ย บริหารระบบเงินหุ้นคำนวณการปันผล ระบบรายงาน

(2) เมื่อผ่านการฝึกอบรม จะทำการฝึกปฏิบัติ โดยให้ทดลองใช้โปรแกรมธนาคาร ผู้ฝึกอบรมจะเป็นผู้ประเมินว่าผ่านการฝึกอบรม หากยังไม่สามารถใช้โปรแกรมได้จะทำการพัฒนาโดยการฝึกอบรมซ้ำ

4.3) ขั้นตอนที่ 3 ผลสำเร็จ

(1) ผู้ที่ผ่านการฝึกอบรมและการทดลองปฏิบัติใช้แล้ว จะต้องไปปฏิบัติจริงและเรียนรู้เพิ่มเติมจนถึงระยะเวลาที่กำหนด

(2) สำนักงานกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ และหรืออนุกรรมการสนับสนุน ระดับจังหวัดจะทำการประเมิน โดยใช้หลักเกณฑ์มาตรฐานสถาบันการเงินชุมชน เป็นเครื่องมือการประเมินและออกหนังสือรับรองมาตรฐานสถาบันการเงินชุมชน กรณีที่ไม่ผ่านการ

ประเมินจะส่งให้เครือข่ายระดับจังหวัดและอำเภอวางแผนการพัฒนาเพื่อแก้ไขข้อบกพร่องและส่งให้สำนักงานกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติและหรืออนุกรรมการสนับสนุนระดับจังหวัดประเมิน ถ้าไม่ผ่านจะส่งกลับไปเครือข่ายระดับตำบลและอำเภอดำเนินการพัฒนาและคัดเลือกเข้าสู่ระบบการพัฒนาต่อไป

5) มาตรฐานและคุณสมบัติของกองทุนที่จะพัฒนาเป็นสถาบันการเงินชุมชน

5.1) สถานภาพของสถาบันการเงินชุมชน เป็นกองทุนชุมชนเมืองซึ่งจดทะเบียนนิติบุคคลตามพระราชบัญญัติกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ พ.ศ. 2547

5.2) ปัจจัยความสัมพันธภายใน

5.2.1) สมาชิก

(1) สมาชิก มีส่วนร่วมในการถือหุ้น และการออม อย่างสม่ำเสมอ

(2) สมาชิกเข้าร่วมเวทีการเรียนรู้ การประชุมหรือประชาคม มีความเข้าใจและให้การสนับสนุนกองทุน

5.2.2) กรรมการ

(1) สามารถบริหารจัดการกองทุนได้ดี โปร่งใส เป็นไปตามวัตถุประสงค์และมติที่ประชุมสมาชิกกองทุน

(2) มีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง เกี่ยวกับบทบาท ภารกิจของสถาบันการเงินชุมชน และการบริหารจัดการสถาบันการเงินชุมชน

(3) มีโครงสร้าง การบริหารและกำหนดหน้าที่ ความรับผิดชอบเป็นลายลักษณ์อักษรและปฏิบัติ หรือดำเนินการตามที่กำหนดไว้

(4) กรรมการหรือคณะกรรมการไม่เคยถูกฟ้องร้อง ดำเนินคดี และถูกศาลพิพากษาว่ามีความผิด

5.2.3) ระเบียบ

(1) มีระเบียบ ข้อบังคับ เป็นลายลักษณ์อักษรชัดเจนในการดำเนินงานกองทุนฯ

(2) มีระบบการตรวจสอบ และการควบคุม การดำเนินงานและการบริหารงานกองทุน

5.2.4) กิจการ

(1) มีกิจกรรมระดมเงินออม และการให้กู้เงิน

(2) มีความสม่ำเสมอในการให้บริการ

(3) มีการจัดสวัสดิการและสวัสดิภาพ แก่สมาชิกและชุมชน

(4) มีการจัดการเรียนรู้ เพื่อพัฒนาอาชีพ และการตลาดให้สมาชิก

5.2.5)การบริหารงาน

- (1) มีการจัดทำงบการเงินได้ถูกต้องและเป็นปัจจุบัน
- (2) มีความสามารถในการหารายได้และทำกำไร
- (3) มีหนี้ค้างชำระเกิน 3 เดือน ต่ำกว่าร้อยละ 2 ของเงินให้กู้ยืม
- (4) มีเงินสำรองไม่ต่ำกว่าร้อยละ 5 ของวงเงินกู้ยืมแก่สมาชิกและเงินกู้จากแหล่ง

เงินทุนภายนอก

5.3) ปัจจัยความสัมพันธ์ภายนอก

- (1) ได้รับการยอมรับจากภาคีพัฒนา อาทิ พัฒนาชุมชน การศึกษานอกโรงเรียน ธนาคารกรุงไทย/ออมสิน/ธ.ก.ส. และกองทุนหมู่บ้านอื่น ๆ
- (2) เคยได้รับการสนับสนุนงบประมาณการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ จากหน่วยงานราชการ องค์กรเอกชน และอื่น ๆ
- (3) ได้รับการสนับสนุนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

5.4) โครงสร้างพื้นฐาน

- (1) มีสถานที่ที่เป็นสำนักงานที่สะดวกแก่การใช้บริการ
- (2) มีตู้สายโทรศัพท์ เพื่อการสื่อสารและเชื่อมโยงระบบฐานข้อมูลสารสนเทศ
- (3) มีคอมพิวเตอร์ และอุปกรณ์ในการใช้ปฏิบัติงาน

กระบวนการพัฒนากองทุนหมู่บ้านเป็นสถาบันการเงินชุมชนหน่วยงานภาครัฐหลายหน่วยงาน เช่น สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน กรมการพัฒนาชุมชน หรือแม้แต่สำนักงานกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ (สทพ.) มีความพยายามที่จะพัฒนากองทุนชุมชนต่างๆ เป็นสถาบันการเงินชุมชน เป็นธนาคารชุมชน ตามแนวคิดการเงินเพื่อสังคมที่เกิดขึ้นในพื้นที่ต่างๆ ทั่วโลก รวมทั้งในประเทศไทย คือ การเงินเพื่อชุมชน/คนจน หรือที่รู้จักในชื่อการเงินรายย่อย (Micro Finance) การเงินฐานรากหรือการเงินชุมชนที่มีการดำเนินการคล้ายกับธนาคารกสิกรของบังคลาเทศ การเงินชุมชนนั้นแตกต่างไปจากสถาบันการเงินในระบบที่ให้บริการกับชุมชน เช่น สาขาของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) ในพื้นที่อำเภอต่างๆ ทั่วประเทศ โดยมีลักษณะและกระบวนการดำเนินการที่ให้ชาวบ้านบริหารจัดการกันเอง มีคณะกรรมการองค์กรและระเบียบปฏิบัติชัดเจน ดังนั้น องค์กรการเงินที่ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการก็น่าจะเป็นการเงินชุมชนที่จะพัฒนาเป็นสถาบันการเงินชุมชนต่อไป โดยกระบวนการพัฒนากองทุนหมู่บ้าน องค์กรการเงินชุมชนเป็นสถาบันการเงินชุมชนจะต้องพิจารณาถึงระบบที่เอื้อต่อการจัดสวัสดิการขั้นพื้นฐานของชุมชนและการให้สินเชื่อหรือเงินกู้เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและการสร้างรายได้ให้กับสมาชิกและชุมชน และเป็นกระบวนการที่ดำเนินการตามกฎหมายกึ่งรัฐกึ่งองค์กรชุมชน โดย

ไม่เป็นสาขาย่อยของธนาคารพาณิชย์หรือธนาคารของรัฐ เช่น ธ.ก.ส. และธนาคารออมสิน เป็นต้น ทั้งนี้กองทุนการเงินที่จะพัฒนาไปสู่การเป็นสถาบันการเงิน มี 3 รูปแบบ คือ 1) การเป็นสถาบันการเงินชุมชนที่เป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมที่เป็นกองทุนหมู่บ้าน 2) การเป็นสถาบันการเงินชุมชนที่มาจากกลุ่มกิจกรรมการเงินต่างๆ ของชุมชนและพัฒนาจนเป็นสถาบันการเงิน 3) การเป็นสถาบันการเงินชุมชนที่มาจากรวมทุกกองทุนทุกประเภทที่มีในชุมชนแล้วแปรสภาพเป็นสถาบันการเงิน โดยกระบวนการพัฒนากองทุนเป็นสถาบันการเงินชุมชนอาจจะมีการดำเนินการในลักษณะที่หลากหลายเพื่อประโยชน์ของชุมชนและระบบเศรษฐกิจในรากฐานที่มีใช้เป็นส่วนหนึ่งของธนาคารพาณิชย์ (ในระดับตำบลหรืออำเภอ) โดยชาวบ้านหรือชุมชนมิได้มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ เช่น การเริ่มต้นจากการเป็นกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง ต่อมาพัฒนาเป็นสถาบันการเงิน และจากนั้นก็อาจดำเนินการร่วมกับหรือเป็นภาคร่วมกับธนาคารพาณิชย์อื่นๆ เช่น ธ.ก.ส. ออมสิน โดยประชาชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ และ เริ่มจากการเป็นกองทุนหมู่บ้านแล้วพัฒนาเป็นสถาบันการเงินและพัฒนาต่อจนเป็นธนาคารหมู่บ้านแห่งประเทศไทยที่รูปแบบการบริหารจัดการคล้ายคลึงกับธนาคารในต่างประเทศ แต่มีการกำกับดูแลอย่างเป็นระบบนอกจากนั้นการส่งเสริมให้มีระเบียบและมาตรฐานของการเป็นสถาบันการเงินชุมชน (สายชล ปัญญชิต, 2555)

กล่าวโดยสรุปคือ สถาบันการเงินชุมชนพัฒนามาจากแนวคิดกองทุนหมู่บ้าน ที่ต้องการให้ชาวบ้านมีวินัยในการออม เข้าถึงแหล่งเงินทุนและการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนจากฐานราก ระบบที่เอื้อต่อการจัดสวัสดิการขั้นพื้นฐานของชุมชนและการให้สินเชื่อหรือเงินกู้เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและการสร้างรายได้ให้กับสมาชิกและชุมชน

2.2.2 แนวคิดการเงินรายย่อย (Microfinances)

ระบบการเงินรายย่อย หรือไมโครไฟแนนซ์ (Microfinance) เป็นนวัตกรรมทางการเงินที่ออกแบบมาเพื่อขยายโอกาสทางการเงินให้กับผู้ยากจน ไม่มีงานทำ หรือผู้ที่ประสบปัญหาไม่สามารถขออนุมัติเงินกู้จากสถาบันทางการเงินอื่น ๆ ได้ ตามหลักการแล้ว การกู้ยืมในระบบไมโครไฟแนนซ์นั้นมุ่งเป้าไปที่ผู้ที่ต้องการนำเงินไปลงทุนในกิจการหรือธุรกิจของตนเพื่อขยายผลกำไร และต้องการสร้างความมั่นใจทางการเงินให้กับผู้ที่ไม่ได้รับโอกาสจากทางสถาบันการเงินและธนาคารพาณิชย์ทั่วไป ความสำเร็จของการปล่อยกู้ในระบบไมโครไฟแนนซ์ขึ้นอยู่กับการรักษาอัตราหนี้เสียให้อยู่ในระดับที่ต่ำที่สุดแม้ว่าลูกหนี้ส่วนมากจะไม่มีประวัติทางการเงิน หรือมีประวัติทางการเงินที่ไม่ดีก็ตาม ในประเทศบังกลาเทศ ซึ่งถือว่าเป็นประเทศที่ริเริ่มและประสบความสำเร็จจากระบบกู้เงินไมโครไฟแนนซ์นั้น สถาบันการเงินไมโครไฟแนนซ์ใช้วิธีจัดกลุ่มลูกหนี้เป็นกลุ่มย่อย ๆ เมื่อลูกหนี้รายใดไม่สามารถชำระหนี้ได้ตามเวลา ลูกหนี้คนอื่น ๆ ในกลุ่มเดียวกันก็ต้อง

รับผิดชอบชำระหนี้แทนสมาชิกในกลุ่ม อีกนัยหนึ่ง คือ ให้ลูกหนี้ทุกรายทำหน้าที่เป็นผู้ค้ำประกันให้กับลูกหนีรายอื่น ๆ ในกลุ่มเดียวกันนั่นเอง

การให้บริการบนหลักการดังกล่าว ไมโครไฟแนนซ์จึงมีความเกี่ยวข้องกับโครงสร้าง 3 ประการ คือ นโยบาย การบริหารจัดการองค์กรของสถาบันการเงินที่จะดำเนินการเรื่องไมโครไฟแนนซ์ และลูกค้า ว่ามีความต้องการสินเชื่อเพื่อไปทำอะไร เช่น นำไปอุปโภคบริโภคหรือลงทุนประกอบอาชีพ บทบาทของไมโครไฟแนนซ์ ในอดีตที่ผ่านมาแหล่งสินเชื่อระบบถือเป็นแหล่งเงินกู้ที่สำคัญที่สุดของคนยากจนในประเทศไทย โดยเฉพาะในภาคเกษตร ดังตัวอย่างของการศึกษาของ ปรัชญา ปิ่นมณี (2548) ที่ระบุว่าเกษตรกรที่ยากจนจะกู้เงินจากแหล่งเงินกู้ในระบบเป็นส่วนใหญ่ โดยเงินสินเชื่อที่เกษตรกรกู้จากแหล่งสินเชื่อระบบมีสัดส่วนถึงร้อยละ 95 ของสินเชื่อทั้งหมด สำหรับวัตถุประสงค์ของการกู้เงินส่วนใหญ่ของครัวเรือนยากจนในชนบท เป็นการกู้เพื่อใช้ในการทำการเกษตรเป็นหลัก รองลงมา คือ เพื่อใช้จ่ายอุปโภคบริโภคในครัวเรือน ขณะที่ครัวเรือนยากในกรุงเทพฯ กู้เพื่อใช้จ่ายอุปโภคบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก ส่วนใหญ่จะเป็นเงินกู้จากเครือข่ายหรือผู้รู้นอกหมู่บ้าน เช่น พ่อค้าพืชผลทางการเกษตร พ่อค้าปัจจัยการผลิต หรือร้านค้าปลีก เป็นต้น การศึกษาของ ปรัชญา ปิ่นมณี (2548) ระบุว่าร้อยละ 97 ของเกษตรกรที่กู้เงินในระบบต้องจ่ายดอกเบี้ยในอัตราไม่ต่ำกว่าร้อยละ 15 ต่อเดือน หรือร้อยละ 180 ต่อปี เนื่องจากการให้กู้ในระบบมีต้นทุนการกู้ยืมที่สูงกว่าการกู้ในระบบ ซึ่งปัจจัยต่าง ๆ ที่มีผลต่อการกำหนดอัตราดอกเบี้ยสินเชื่อของผู้ให้กู้ในระบบ ได้แก่ ต้นทุนสารสนเทศ ค่าเสียโอกาส อายุของเงินกู้ หลักประกัน และสัญญาเงินกู้ รวมทั้งวัตถุประสงค์ในการกู้เงินของผู้กู้ เป็นต้น

โดยทั่วไป การให้กู้ในระบบมีการคิดอัตราดอกเบี้ยสูงกว่าดอกเบี้ยสินเชื่อในระบบประมาณร้อยละ 5 – 20 ต่อเดือน และอาจมีการหักเงินในเบื้องต้นไว้ด้วย ตัวอย่างเช่น หากกู้ 10,000 บาท ผู้กู้จะได้รับเงินจริงเพียง 8,000 บาท หรือ 7,500 บาท เป็นต้น นอกจากนี้ระยะเวลาการชำระคืนเงินกู้ส่วนใหญ่จะกำหนดจ่ายเป็นรายวัน เช่น กรณีกู้เงิน 3,000 บาท หากต้องจ่ายเงินกู้คืนวันละ 120 บาท ในระยะเวลา 1 เดือน เท่ากับ ผู้กู้จะต้องจ่ายเงินกู้คืนรวมเป็นเงิน 3,600 บาท นั่นคือ อัตราดอกเบี้ยจะมีค่าเท่ากับร้อยละ 20 ต่อเดือน

รูปแบบการให้บริการการเงินรายย่อย (Microfinance) ในประเทศไทย จากการศึกษาของ ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม และพรณทิพย์ เพชรมาก (2551) พบว่า ในระยะแรก ส่วนใหญ่มักจะดำเนินการในรูปแบบของโครงการเงินกู้ หรือสินเชื่อรูปแบบของโครงการสินเชื่อเกษตรจากภาครัฐ ซึ่งได้พัฒนาเป็นสินเชื่อชนบทและเป็นสินเชื่อในรูปแบบของระบบการเงินในระดับจุลภาคในระยะเวลาต่อมา เช่น การจัดตั้งธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) ในปี 2509

การจัดตั้งกองทุนพัฒนาชนบทในปี 2527 โครงการพัฒนาคนจนในเมืองในปี 2535 การจัดตั้งโครงการแก้ไขปัญหาด้านการเงินและสินเชื่อสำหรับคนจนในเมืองปี 2543 และการจัดตั้งโครงการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง และโครงการธนาคารประชาชนในปี 2544 เป็นต้น ในปัจจุบันการดำเนินงานส่วนใหญ่ของภาครัฐจะอาศัยสถาบันการเงินเฉพาะกิจของรัฐเป็นตัวกลางในการให้บริการทางการเงินในระดับจุลภาคแก่ประชาชนเป็นหลัก

สำนักนโยบายระบบการเงิน กระทรวงการคลัง ได้แบ่งรูปแบบของสถาบันการเงินรายย่อย (Microfinance) ในประเทศไทย เป็น 3 ประเภท คือ

1) สถาบันการเงินของรัฐที่ดำเนินการระบบการเงินรายย่อย ประกอบด้วย ธนาคารพาณิชย์ ได้แก่ ธนาคารกรุงไทย ซึ่งมีธนาคารชุมชนเป็นหน่วยงานหลักในการให้บริการสินเชื่อระดับจุลภาคผ่านทางธนาคารชุมชน และสถาบันการเงินเฉพาะกิจ ได้แก่ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ การเกษตรที่ให้บริการสินเชื่อระดับจุลภาคแก่เกษตรกรและประชาชนทั่วไป และธนาคารพัฒนาวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม ซึ่งให้บริการสินเชื่อระดับจุลภาคแก่วิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม เช่น สินเชื่อในโครงการ Fast Track และธนาคารออมสิน ซึ่งมีธนาคารประชาชนเป็นหน่วยงานหลักในการให้บริการการเงินระดับจุลภาคให้ประชาชนทั่วไปในระดับฐานราก

2) หน่วยงานที่สมาชิกในชุมชนร่วมกันจัดตั้งและไม่รับเงินฝากจากภายนอก เป็นกลุ่มการเงินที่ประชาชนรวมตัวกันจัดตั้ง เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันทางการเงิน โดยมีการให้บริการทางการเงินด้านต่าง ๆ แก่สมาชิก เช่น การรับฝากเงิน การให้สินเชื่อ การให้ประกัน การให้สวัสดิการ การให้คำปรึกษา และเพื่อส่งเสริมกิจกรรมการพัฒนาและสวัสดิการชุมชนเป็นหลัก ได้แก่ กลุ่ม / สหกรณ์เครดิตยูเนียน กลุ่ม / สหกรณ์ออมทรัพย์ กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ต่าง ๆ และธนาคารหมู่บ้าน เป็นต้น โดยองค์กรการเงินชุมชนเหล่านี้มีลักษณะร่วมที่สำคัญ คือ ความต้องการอยู่บนพื้นฐานแนวทางการพึ่งตนเองของชุมชนเป็นหลัก

3) หน่วยงานที่จัดตั้งขึ้นตามนโยบายของรัฐบาลในการช่วยเหลือประชาชนที่มีฐานะยากจน ได้แก่ กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ซึ่งกรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย เป็นหน่วยงานที่ให้การสนับสนุนและส่งเสริมให้มีการจัดตั้งขึ้นตั้งแต่ปี 2517 และสำนักงานกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ (ส.ท.บ.) ซึ่งจัดตั้งขึ้นตามพระราชกฤษฎีกาจัดตั้งกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ ปี พ.ศ. 2544 ตามนโยบายของรัฐบาลในขณะนั้น

ไมโครไฟแนนซ์ถือเป็นเครื่องมือที่เพียงพอสำหรับกิจกรรมจัดหาเงินรายย่อย / โปรแกรมเทคโนโลยีในพื้นที่ชนบทเนื่องจากคุณสมบัติดังต่อไปนี้

- 1) ให้เครดิตสำหรับการลงทุนในกิจกรรมขนาดเล็กที่ถูกเลือกโดยประชาชนที่ยากจน
- 2) ช่วยให้นักยากจนเพื่อสร้างความมั่นใจในตัวเองว่าฉันสามารถทำบางสิ่งบางอย่าง

- 3) สามารถจ่ายสำหรับตัวเองที่มีความสนใจที่ได้รับ
- 4) อนุญาตให้มีการพัฒนาโอกาสในการทำงานด้วยตนเองกับคนที่ค่อยโอกาส
- 5) มีวุฒิที่ดีที่กว้างที่สุดและค่าใช้จ่ายอย่างน้อยต่อผู้รับประโยชน์

หลักการของการจัดหาเงินทุนรายย่อยที่ยั่งยืนมีดังนี้ (1) ให้บริการลูกค้าเป็นมิตรที่มีความยืดหยุ่นที่ต้องการโดยกลุ่มรายได้ต่ำ (2) มีโอกาสสำหรับการทำให้เพียวลมการดำเนินงานและลดค่าใช้จ่าย (กระบวนการมาตรฐานการให้กู้ยืมเงินง่ายในการอนุมัติสินเชื่อกระจายอำนาจ, สำนักงานราคาไม่แพง และใช้เจ้าหน้าที่จากชุมชนท้องถิ่น), (3) การดำเนินงานอยู่ในเกณฑ์ที่ตลาดซาร์จอัตราดอกเบี้ยในตลาดค่าธรรมเนียมและ (4) มุ่งมั่นที่จะกู้คืนค่าใช้จ่ายของเงินกู้

กล่าวโดยสรุป ไมโครไฟแนนซ์จะเป็นเครื่องมือที่เพียงพอสำหรับกิจกรรมจัดหาเงินรายย่อย / โปรแกรมเทคโนโลยีในพื้นที่ชนบท เนื่องจากการลงทุนในกิจกรรมขนาดเล็กที่ถูกเลือกโดยประชาชนที่ยากจนและช่วยให้คนยากจนเพื่อสร้างความมั่นใจในตัวเองว่าฉันสามารถทำบางสิ่งบางอย่างได้และก่อให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจในระดับครัวเรือนได้

2.2.3 แนวคิดนวัตกรรมการเงิน หรือ FIN Tech

Financial Technology คือการนำเอาเทคโนโลยีมาใช้ในการเงินในการสร้างนวัตกรรมใหม่เพื่อเป็นสินค้า บริการ การแก้ปัญหาทางการเงิน รวมถึงเป็นแนวทางในการประกอบธุรกิจใหม่ ๆ ทำให้การจัดการ และการเข้าถึงทางการเงินเป็นไปได้ง่ายขึ้น ด้วยเทคโนโลยีทางการเงิน มีจุดเริ่มต้นจากการนำระบบคอมพิวเตอร์มาใช้ในระบบงานของธนาคาร เมื่อเทคโนโลยีเติบโตขึ้นพร้อม ๆ กับความสามารถในการเข้าถึงของบุคคลทั่วไป โดยเฉพาะสมาร์ทโฟนที่ถือเป็น Disrupter แห่งยุค ก็ทำให้อำนาจในการทำธุรกรรมและเข้าถึงบริการทางการเงินไม่ถูกจำกัดอยู่กับสถาบันการเงินอีกต่อไป เทคโนโลยีทางการเงิน ได้แตกแขนงออกมาเป็นรูปแบบต่าง ๆ กัน เพื่อตอบสนองความต้องการทางการเงินของผู้ใช้ (ธนาคารแห่งประเทศไทย, 2565)

ฟินเทคจะเข้ามาช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการให้บริการทางการเงินในส่วนที่เทคโนโลยีแบบเดิมไม่สามารถตอบโจทย์ได้ด้วยขีดจำกัดทางความชำนาญด้านเทคโนโลยี วัฒนธรรม องค์การ แนวคิดการให้บริการแบบเดิม ๆ หรือกฎเกณฑ์ที่ต้องปฏิบัติตามในฐานะสถาบันการเงินที่ดี โดยในแต่ละประเทศมีการพัฒนาฟินเทคในมิติที่แตกต่างกัน ตามสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกันไป หนึ่งในพัฒนาการที่เห็นได้ชัด คือ การเกิดขึ้นของบริษัทฟินเทคเกิดใหม่ หรือที่เรียกว่า ฟินเทคสตาร์ทอัพ (FinTech Startups) ที่พัฒนาผลิตภัณฑ์และบริการทางการเงิน โดยมีจุดเด่นคือความชำนาญในด้านเทคโนโลยีและลักษณะการดำเนินธุรกิจ (Business Model) รูปแบบใหม่ ซึ่งสามารถปิดช่องว่างที่เกิดขึ้นสำหรับลูกค้า โดยเน้นการให้บริการเฉพาะด้านและมีความคล่องตัวสูง ส่งผลให้

มีบริษัทฟินเทคเกิดขึ้นมาเป็นจำนวนมากทั่วโลก ยกตัวอย่างเช่น ในสหราชอาณาจักรมีบริษัทฟินเทคราว 1,600 บริษัท ส่วนใหญ่เน้นการพัฒนาผลิตภัณฑ์และบริการด้านการชำระเงินและการโอนเงินระหว่างประเทศ (Payments and Remittances) และซอฟต์แวร์ด้านการเงิน (Financial Software) ประเทศสิงคโปร์มีบริษัทฟินเทคราว 500 บริษัทที่ส่วนใหญ่เน้นการพัฒนาผลิตภัณฑ์และบริการด้านการบริหารความมั่งคั่ง (Wealth Management) การให้กู้เงินแบบทางเลือก (Alternative Lending) และการชำระเงิน ในขณะที่ประเทศอินโดนีเซียมีบริษัทฟินเทคราว 260 บริษัท เน้นการพัฒนาผลิตภัณฑ์การชำระเงินผ่านโทรศัพท์มือถือ (Mobile Payment) และการให้กู้เงินแบบทางเลือก

สำหรับประเทศไทยในช่วงสองสามปีที่ผ่านมา ฟินเทคเข้ามามีบทบาทเป็นอย่างมาก โดยมีผู้เล่นจากทั้งในและนอกประเทศ โดยมีฟินเทคสตาร์ทอัพที่เป็นสมาชิกของสมาคมฟินเทคประเทศไทยจำนวนเกือบ 70 บริษัท นอกจากนี้ สถาบันการเงินในไทยก็มีความตื่นตัวในการนำฟินเทคมาปรับปรุงวิธีการดำเนินงานและรูปแบบธุรกิจของตัวเอง เร่งเปลี่ยนแปลงและพัฒนาความสามารถเพื่อให้แข่งขันในยุคดิจิทัลได้ ซึ่งเป็นการเพิ่มช่องทางในการเข้าถึงและขยายกลุ่มลูกค้า เพิ่มส่วนแบ่งทางการตลาด รวมทั้งทำให้ประชาชนที่ยังเข้าไม่ถึงบริการทางการเงินสามารถเข้าถึงได้ดียิ่งขึ้นด้วย

ฟินเทคกำลังก้าวเข้ามาเป็นส่วนสำคัญของชีวิตประจำวันจนแทบจะขาดไม่ได้ หนึ่งในพัฒนาการด้านฟินเทคที่เด่นชัดที่สุดของไทยคือ การพัฒนามาตรฐาน QR Code เพื่อการชำระเงิน ที่ช่วยเพิ่มทางเลือกในการชำระเงินผ่านโทรศัพท์มือถือ (Mobile Payment) ให้สะดวกรวดเร็วกว่าขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สำหรับร้านค้าขนาดกลางและขนาดเล็กสามารถรับชำระเงินผ่านช่องทางอิเล็กทรอนิกส์ เป็นการขยายช่องทางการรับชำระเงิน เพื่ออำนวยความสะดวกให้ลูกค้า ทำให้ร้านค้ามีต้นทุนต่ำลง ยิ่งไปกว่านั้น ประชาชนยังสามารถเข้าถึงบริการทางการเงินบนโทรศัพท์มือถือได้ (Mobile Banking) โดยไม่ต้องจำชื่อผู้ใช้และรหัสผ่านให้ยุ่งยาก โดยการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีการใช้ข้อมูลอัตลักษณ์บุคคล หรือ Biometrics ที่เพียงแค่สแกนลายนิ้วมือหรือใบหน้า ผู้ใช้บริการก็สามารถยืนยันตัวตนเพื่อเข้าใช้งาน Mobile Banking ได้ นอกจากนี้ ธนาคารพาณิชย์ยังเริ่มใช้ Biometrics ในการเปิดบัญชีเงินฝาก เพื่อเพิ่มความน่าเชื่อถือ และความถูกต้องแม่นยำของการยืนยันตัวลูกค้า เป็นส่วนเสริมนอกเหนือจากการตรวจสอบโดยพนักงาน ด้วยเทคโนโลยีการใช้ข้อมูล Biometrics ที่กำลังจะมีบทบาทและความสำคัญมากยิ่งขึ้นในอนาคต การพัฒนาระบบ National Digital Identity (NDID) โครงสร้างพื้นฐานสำหรับการพิสูจน์และยืนยันตัวตนในรูปแบบดิจิทัล ซึ่งเป็นแพลตฟอร์มกลางสำหรับการแลกเปลี่ยนข้อมูลการพิสูจน์ยืนยันตัวตนลูกค้าระหว่างหน่วยงาน ด้วยวิธีที่มีความมั่นคงปลอดภัยสูง จะช่วยให้ผู้ใช้บริการทางการเงินสามารถทำธุรกรรมทางการเงินโดยไม่ต้องยื่นเอกสารหลักฐานหลายครั้งเช่น การเปิดบัญชีและการขอสินเชื่อกับผู้ให้บริการรายใหม่ได้สะดวกมากขึ้น โดยใช้หลักการตรวจสอบยืนยันข้อมูลกับหน่วยงานที่เชื่อถือได้ หรือผู้ให้บริการที่

เคยรู้จักตัวตนของผู้ขอใช้บริการแล้ว นอกจากนี้ยังสามารถต่อยอดการให้บริการใหม่อื่น ๆ ได้ด้วย เช่น Digital Lending หรือ Bio-Payment (อาทิ การชำระเงินด้วยใบหน้าและลายนิ้วมือ)

นอกจากเทคโนโลยีหน้าบ้าน หรือเทคโนโลยีที่ผู้ใช้บริการได้ใช้งานโดยตรงที่กล่าวมาข้างต้น แล้วนั้น ยังมีเทคโนโลยี หลังบ้าน ที่จะเปลี่ยนวิธีการดำเนินงานของผู้ให้บริการ ให้มีประสิทธิภาพ รวดเร็ว ปลอดภัย และมีต้นทุนที่ถูกลง ตัวอย่างเช่น

1) Distributed Ledger Technology (DLT) เทคโนโลยีการประมวลผลแบบกระจายศูนย์ ซึ่งหนึ่งในนั้นคือ เทคโนโลยีบล็อกเชน (Blockchain) ที่ได้นำมาประยุกต์ใช้ในภาคการเงินมากที่สุด ด้วยคุณลักษณะเด่นของบล็อกเชนที่ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องมีข้อมูลชุดเดียวกัน โดยข้อมูลไม่ได้ถูกจัดเก็บไว้ที่เดียว มี ระบบ Consensus ที่ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายต้องรับทราบและยอมรับการเปลี่ยนแปลงแก้ไขข้อมูล ทำให้ข้อมูลในระบบมีความโปร่งใส มีความน่าเชื่อถือสูง สามารถตรวจสอบได้ตลอดเวลา และมั่นคงปลอดภัยจากภัยไซเบอร์ โดยในภาคการเงินไทย ได้เริ่มมีการนำบล็อกเชนมาใช้ในการให้บริการหนังสือค้ำประกัน (Letter of Guarantee) ที่ช่วยให้สถาบันการเงินมีกระบวนการผลิต จัดเก็บ และนำส่งหนังสือค้ำประกันที่รวดเร็ว ปลอดภัย และน่าเชื่อถือได้ดีกว่าในรูปแบบกระดาษ ซึ่งนั่นหมายถึงประโยชน์ต่อภาคธุรกิจที่จะสามารถมั่นใจได้ว่าหนังสือค้ำประกันมีความถูกต้อง แม่นยำและลดต้นทุนในการจัดเก็บและนำส่งหนังสือค้ำประกันไปให้กับคู่ค้าอีกด้วย นอกจากนี้ ยังมี การนำเอาบล็อกเชนเข้ามาใช้เพื่อการโอนเงินระหว่างประเทศ ซึ่งจะช่วยให้มีต้นทุนที่ต่ำลง และ รวดเร็วมากขึ้นด้วย

2) Artificial Intelligence (AI) หรือปัญญาประดิษฐ์ เป็นอีกหนึ่งเทคโนโลยีที่จะมีความสำคัญไม่แพ้กัน AI คือการสร้างฉลาด ความเข้าใจ ความรู้ ที่มีในมนุษย์ให้กับสิ่งที่ไม่มีชีวิต โดย AI นั้นสามารถประยุกต์ใช้ในการให้บริการทางการเงินได้หลากหลาย อาทิ การรู้จำตัวอักษร (Optical Character Recognition: OCR) เช่น การอ่านข้อมูลบัตรประชาชน ด้วยกล้อง โทรศัพท์มือถือ ช่วยเพิ่มความรวดเร็ว และลดความผิดพลาดจากการกรอกข้อมูลผิด การรู้จำคำพูด (Speech Recognition) เช่น การพูดคำสั่งเมื่อโทรเข้า Call Center ที่เป็นระบบอัตโนมัติที่เพิ่มความสะดวกรวดเร็วในการให้บริการ และการเรียนรู้ของเครื่อง หรือ Machine Learning ที่สามารถเรียนรู้ และทำนายข้อมูลได้ผ่านการศึกษาและสร้างอัลกอริทึม (Algorithm) ในภาคการเงินได้เริ่มมีการนำ AI เหล่านี้มาประยุกต์ใช้ในหลากหลายรูปแบบ อาทิ โปรแกรมตอบกลับการสนทนาผ่านตัวอักษรแบบอัตโนมัติ (Chatbot) ซึ่งช่วยเพิ่มความรวดเร็วในการให้บริการและลดการใช้แรงงานมนุษย์ลง การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อประเมินคุณภาพของลูกค้าผู้กู้เงินด้วย AI ที่ใช้ Machine Learning ในการเรียนรู้ข้อมูลต่างๆ เช่น พฤติกรรมการใช้ชีวิต ลักษณะการใช้จ่ายและการชำระเงิน เพื่อวิเคราะห์

ประเมินความเสี่ยงโอกาสในการผิดนัดชำระหนี้ ความสามารถในการชำระหนี้ วงเงินปล่อยกู้ที่เหมาะสม มาเป็นข้อมูลประกอบการพิจารณา

3) Application Programming Interface (API) เป็นเทคโนโลยีที่ช่วยให้การเชื่อมต่อฐานข้อมูลแอปพลิเคชัน (Application) หรือระบบงานต่าง ๆ สามารถเชื่อมต่อกัน เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างผู้ให้บริการทั้งสถาบันการเงินและที่ไม่ใช่สถาบันการเงินได้สะดวกยิ่งขึ้นตามความประสงค์ของผู้ใช้บริการบนพื้นฐานของความเป็นส่วนตัวของข้อมูลและการจัดการความปลอดภัยที่เหมาะสม

อย่างไรก็ตาม การจะดึงศักยภาพของฟินเทคให้ผู้ให้บริการทางการเงินได้รับประโยชน์มากที่สุด คือ การร่วมกันสร้างระบบนิเวศให้สมบูรณ์ ครบวงจร และเติบโตได้อย่างยั่งยืน ด้วยการส่งเสริมความร่วมมือในทุกภาคส่วน ดังนั้น ลักษณะการทำธุรกิจและการแข่งขันของผู้ให้บริการจะต้องเปลี่ยนแปลงไป และมีความร่วมมือกันมากขึ้น เพื่อตอบสนองความต้องการของผู้ใช้บริการให้ได้มากที่สุด (ธนาคารแห่งประเทศไทย, 2565)

2.3 แนวคิดธนาคารกรามีน

ธนาคารกรามีน (Grameen Bank) ในประเทศบังกลาเทศ ก่อตั้งขึ้นด้วยกฎหมายพิเศษในปี 2526 โดยศาสตราจารย์ ดร.มุฮัมหมัด ยูนุส (Muhammad Yunus) ผู้ซึ่งได้รับรางวัลโนเบลสาขาสันติภาพ ปี 2539 ในฐานะบุคคลที่พยายามสร้างการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมจากฐานล่าง โดยเริ่มต้นในปี 2522 เมื่อ ดร.ยูนุส ได้รับเงินสนับสนุนจากธนาคารกลางของประเทศในการดำเนินโครงการธนาคารกรามีน (The Grameen Bank Project) โดยเริ่มจากเขตตังเกล (Tangail District) และได้ขยายการให้บริการครอบคลุมพื้นที่เกือบทั่วประเทศในระยะเวลาต่อมาจนกระทั่งปี 2526 โครงการธนาคารกรามีน ได้รับการยอมรับจากรัฐบาล และได้จดทะเบียนขึ้นในรูปธนาคารด้วยกฎหมายพิเศษที่ต่างไปจากธนาคารทั่วไป โดยตั้งชื่อว่า Grameen Bank ซึ่งนับเป็นจุดเริ่มต้นของธนาคารกรามีน โดยคำว่า กรามีน เป็นภาษาบังกลาเทศ แปลว่า ชนบท หรือ หมู่บ้าน

ในช่วงปี 2533 – 2537 ธนาคารกรามีนได้รับเงินอุดหนุน เงินกู้ดอกเบี้ยต่ำ และเงินกู้ที่รัฐบาลช่วยประกันจากธนาคารชาติบังกลาเทศ รัฐบาลประเทศต่าง ๆ มูลนิธิและองค์กรระหว่างประเทศต่าง ๆ รวมเป็นเงินทั้งสิ้นประมาณ 125 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ แต่ในปี 2538 ธนาคารกรามีนได้ตัดสินใจหยุดรับเงินช่วยเหลือและเงินกู้ดอกเบี้ยต่ำจากองค์กรภายนอก (ยกเว้นกรณีเกิดภาวะฉุกเฉิน เช่น ภัยธรรมชาติ) โดยใช้เงินฝากและเงินทุนของธนาคารกรามีนเองในการปล่อยกู้ ปัจจุบันธนาคารกรามีนนับเป็นธนาคารคนจนแห่งแรกของโลกที่สามารถปล่อยสินเชื่อให้แก่คนจน โดยไม่มี

หลักทรัพย์ใด ๆ ถ้าประกันไม่มีการจำนอง ไม่ต้องมีเอกสารทางกฎหมายมารองรับ หากแต่หลักประกันในที่นี้ คือ ความซื่อสัตย์ ความรับผิดชอบ และความเชื่อมั่นในศักยภาพการชำระหนี้ของคนจน ซึ่งตรงกันข้ามกับหลักการของธนาคารพาณิชย์ทั่วไปที่คิดว่า คนจนไม่มีทางที่จะชำระหนี้ ถ้าปล่อยสินเชื่อไป โอกาสเสี่ยงเป็นหนี้สูญสูงมาก ดังนั้น ธนาคารกรามีน จึงถือเป็นสถาบันการเงินในระดับจุลภาคที่เป็นจุดกำเนิดของการพัฒนาแนวคิดเกี่ยวกับสินเชื่อระดับจุลภาคที่สามารถเข้าถึง คนที่มีฐานะยากจนถึงจนที่สุด ตามหมู่บ้านต่าง ๆ ได้อย่างทั่วถึง

ธนาคารกรามีนเป็นธนาคารอิสลาม ซึ่งไม่แสวงหากำไรจากดอกเบี้ย แต่สามารถแสวงหากำไรจากการค้าได้ ดังนั้น หลักการสำคัญของการปล่อยสินเชื่อของธนาคารกรามีน คือ การปล่อยสินเชื่อในจำนวนที่ต่ำมากให้กับคนยากจน ผู้ด้อยโอกาส คนที่ไร้ที่ดินทำกิน รวมถึงคนที่ยากจนมากที่สุดของประเทศ เช่น คนขอทาน เพื่อนำไปซื้อเครื่องมือการประกอบอาชีพของตัวเอง เมื่อเริ่มสร้างงานและมีรายได้แล้ว ก็สามารถชำระเงินกู้บางส่วนคืน วิธีการนี้จะทำให้คนจนเหล่านั้นสามารถพึ่งพาตนเองได้ ในขณะที่ธนาคารพาณิชย์ทั่วไปมุ่งปล่อยสินเชื่อในจำนวนมาก โดยหวังเพียงการสร้างผลกำไรสูงสุดและกังวลกับการชำระหนี้เท่านั้น ธนาคารกรามีนจึงถือว่าเป็นธนาคารที่ให้บริการสินเชื่อระดับจุลภาค (Microcredit) ได้อย่างแท้จริง ลักษณะการดำเนินการของธนาคารกรามีนที่ทำให้การบริการด้านเงินทุนเข้าถึงคนจนในหลายพื้นที่ได้อย่างทั่วถึง คือ การไปหาลูกค้าตามบ้าน แทนที่จะให้ลูกค้าไปหาธนาคาร ดังนั้น สาขาของธนาคารกรามีนจึงตั้งอยู่ในชุมชนชนบท ซึ่งต่างจากธนาคารพาณิชย์ทั่วไปที่พยายามตั้งสาขาในศูนย์กลางธุรกิจและย่านกลางในเมือง จะเห็นได้ว่าธนาคารกรามีนได้ขยายสาขาโดยครอบคลุมหมู่บ้านมากขึ้นทุก ๆ ปี โดยในปี 2545 ครอบคลุม 41,636 หมู่บ้าน และเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วเกือบเท่าตัวภายในระยะเวลา 6 ปี (ในปี 2551 เข้าถึง 83,566 หมู่บ้าน) จากรายงานประจำปีเดือนมกราคม 2552 ของธนาคารกรามีน ระบุว่า ปัจจุบันธนาคารมีสาขา 2,541 สาขา และครอบคลุมถึง 83,744 หมู่บ้าน

ในแต่ละสัปดาห์พนักงานของธนาคารกรามีน ซึ่งมีจำนวนประมาณ 24,240 คน จะเดินทางไปพบผู้กู้ในพื้นที่ที่อยู่ในความรับผิดชอบถึงบ้าน และมีการประชุมระหว่างกันเกิดขึ้น เพื่อให้ผู้กู้ได้รับความสะดวกสบายในการทวงถามชำระคืนเงินกู้ โดยชำระเงินคืนเป็นงวด ๆ รายสัปดาห์ ทำให้จำนวนเงินที่ต้องชำระไม่สูงมาก ถึงแม้ว่าการเดินทางไปหาลูกหนี้ทุก ๆ สัปดาห์จะต้องเสียค่าใช้จ่ายในการบริหารจัดการค่อนข้างสูงก็ตาม แต่ธนาคารกรามีนก็ถือว่าคุ้มค่า เพราะนอกจากจะเป็นการเอื้ออำนวยความสะดวกให้กับผู้กู้ในการชำระหนี้แล้ว ทางธนาคารยังถือโอกาสการเข้าพบผู้กู้ในแต่ละสัปดาห์นี้ตรวจสอบและติดตามสถานการณ์ เพื่อประเมินการใช้เงินกู้และศักยภาพของผู้กู้ในการจ่ายคืนภาระหนี้ ทั้งนี้เนื่องจากธนาคารไม่ได้เรียกร้องหลักทรัพย์ค้ำประกัน

ใด ๆ จากผู้กู้ในการปล่อยสินเชื่อ ดังนั้น การพบปะกันกับผู้กู้อย่างสม่ำเสมอทุก ๆ สัปดาห์อย่างใกล้ชิด จะช่วยให้ธนาคารเกิดความมั่นใจในความสามารถของผู้กู้ที่จะชำระหนี้ได้

ปัจจัยและกระบวนการที่นำไปสู่ความสำเร็จของธนาคารกรามีน มีลักษณะเป็นแบบธุรกิจเพื่อสังคม (Social Business) ซึ่งจะมีการปรับปรุงแก้ไขอย่างต่อเนื่องแทบทุกปี สามารถแบ่งได้เป็น 3 ประการหลัก ๆ ดังต่อไปนี้

1) การยึดมั่นในเป้าหมายที่จะเป็นธนาคารพาณิชย์ที่แสวงหากำไร ไม่ใช่องค์กรการกุศล แม้ว่าธนาคารกรามีนก่อตั้งขึ้นเพื่อช่วยเหลือคนจน แต่ธนาคารกรามีนก็ไม่ใช่องค์กรการกุศลที่บริจาคเงินให้กับคนจน ธนาคารกรามีนมีการปล่อยสินเชื่อที่คิดดอกเบี้ยในอัตราดอกเบี้ยปกติแต่ไม่มีดอกเบี้ยทบต้น และต้องการเงินกู้คืนจากลูกหนี้ ซึ่งไม่ใช่เงินให้เปล่า โดยที่ความแตกต่างของการให้บริการสินเชื่อระหว่างธนาคารกรามีนกับธนาคารพาณิชย์ทั่วไป คือ เป้าหมายสูงสุดของการให้บริการ ธนาคารพาณิชย์ทั่วไปมีเป้าหมายหลักอยู่ที่การได้ผลกำไรสูงสุด ส่วนเป้าหมายของธนาคารกรามีนไม่ได้อยู่ที่ผลกำไร แต่คือการให้บริการทางการเงินแก่คนจน โดยเฉพาะผู้หญิง เพื่อช่วยให้เขาต่อสู้กับความยากจน สามารถสร้างรายได้เพื่อเลี้ยงตนเองและครอบครัวและมีฐานะที่มั่นคง

2) การสร้างกระบวนการและกลไกต่าง ๆ ที่เอื้ออำนวยให้คนจนชำระหนี้ได้ เนื่องจากธนาคารกรามีนไม่ได้เรียกร้องหลักประกันใด ๆ จากคนจนในการปล่อยสินเชื่อ ดังนั้น จึงต้องมีกระบวนการและกลไกที่จะช่วยพัฒนาให้ลูกหนี้ของเขาสามารถชำระหนี้ได้ นั่นคือ ระบบเครือข่ายกลุ่ม หรือระบบบอนด์เงินกู้แบบกลุ่ม (Solidarity Group) ซึ่งแตกต่างจากการขอกู้แบบรายบุคคลตรงที่คนจนที่ต้องการเงินกู้จากธนาคารกรามีน จะต้องรวมตัวกันเป็นกลุ่ม ๆ ละ 5 คน และต่างคนต่างเป็นผู้ค้ำประกันเงินกู้ซึ่งกันและกัน แทนการใช้หลักทรัพย์ค้ำประกัน ซึ่งวิธีการขอกู้แบบเป็นกลุ่มนี้จะทำให้เพื่อนในกลุ่มช่วยเหลือเกื้อกูลกันและเป็นการใช้แรงกดดันทางสังคมเพื่อสร้างแรงจูงใจให้ชำระหนี้ตรงเวลา นอกจากนี้ เงินกู้ที่ธนาคารกรามีนให้กู้ในครั้งแรกนั้นเป็นเงินจำนวนน้อย ทั้งนี้เพื่อให้ลูกหนี้ในกลุ่มสามารถชำระหนี้ให้ครบจำนวนตามเวลา เพื่อที่จะให้เพื่อนร่วมกลุ่มที่เหลือได้รับเงินกู้ก่อนต่อไป ในช่วงแรกของการก่อตั้งธนาคารกรามีนมักปล่อยเงินกู้จำนวน 365 บาทต่อปี (หรือประมาณ 183 บาท) เพื่อให้ผู้กู้ชำระคืนเป็นรายวัน วันละ 1 บาท วิธีนี้จะทำให้ง่ายต่อผู้กู้ และไม่ทำให้ผู้กู้รู้สึกว่าเงินกู้ของธนาคารกรามีนเป็นภาระมากเกินไป ปัจจุบันเงินกู้ของธนาคารกรามีนมีระยะเวลา 1 ปี ชำระคืนเงินต้นร้อยละ 2 ทุกสัปดาห์ ดอกเบี้ยร้อยละ 20 ต่อปี

3) การให้การศึกษาและมอบอำนาจแก่คนจน (Empowerment) การดำเนินธุรกิจของธนาคารกรามีนเป็นแบบ Trust-based Banking นั่นคือ ธนาคารมีความเชื่อมั่นในศักยภาพของลูกหนี้ที่มีฐานะยากจนว่า พวกเขาสามารถชำระหนี้คืนได้ แต่เนื่องจากคนจนเหล่านี้ส่วนใหญ่ไม่เคยรู้จัก

วินัยในการใช้เงิน วิธีการบริหารเงิน หรือเส้นทางในการลงทุนเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิต ดังนั้น ธนาคารกรามินจึงให้ความสำคัญและทุ่มเททั้งเงินและเวลา เพื่อช่วยยกระดับคุณภาพชีวิตของคนจน ด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น การให้สินเชื่อเพื่อการศึกษาดอกเบี้ยต่ำสำหรับบุตรหลานของลูกค้า สินเชื่อที่อยู่อาศัย สินเชื่อการประมง สินเชื่อระบบชลประทาน นอกจากนี้ธนาคารกรามินยังมีกฎให้ลูกหนี้ออมเงินร้อยละ 5 ของเงินกู้ในบัญชีออมทรัพย์ กองทุนบำนาญ กองทุนประกันชีวิต และกองทุนฉุกเฉิน เป็นต้น

ทั้งนี้เพื่อเป็นการบริหารความเสี่ยงของธนาคาร และเพื่อสร้างความมั่นคงด้านการเงิน ให้แก่สมาชิก ธนาคารกรามินได้กำหนดให้สมาชิกปกติของธนาคารกรามินทุกคนมีการออมเงิน โดยบัญชีที่เป็นบัญชีเงินออมมี 3 ประเภท ได้แก่

1) เงินออมส่วนตัว (Personal Saving Account) โดยให้ฝากจำนวน 20 ดอลลาร์ ต่อสัปดาห์ หรือประมาณ 10 บาทต่อสัปดาห์

2) เงินออมสะสมทรัพย์เพื่อการเกษียณ (Pension Fund) ถือเป็นเงินสะสมระยะยาว หากลูกหนี้ของธนาคารกรามินขอสินเชื่อมากกว่า 8,000 ดอลลาร์ (138 เหรียญสหรัฐฯ) ขึ้นไป ธนาคารมีข้อบังคับให้ผู้กู้ต้องออมเงินไว้ในบัญชีสะสมทรัพย์เพื่อการเกษียณอย่างน้อยเดือนละ 50 ดอลลาร์ (0.86 เหรียญสหรัฐฯ) โดยกำหนดให้ออมติดต่อกันเป็นระยะเวลา 10 ปี หลังจากครบกำหนด 10 ปี ผู้ฝากจะได้รับเงินสมทบจากธนาคารเป็นจำนวนเกือบสองเท่าของจำนวนที่ผู้ฝากได้ฝากไว้เป็นเวลา 120 เดือน นับว่าโครงการนี้ได้รับความนิยมจากผู้กู้เป็นอย่างมาก ภายใต้เงินสะสมประเภทนี้ ธนาคารกรามินมียอดเงินฝากรวมมากกว่า 100 ล้านดอลลาร์ (1.75 เหรียญสหรัฐฯ) ต่อเดือน ซึ่งทำให้ธนาคารกรามินมีสถานะทางการเงินที่สามารถพึ่งตนเองได้ ในขณะเดียวกัน ผู้กู้เองก็รู้สึกมั่นใจว่าตนเองจะมีเงินออมไว้ใช้ในยามชรา

3) เงินออมเพื่อประกันเงินกู้ (Loan Insurance Saving Fund) เป็นเงินฝากที่เรียกเก็บจากผู้กู้และคู่สมรสจำนวนร้อยละ 3 ของเงินกู้ เพื่อเก็บไว้เป็นบัญชีเงินฝาก และจะได้รับอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 12 ต่อปี โดยแยกดอกเบี้ยไปอยู่ในบัญชีกองทุนกลาง สำหรับวงเงินดอกเบี้ยที่อยู่ในบัญชีส่วนกลางของธนาคารนี้ จะเป็นวงเงินกันสำรองไว้ใช้จ่ายในกรณีที่ผู้กู้คนใดคนหนึ่งตายจะได้ใช้เงินสำรองจากกองทุนดอกเบี้ยเงินฝากส่วนกลางนี้ชำระหนี้ทั้งหมดให้แทน สำหรับเงินต้นที่ฝากไว้ก็จะตกเป็นสิทธิของครอบครัวผู้ตาย

นอกจากผลิตภัณฑ์เงินฝากที่สำคัญทั้ง 3 ประเภทข้างต้นแล้ว ธนาคารกรามินยังมีเงินฝากประเภทอื่น ๆ สำหรับสมาชิกอีกด้วย ความหลากหลายของประเภทของเงินฝากอัตราดอกเบี้ยเงินฝากของธนาคารกรามินอยู่ระหว่างร้อยละ 8.5 – 12 ต่อปี ซึ่งขึ้นอยู่กับประเภทของเงินฝากเนื่องจากธนาคารกรามินปล่อยสินเชื่อให้กับคนจน ซึ่งต้องเผชิญกับความเสี่ยงสูงกว่าธนาคารพาณิชย์ทั่วไป

และผู้กู้ส่วนใหญ่ไม่รู้หนังสือ ทำให้ ดร.ยูนุส ต้องออกแบบเงื่อนไขเงินกู้ที่ค่อนข้างยืดหยุ่น เช่น ปล่อยกู้ในจำนวนน้อยแต่เพียงพอที่จะช่วยในการยังชีพ และไม่มากพอที่จะเอาไปใช้จ่ายฟุ่มเฟือยเกินตัวได้ โดยคิดดอกเบี้ยในอัตราปกติ ไม่มีดอกเบี้ยทบต้น และส่งพนักงานธนาคารไปเก็บเงินตามบ้าน แทนที่จะให้ลูกหนี้เดินทางไปธนาคารกรามีนมีบริการผลิตภัณฑ์สินเชื่อ 4 ประเภท ซึ่งแต่ละประเภทมีอัตราดอกเบี้ยเงินกู้ที่แตกต่างกัน ดังนี้

1) สินเชื่อพื้นฐาน (Basic Loan) หรือสินเชื่อพื้นฐานเพื่อประกอบอาชีพสร้างรายได้ (Basic Income-Generating Loan) เป็นสินเชื่อทั่วไปที่นำไปใช้ในการสร้างรายได้ ซึ่งรายได้นั้นจะนำไปใช้เป็นค่าใช้จ่ายปกติทั่วไป การชำระคืนเป็นรายสัปดาห์ และระยะเวลาการชำระหนี้ขึ้นอยู่กับการตกลงร่วมกันระหว่างผู้กู้กับธนาคาร โดยธนาคารจะเรียกเก็บอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 20 ต่อปี

2) สินเชื่อบ้าน (Housing Loan) เป็นสินเชื่อที่จ่ายเพื่อสร้างรายได้โดยมีเป้าหมายชัดเจนว่าผู้ต้องการบ้าน ซึ่งอาจเป็นเพียงเพิงพักอาศัย และอาจใช้เพื่อเป็นสถานที่สำหรับประกอบอาชีพด้วย โดยในปี 2551 ธนาคารปล่อยสินเชื่อ Housing Loans แล้ว จำนวน 6.5 ล้านแห่ง อย่างไรก็ตาม สมาชิกที่จะกู้สินเชื่อบ้านได้ต้องผ่านขั้นตอนการกู้สินเชื่อพื้นฐานมาก่อน โดยธนาคารจะเรียกเก็บอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 8 ต่อปี

3) สินเชื่อเพื่อการศึกษา (Higher Education Loan) เป็นสินเชื่อที่ให้การศึกษาตั้งแต่ระดับปริญญาตรีขึ้นไป จากข้อมูลเดือน ธันวาคม 2551 มีผู้ที่ได้รับเงินกู้ประเภทนี้ทั้งสิ้น 30,948 คน โดยแบ่งเป็นผู้เข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยทั่วไป จำนวน 29,278 คน ศึกษาในโรงเรียนแพทย์ จำนวน 338 คน ด้านวิศวกรรมจำนวน 578 คน และสถาบันวิชาชีพต่าง ๆ จำนวน 756 คน ทั้งนี้สินเชื่อเพื่อการศึกษาจะให้กู้เฉพาะบุตรของสมาชิกเท่านั้น โดยในช่วง 5 ปีแรกที่เรียน ทางธนาคารจะไม่คิดดอกเบี้ยเลยแต่จะเริ่มเก็บอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 5 ต่อปี หลังจากเสร็จสิ้นการศึกษาในระดับนั้น ๆ แล้ว

4) สินเชื่อเพื่อผู้ยากไร้ (Struggling / Beggar Loan) มีขึ้นในปี 2547 เป็นสินเชื่อพิเศษที่ไม่มีหลักประกันและไม่มีดอกเบี้ย ซึ่งผู้ยากไร้ในที่นี่ต้องเป็นผู้ที่มีรายได้ต่ำกว่า 1 ตากา ต่อวัน (หรือประมาณ 50 สตางค์) ได้แก่ คนขอทาน สินเชื่อประเภทนี้มุ่งหวังให้ผู้ยากไร้มีสภาพความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และสามารถก้าวไปสู่การเป็นสมาชิกธรรมดาประกอบอาชีพที่ก่อให้เกิดรายได้มั่นคง โดยการขายขนม ลูกอม ของเล่น เป็นต้น ปัจจุบันมีคนขอทานเข้ามาเป็นสมาชิกแล้ว 108,741 ราย โดยที่ผ่านมารธนาคารปล่อยกู้ไปแล้วประมาณ 124.81 ล้านตากา ซึ่งในจำนวนนี้ได้มีการชำระหนี้แล้ว 91.60 ล้านตากา (ข้อมูล ณ เดือนธันวาคม 2551) สินเชื่อประเภทนี้จะมีลักษณะที่ต่างจากสินเชื่อประเภทอื่น ๆ คือ ผู้กู้ผู้ยากไร้ไม่ต้องปฏิบัติตามกฎของธนาคาร สามารถชำระเงินคืนทีละน้อยในแต่ละสัปดาห์ได้และผู้กู้ทุกคนมีประกันคุ้มครองโดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายใด ๆ ทั้งสิ้น

สำหรับหลักเกณฑ์การให้สินเชื่อทุกประเภทมีข้อกำหนดที่ทำให้สมาชิกเข้าใจได้ง่าย ตัวอย่างเช่น ผู้กู้สินเชื่อบ้านจะต้องผ่านการกู้ขั้นพื้นฐานมาก่อน สินเชื่อทุกประเภทต้องเป็นสินเชื่อที่จ่ายเพื่อสร้างรายได้เท่านั้น และเมื่อมีรายได้แล้ว จากนั้นจึงนำเงินรายได้ไปเป็นค่าใช้จ่ายหรือซื้อบ้านต่อไป เป็นต้น กิจกรรมทั้ง 25 ประเภทที่ผู้กู้เงินไปใช้ส่วนก่อให้เกิดรายได้ทั้งสิ้นโดยการซื้อวัวนมเพื่อรีดน้ำนมขายเป็นกิจกรรมอันดับหนึ่งที่มีสมาชิกนำสินเชื่อไปใช้มากที่สุด รองลงมา คือ เพื่อการปศุสัตว์ (เลี้ยงโค) และเปิดร้านขายของชำการให้เงินกู้จะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับผลงานของแต่ละสมาชิกในกลุ่ม ประเภทของการกู้และกำหนดการจ่ายเงินจะยืดหยุ่นได้ตามหลักการใหญ่ และในกรณีที่เงินกู้เพื่อการลงทุนสำหรับกิจกรรมรายย่อย (Microenterprise Loan) จะไม่มีข้อจำกัดของวงเงินที่ขอกู้ ขนาดของเงินกู้อาจเพิ่มได้ตามโครงการที่ลงทุน โดยเฉพาะจะอยู่ที่ประมาณ 23,978 บาท (348.92 เหรียญสหรัฐ) โดยส่วนใหญ่ผู้กู้จะนำไปใช้ซื้อรถบรรทุก เครื่องไถนา เครื่องปั้มน้ำ เรือสำหรับโดยสาร และประมง เป็นต้น

ปัจจัยหนึ่งที่สำคัญที่ทำให้ธนาคารกรามีนประสบความสำเร็จ คือ ความเพียร อุสาหะ และความตั้งใจ บวกกับความมุ่งมั่นของพนักงานที่ต้องการจะเห็นคนยากจนได้มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นด้วยโครงสร้างและการบริหารจัดการของธนาคารกรามีนที่เน้นการสร้างความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดระหว่างพนักงานกับลูกค้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้จัดการศูนย์ซึ่งเป็นคนสำคัญที่จะเข้าไปดูแล ตรวจเยี่ยมติดตามการรับฝากเงินและรับชำระคืนเงินกู้ในทุก ๆ สัปดาห์ ลักษณะการทำงานจะร่วมกันทำ โดยเปรียบเสมือนเป็นทีมเดียวกันระหว่างผู้จัดการศูนย์ หัวหน้ากลุ่มและสมาชิก แม้ว่าลูกค้าจะเป็นสตรีและข้อจำกัดสิทธิสตรีมุสลิมทางศาสนาที่กำหนดให้สตรีมีบทบาทเพียงในครัวเรือน แต่ธนาคารกรามีนได้ดึงเอาศักยภาพความรู้ความสามารถของสมาชิกให้สามารถทำงานสร้างรายได้ สร้างกลุ่มเข้มแข็งและสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นได้ด้วยตนเอง ดังนั้นธนาคารกรามีนจึงให้ความสำคัญกับผู้จัดการศูนย์ การคัดเลือกจะต้องเลือกจากคนในพื้นที่และผ่านการคัดสรรแล้วว่ามีคุณสมบัติ จิตใจรักที่จะช่วยเหลือดูแลผู้อื่น โดยตำแหน่งผู้จัดการศูนย์มีรายได้เงินเดือนน้อยกว่างานที่รับผิดชอบ ดังนั้นแรงจูงใจจึงต้องทำในรูปแบบอื่น เช่น การยกย่องเชิดชู มอบรางวัล เป็นต้น (สฤณี อาชวานันทกุล, 2550)

2.4 แนวคิดธนาคารเพื่อสังคม

ธนาคารเพื่อสังคม หมายถึง การดำเนินธุรกิจโดยคำนึงถึงความสมดุลใน 3 ด้าน คือ ด้านเศรษฐกิจสังคม และสิ่งแวดล้อม โดยผนวกความรับผิดชอบต่อสังคมเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของขีดความสามารถขององค์กร มีการบริหารจัดการภารกิจด้านสังคมและนโยบายรัฐอย่างมีประสิทธิภาพ

พร้อมทั้งยกระดับการส่งเสริมการออม การสร้างวินัยทางการเงิน สนับสนุนและสร้างโอกาสในการเข้าถึงแหล่งเงินทุนให้แก่เศรษฐกิจฐานรากและผู้ประกอบการใหม่ (Start-Up) เยาวชนและผู้สูงวัย เพื่อพัฒนาให้มีความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน มุ่งเน้นไปที่การยกระดับคุณภาพชีวิตลูกค้าด้วยกลไกสามสร้าง คือ สร้างความรู้-อาชีพ, สร้างรายได้-ตลาด, และสร้างประวัติทางการเงิน เพื่อนำมาซึ่งอนาคตที่มั่นคง มั่งคั่ง และความสุขอย่างยั่งยืนของประเทศและประชาชน (ธนาคารออมสิน, 2563)

ทั้งนี้ สอดคล้องกับแนวคิดของธนาคารแห่งประเทศไทย ในเรื่องการธนาคารเพื่อความยั่งยืน หมายถึง การธนาคารที่มุ่งเน้นการเติบโตอย่างยั่งยืนของธุรกิจและสังคมในระยะยาว โดยดำเนินธุรกิจด้วยความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม สังคม และอยู่ภายใต้หลักธรรมาภิบาลที่ดี (ESG) ตลอดจนการช่วยสร้างแรงผลักดันให้ทุกภาคส่วนทั้งภาครัฐเรือน ภาคธุรกิจ และรัฐบาลดำเนินการในทิศทางที่นำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน ซึ่งจะช่วยป้องกันความเสี่ยงต่อทั้งระบบเศรษฐกิจและตัวสถาบันการเงินเอง ซึ่งปัจจุบันระบบเศรษฐกิจการเงินไทยได้เผชิญกับความเสี่ยงจากปัจจัย ESG หลายประการ ไม่ว่าจะเป็นความเสี่ยงด้านสิ่งแวดล้อมและการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ (Climate Change) ทั้งการเกิดอุทกภัย ภัยแล้ง และฝุ่น PM 2.5 ความเสี่ยงจากปัจจัยด้านสังคม เช่น ปัญหาหนี้ครัวเรือน ตลอดจนความเสี่ยงด้านธรรมาภิบาลที่เกิดจากการไม่ปฏิบัติตามหลักจรรยาบรรณและการฉ้อโกงหรือคอร์รัปชัน ซึ่งส่งผลกระทบต่อทั้งภาคธุรกิจและสังคมที่เป็นลูกค้าของกลุ่มสถาบันการเงิน ธนาคารแห่งประเทศไทยในฐานะผู้ดูแลเศรษฐกิจ สถาบันการเงิน และระบบการเงินของประเทศให้มีเสถียรภาพ จึงมีนโยบายส่งเสริมให้ระบบสถาบันการเงินไทยตระหนักถึงความสำคัญและความเร่งด่วนของการดำเนินธุรกิจตามหลักการธนาคารเพื่อความยั่งยืน โดยสนับสนุนการผนวกปัจจัย ESG เข้าไปในกระบวนการดำเนินธุรกิจ และผลักดันให้ฝังเป็นวัฒนธรรมหรือค่านิยมของสถาบันการเงินไทย (ธนาคารแห่งประเทศไทย, 2564)

2.4.1 การศึกษาการดำเนินงานด้านธนาคารเพื่อสังคมในประเทศไทย

ในประเทศไทยนั้นมีธนาคารเฉพาะกิจ หรือสถาบันการเงินเฉพาะกิจ (Specialized Financial Institutions : SFIs) หมายถึง สถาบันการเงินของรัฐที่มีกฎหมายเฉพาะจัดตั้งขึ้น เพื่อดำเนินการตามนโยบายของรัฐในการพัฒนาส่งเสริมเศรษฐกิจ และสนับสนุนการลงทุนต่าง ๆ โดยอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของกระทรวงการคลังซึ่งได้มอบหมายให้ ธปท. ทำหน้าที่ตรวจสอบผลการดำเนินงานและความเสี่ยง และรายงานผลการตรวจสอบไปยังรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง SFIs แบ่งออกเป็น 2 ประเภทได้แก่

1) สถาบันการเงินเฉพาะกิจที่ทำหน้าที่เป็นธนาคารที่ให้บริการทางการเงินทั้งด้านเงินฝาก และให้สินเชื่อ ซึ่งปัจจุบันมี 4 แห่ง คือ

1.1) ธนาคารออมสิน (Government Savings Bank) เป็นรัฐวิสาหกิจที่จัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติคลังออมสิน พ.ศ. 2456 มีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นธนาคารสำหรับประชาชน โดยมุ่งให้บริการรับฝากเงินแก่ผู้ฝากเงินรายย่อย ส่งเสริมการออมทรัพย์อย่างกว้างขวางในกลุ่มนักเรียนและประชาชนโดยทั่วไป

1.2) ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ การเกษตร (Bank for Agriculture and Agricultural Co-operatives) มีชื่อว่า ธกส. เป็นรัฐวิสาหกิจที่จัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร มีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยเหลือทางการเงินแก่เกษตรกร กลุ่มเกษตรกร และสหกรณ์การเกษตร สำหรับการประกอบอาชีพเกษตรกรรมหรืออาชีพที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรรม เพื่อเพิ่มรายได้หรือพัฒนาคุณภาพชีวิตของเกษตรกรหรือครอบครัวของเกษตรกร

1.3) ธนาคารอาคารสงเคราะห์ (Government Housing Bank) เป็นรัฐวิสาหกิจที่จัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติธนาคารอาคารสงเคราะห์ พ.ศ. 2496 มีวัตถุประสงค์เพื่อให้สินเชื่อเกี่ยวกับที่อยู่อาศัย ทั้งระยะสั้น (สำหรับผู้ประกอบการเพื่อพัฒนาโครงการที่ดินและที่อยู่อาศัย) และระยะยาว (สำหรับประชาชน) เพื่อการปลูกสร้าง ซื้อ หรือจัดหาที่อยู่อาศัย

1.4) ธนาคารอิสลามแห่งประเทศไทย (Islamic Bank of Thailand) เป็นรัฐวิสาหกิจที่จัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติธนาคารอิสลามแห่งประเทศไทย พ.ศ. 2545 มีวัตถุประสงค์เพื่อให้มีช่องทางการเงินที่ถูกต้องตามแนวทางศาสนาอิสลาม และมีชื่อที่รู้จักกันโดยทั่วไปว่า ไอแบงก์ (iBank)

2) สถาบันการเงินเฉพาะกิจที่ทำธุรกิจตามขอบเขตที่กำหนด เช่น ให้สินเชื่อหรือรับประกันสินเชื่อให้แก่ลูกค้าเฉพาะกลุ่ม แต่ไม่รับเงินฝากจากประชาชนทั่วไป ซึ่งปัจจุบันมี 4 แห่งคือ

2.1) ธนาคารเพื่อการส่งออกและนำเข้าแห่งประเทศไทย (Export-Import Bank of Thailand) มีชื่อที่รู้จักกันในวงกว้างว่าเอกซิมแบงก์ (EXIM Bank) เป็นรัฐวิสาหกิจที่จัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติธนาคารเพื่อการส่งออกและนำเข้าแห่งประเทศไทย พ.ศ. 2536 มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนการส่งออก การนำเข้า การลงทุนทั้งในประเทศและต่างประเทศ

2.2) ธนาคารพัฒนาวิสาหกิจขนาดกลาง และขนาดย่อมแห่งประเทศไทย (Small and Medium Enterprise Development Bank of Thailand) มีชื่อที่เรียกกันโดยทั่วไปว่าเอสเอ็มอีแบงก์ (SME Bank) เป็นรัฐวิสาหกิจที่จัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติธนาคารวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมแห่งประเทศไทย พ.ศ. 2545 ภายใต้การกำกับดูแลของกระทรวงการคลังและกระทรวงอุตสาหกรรม มีวัตถุประสงค์เพื่อการพัฒนา ส่งเสริม ช่วยเหลือ และสนับสนุนการจัดตั้ง การดำเนินงาน การขยายหรือการปรับปรุงวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม โดยการให้สินเชื่อค้ำประกัน ร่วมลงทุน ให้คำปรึกษา แนะนำ หรือให้บริการที่จำเป็น

2.3) บริษัทประกันสินเชื่ออุตสาหกรรมขนาดย่อม (Thai Credit Guarantee Corporation) เป็นสถาบันการเงินเฉพาะกิจของรัฐที่จัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติบริษัทประกันสินเชื่ออุตสาหกรรมขนาดย่อม พ.ศ. 2534 มีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยเหลือและสนับสนุนอุตสาหกรรมขนาดย่อมให้มีโอกาสได้รับสินเชื่อจากสถาบันการเงินมากขึ้น

2.4) บริษัทตลาดรองสินเชื่อที่อยู่อาศัย (Secondary Mortgage Corporation) เป็นรัฐวิสาหกิจที่จัดตั้งขึ้นตามพระราชกำหนดบริษัทตลาดรองสินเชื่อที่อยู่อาศัย พ.ศ. 2540 มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาตลาดรองสินเชื่อที่อยู่อาศัย โดยนำหลักการแปลงสินทรัพย์เป็นหลักทรัพย์ (Securitization) มาใช้เพื่อระดมทุนสำหรับการขยายสินเชื่อที่อยู่อาศัยให้เพียงพอ รวมทั้งช่วยแก้ปัญหาธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ของประเทศ

ทั้งนี้ธนาคารเฉพาะกิจดังกล่าวยังถือว่าดำเนินงานเพื่อสังคมค่อนข้างน้อยเนื่องด้วยเหตุผลทางธุรกิจของการปล่อยสินเชื่อลูกค้าธุรกิจอย่างรับผิดชอบในไทย สถิติ อาชวานันทกุล (2558) ได้ทำการวิจัยในเรื่องการดำเนินธุรกิจที่ยั่งยืน พบว่า ธนาคารพาณิชย์ไทยโดยรวมยังไม่เข้าใจแนวคิดหรือวิถีปฏิบัติของการปล่อยสินเชื่อ ที่รับผิดชอบ สำหรับลูกค้าธุรกิจ โดยปัจจุบันยังไม่มีธนาคารแห่งใดใช้มาตรฐานสากลด้านการปล่อยสินเชื่อที่รับผิดชอบ อาทิ ชุดหลักอีเคเวเตอร์ หรือบูรณาการการประเมินความเสี่ยงด้านสังคมและสิ่งแวดล้อมเข้าไปในกระบวนการกลั่นกรองสินเชื่อด้วยตนเอง ธนาคารเน้นเพียงการปฏิบัติตามกฎหมาย กฎระเบียบ และประกาศต่างๆ จากธนาคารแห่งประเทศไทยในฐานะผู้กำกับดูแลเท่านั้น

ธนาคารพาณิชย์ไทยโดยรวมยังให้ความสำคัญกับการทำ กิจกรรมซีเอสอาร์ ที่ไม่เกี่ยวอันใดกับการดำเนินธุรกิจหลักของธนาคาร มองความเสี่ยงด้านสังคม สิ่งแวดล้อม ธรรมชาติ (เรียกรวมๆ ว่า Environmental, Social, Governance หรือ ประเด็น ESG) ว่าเป็น ความเสี่ยงด้านการปฏิบัติตามกฎหมาย (Compliance Risk) ของลูกค้าธุรกิจ ความเชื่อเช่นนี้ตั้งอยู่บนสมมติฐานว่า ความเสี่ยงด้าน ESG ของลูกค้าถูกจัดการหรือจำกัดอย่างเพียงพอแล้วด้วยกฎหมายและกฎเกณฑ์ต่างๆ ของรัฐ สมมติฐานข้างต้นขัดแย้งกับสภาพความเป็นจริงมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง ปัจจุบันธนาคารไทยหลายแห่งกำลังขยายกิจการเข้าไปในประเทศเพื่อนบ้าน อาทิ เมียนมาร์ ลาว กัมพูชา ซึ่งล้วนแต่มีสถาบันประชาธิปไตยและกลไกคุ้มครองประชาชนด้อยกว่าไทย เปิดช่องให้เกิดความเสี่ยงด้าน ESG สำคัญๆ หลายด้านที่อยู่นอกเหนือจากกรอบกฎหมายและกฎเกณฑ์ ส่งผลให้ธนาคารไทยมีแนวโน้มที่จะมองไม่เห็นความเสี่ยงเหล่านี้ตามไปด้วย

จากข้อมูลการดำเนินธุรกิจของธนาคารเฉพาะในประเทศไทยข้างต้นจะเห็นว่าธนาคารในประเทศไทยนั้นมุ่งเน้นดำเนินธุรกิจที่สร้างผลกำไรมากกว่าการมุ่งเน้นรับผิดชอบต่อสังคม ธนาคารเน้นเพียงการปฏิบัติตามกฎหมาย กฎระเบียบ และประกาศต่างๆ จากธนาคารแห่งประเทศไทยใน

ฐานะผู้กำกับดูแลเท่านั้น การดำเนินงานยังเป็นเพื่อสังคมในเพียงรูปแบบ CSR ยังไม่มีการตีโจทย์จากหลักความรับผิดชอบต่อสังคม แล้วนำรูปธรรมไปกำหนดเป็นส่วนหนึ่งของแผนกลยุทธ์นั้นยังมีน้อยมาก อย่างไรก็ตาม แม้ในปัจจุบันสถาบันการเงินในไทยได้ดำเนินการภายใต้แนวคิดการธนาคารเพื่อความยั่งยืนไปบ้างแล้ว แต่ด้วยศักยภาพและความพร้อมของสถาบันการเงิน สังคมภายนอกจึงมีความคาดหวังให้สถาบันการเงินดำเนินการในเรื่องนี้มากขึ้น ธนาคารแห่งประเทศไทย (2562) ในฐานะผู้กำกับดูแลสถาบันการเงิน สามารถมีบทบาทส่งเสริมผลักดันให้สถาบันการเงินในไทยมีความตระหนักและดำเนินการในเรื่องนี้อย่างต่อเนื่องมากขึ้น จึงได้กำหนดเป็นหนึ่งในทิศทางในแผนยุทธศาสตร์ 3 ปี (พ.ศ. 2560 - 2562) ของ ธปท. โดยเมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม 2561 ที่ผ่านมาระหว่าง ธปท. ได้จัดงาน Bangkok Sustainable Banking Forum (2018) เพื่อส่งเสริมให้กรรมการและผู้บริหารระดับสูงของสถาบันการเงินได้ตระหนักถึงความสำคัญและประโยชน์ของการดำเนินธุรกิจภายใต้แนวคิดการธนาคารเพื่อความยั่งยืน เพื่อนำไปผลักดันอย่างต่อเนื่องให้เกิดเป็นแนวนโยบายหรือแนวปฏิบัติที่ชัดเจนและเป็นรูปธรรม และปลูกฝังในการดำเนินงานและวัฒนธรรมองค์กรของสถาบันการเงิน หรือที่เรียกกันแบบง่าย ๆ ว่า Tone from the Top ทั้งนี้ ระดับการดำเนินงานของสถาบันการเงินอาจวัดได้จากกระดานนำแนวคิดดังกล่าวมาปรับเปลี่ยนวิธีการดำเนินงานภายในองค์กรและการส่งผ่านการดำเนินการดังกล่าวไปยังภายนอก ในรูปแบบของผลิตภัณฑ์หรือบริการที่ให้แก่ลูกค้าและความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อผลักดันการดำเนินการในเรื่องนี้อย่างจริงจัง

2.4.2 การศึกษาการดำเนินงานด้านธนาคารเพื่อสังคมในต่างประเทศ

แนวคิดเรื่องการธนาคารเพื่อความยั่งยืนเริ่มเห็นเป็นรูปธรรมในปี 2007 โดย International Finance Corporation (IFC) ซึ่งเป็นองค์กรลูกของ World Bank ได้ให้คำนิยาม การธนาคารเพื่อความยั่งยืน ว่าต้องประกอบด้วยองค์ประกอบ 4 มิติ ได้แก่ (1) ความมั่นคงทางการเงินของสถาบันการเงิน และลูกค้า (2) โครงการ ต้องมีความยั่งยืนทางเศรษฐกิจ (3) ความยั่งยืนทางสิ่งแวดล้อม และ (4) ความยั่งยืนของสังคม กล่าวคือ ภายใต้แนวคิดนี้ ธนาคารสามารถดำเนินการให้มีผลประกอบการที่ดีอย่างยั่งยืน มีการเติบโตทางเศรษฐกิจ ควบคู่ไปกับการส่งเสริมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ดูแลความเท่าเทียมกันทางสังคม และมีธรรมาภิบาลที่ดีไปพร้อม ๆ กันได้ นอกจากนี้คำนิยามที่เป็นมาตรฐานในระดับสากล ยังมีการผลักดันผ่านกลไกตลาดทุน โดยการจัดอันดับบริษัทที่ดำเนินธุรกิจโดยคำนึงถึงความยั่งยืน (Sustainability) ในแต่ละภาคธุรกิจ รวมถึงภาคการธนาคารด้วย เช่น Dow Jones Sustainable Index (DJSI) ซึ่งเป็นดัชนีหลักทรัพย์สินในการจัดอันดับบริษัทที่สามารถนำแนวคิดการ

พัฒนาอย่างยั่งยืนมาประยุกต์ใช้กับการดำเนินการและก่อให้เกิดเป็นโครงการ หรือผลิตภัณฑ์ที่สามารถจับต้องได้ นอกจากนี้ DJSI ยังได้มีการจัดอันดับประเทศที่มีความยั่งยืนทั้งในด้านสิ่งแวดล้อม สังคม และธรรมาภิบาลอีกด้วย ซึ่งช่วยผลักดันให้ประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก ตระหนักถึงความสำคัญและดำเนินการต่าง ๆ ในเรื่องนี้ ทั้งนี้ ในหลายประเทศได้มีการดำเนินการในเรื่องนี้อย่างเป็นรูปธรรม เช่น ประเทศเนเธอร์แลนด์ ซึ่งองค์กร Oxford Committee for Famine Relief (OXFAM) มีการริเริ่มการออกแนวปฏิบัติ Fair Finance Guide ที่กำหนดให้สถาบันการเงินให้ความสำคัญกับการดำเนินธุรกิจ โดยคำนึงถึงปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อม สังคม และสิทธิมนุษยชน นอกจากนี้ ประเทศในภูมิภาคอาเซียนหลายประเทศได้มีการดำเนินการในเรื่องนี้ไปแล้ว เช่น ประเทศสิงคโปร์ สมาคมธนาคารในสิงคโปร์ (The Association of Banks in Singapore: ABS) ได้ออก ABS Guidelines on Responsible Financing เพื่อกำหนดแนวทางการให้บริการทางการเงินอย่างรับผิดชอบร่วมกันระหว่างสถาบันการเงินและอินโดนีเซีย ซึ่งเป็นประเทศแรกในอาเซียนที่ออกตราสารหนี้สีเขียว (Sovereign Green Bond) และนำออกขายทั่วโลก เพื่อระดมทุนสำหรับโครงการของรัฐบาลที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม

ในต่างประเทศนั้นมีธนาคารมากมายที่มีแนวคิดและการทำงานเพื่อการเป็นธนาคารที่ยั่งยืน อันสืบเนื่องมาจากวิกฤติการเงินรอบล่าสุดในสหรัฐอเมริกาซึ่งลุกลามเป็นวิกฤตเศรษฐกิจระดับโลกแห่งโลกทุนนิยมเสรีที่ล้มเหลวซึ่งได้กลายเป็นวิกฤตสินเชื่ออัยคุณภาพ (Sub – Prime Mortgage Crisis) และขยายตัวลุกลามเป็นวิกฤตการณ์ทางการเงิน (Financial Crisis) อันส่งผลกระทบอย่างใหญ่หลวงต่อไปยังภาคธุรกิจ อุตสาหกรรม การบริการจนมีความเป็นไปได้ว่าเศรษฐกิจของโลกอาจจะเข้าสู่ภาวะถดถอยทางเศรษฐกิจ (Economic Recession) ในที่สุด วิกฤตครั้งนี้จุดชนวนการยกร่างและออกกฎหมายและกฎระเบียบต่างๆ มากมาย จุดมุ่งหมายหลักคือพยายามป้องกันไม่ให้เกิดวิกฤตรุนแรงเช่นนี้อีกในอนาคต ดังนั้น กฎเกณฑ์เหล่านี้จึงเน้นการกำกับหรือจำกัด โทษ ของภาคการเงินต่อเศรษฐกิจจริง ในขณะเดียวกัน ทั่วโลกก็มีสถาบันการเงินจำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ ที่มุ่งใช้การเงินสร้าง ประโยชน์ ให้กับสังคมและสิ่งแวดล้อมเป็นหลัก ธนาคารบางแห่งตีโจทย์จากหลักความรับผิดชอบต่อสังคม แล้วนำรูปธรรมไปกำหนดเป็นส่วนหนึ่งของแผนกลยุทธ์ บางแห่งประกาศตัวเป็นธนาคารสีเขียว ปล่อยกู้ให้แต่ธุรกิจที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม หรือฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมเชิงรุก บางแห่งไปไกลกว่านั้นด้วยการผนึกหลักความรับผิดชอบต่อสังคมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมองค์กร สะท้อนผ่านการทำงานของบุคลากรทุกระดับ โดยปัจจุบันเริ่มเป็นที่รู้จักรวมๆ ว่า “การธนาคารที่ยั่งยืน” (Sustainable Banking) ซึ่งพัฒนาเคียงคู่ไปกับความรู้ที่เพิ่มพูนขึ้นเรื่อย ๆ เมื่อผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคมของธุรกิจเริ่มปรากฏชัด ซึ่งเป็นการดำเนินนโยบายและการดำเนินงานที่สอดคล้องตามแนวทาง SDG ที่เป็นนโยบายหลักของ UN ซึ่งมุ่งเน้นไปที่ Sustainable

ทั้งนี้ ธนาคารที่ยั่งยืนจะไม่ให้การสนับสนุนแก่กิจการที่ยั่งยืน เช่น โรงไฟฟ้าที่ใช้พลังงานฟอสซิล จะสนับสนุนแต่กิจการที่ยั่งยืนเท่านั้น เช่น เทคโนโลยีที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม พลังงานหมุนเวียน กิจการที่ฟื้นฟูชุมชน นอกจากนี้ ธนาคารที่ยั่งยืนบางแห่งยังให้การสนับสนุนกิจการเพื่อสังคม หลากหลายรูปแบบและพันธกิจ อาทิ บรรเทาปัญหาความยากจน ฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม ช่วยเหลือผู้พิการ ฯลฯ

ผู้นำวงการนี้มี อาทิ ธนาคารทีโอเอส (ฮอลแลนด์), ธนาคารนิริชอร์ส (สหรัฐอเมริกา), ธนาคารบราก (BRAC – บังกลาเทศ), บังโกโซล (บราซิล), แวนชีดี (แคนาดา), แชนแบงก์ (มองโกเลีย), ธนาคารคัลจูรา (นอร์เวย์) และ แบงก์เมกู (ออสเตรเลีย) ในปี 2009 ธนาคารที่ยั่งยืน 16 แห่งจากทุกทวีปทั่วโลก รวมทั้งธนาคารที่เอื้อชื่อไปข้างต้น มารวมตัวกันก่อตั้ง “แนวร่วมโลกการธนาคารเน้นคุณค่า” (Global Alliance for Banking on Values: GABV) เพื่อร่วมกันหาวิธีแก้ปัญหา ระดับโลก และส่งเสริมทางเลือกอื่นนอกจากระบบการเงินปัจจุบัน ซึ่งพวกเขามองว่าก่อโทษ มากกว่าประโยชน์

สมาชิกของ Global Alliance for Banking on Values สมาชิกในเครือข่าย GABV จะต้องมี คุณสมบัติสามข้อ ได้แก่ 1) เป็นธนาคารอิสระที่ได้รับใบอนุญาตจากทางการ เน้นให้บริการแก่ประชาชน (Retail) 2) มีสินทรัพย์ไม่ต่ำกว่า 50 ล้านดอลลาร์สหรัฐ และที่สำคัญที่สุดคือ 3) ดำเนินธุรกิจแบบเอื้อสังคม ยึดไตรกำไรสุทธิ (People, Planet, Profit) เป็นหลัก ไม่ใช่กำไรสูงสุด ปัจจุบัน ธนาคารที่ยั่งยืนในเครือข่าย GABV ทั้งหมดมีสินทรัพย์รวมกันกว่า 26,000 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ให้บริการแก่ประชาชนกว่า 10 ล้านคนใน 20 ประเทศทั่วโลก ประกาศว่าภายในสิ้นปี 2013 จะช่วยเหลือสมาชิกและสถาบันการเงินที่ยั่งยืนอื่นๆ ระดมทุนกว่า 250 ล้านดอลลาร์ เพื่อหนุนการปล่อยกู้ให้กับชุมชนและประชาชนที่เข้าถึงการเงินในระบบ รวมถึงกิจการและโครงการสีเขียว (เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม)

หลักการการเงินและการธนาคารที่ยั่งยืน ในมุมมองของ GABV แนวร่วม GABV ประกาศว่าการธนาคารที่ยั่งยืนจะต้องยึดหลักการพื้นฐานดังต่อไปนี้

หลักการ 1 ยึดไตรกำไรสุทธิ (Triple Bottom Line) เป็นหัวใจของโมเดลธุรกิจการดำเนินธุรกิจของธนาคารที่ยั่งยืนเน้นดูแลผู้คน สิ่งแวดล้อม และความเจริญทางเศรษฐกิจไปพร้อมกัน ธนาคารที่ยั่งยืนออกแบบและพัฒนาผลิตภัณฑ์และบริการต่างๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของผู้คนและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ตระหนักว่าจำเป็นจะต้องสร้างกำไรพอสมควร แต่กำไรไม่ใช่เป้าหมายเพียงหนึ่งเดียว กล่าวอย่างเฉพาะเจาะจงคือ ธนาคารที่ยั่งยืนปฏิบัติตามหลักไตรกำไรสุทธิ (People, Planet, Profit) เป็นสัจจะ นั่นคือ ไม่เพียงแต่พยายามไม่ก่อความเสียหาย แต่ใช้การเงินเชิงรุกในการสร้างประโยชน์แก่สังคมและสิ่งแวดล้อม

หลักการ 2 ยึดโยงกับชุมชน รับผิดชอบต่อชุมชน รับใช้เศรษฐกิจจริง ส่งเสริมสนับสนุนโมเดลธุรกิจใหม่ๆ ที่ตอบสนองต่อความต้องการของชุมชนและเศรษฐกิจจริงในวงกว้างธนาคารที่ยั่งยืนรับใช้ชุมชนที่พวกเขาทำงานด้วย ตอบสนองความต้องการทุนในพื้นที่ด้วยการสนับสนุนกิจการที่ยั่งยืน

หลักการ 3 ให้ความสำคัญสัมพันธ์ระยะยาวกับลูกค้า เข้าใจในธรรมชาติและความเสี่ยงของกิจกรรมทางธุรกิจที่ลูกค้าทำ ธนาคารที่ยั่งยืนสร้างสายสัมพันธ์ระยะยาวกับลูกค้า พยายามทำความเข้าใจในกิจกรรมทางธุรกิจ และช่วยเหลือให้ลูกค้าสามารถประกอบธุรกิจอย่างยั่งยืนกว่าเดิม วิเคราะห์ความเสี่ยงตั้งแต่ระดับพัฒนาผลิตภัณฑ์ทางการเงิน ไม่ใช่ใช้เครื่องมือบริหารความเสี่ยงทางอ้อมแทนที่การวิเคราะห์ปัจจัยพื้นฐาน

หลักการ 4 มีวิสัยทัศน์ระยะยาว อยู่ได้ด้วยตัวเอง และยืดหยุ่นต่อแรงกระแทกจากภายนอก ธนาคารที่ยั่งยืนมีวิสัยทัศน์ระยะยาว มั่นใจว่าพวกเขาจะสามารถดำเนินกิจการได้อย่างยืดหยุ่นเมื่อเผชิญกับแรงกระแทกจากภายนอก ขณะเดียวกันก็ตระหนักว่าไม่มีธนาคารใดหรือลูกค้ารายใดปลอดภัยจากแรงกระแทกดังกล่าวบริบูรณ์

หลักการ 5 ธรรมชาติที่โปร่งใสและครอบคลุม ธนาคารที่ยั่งยืนปฏิบัติตามมาตรฐานขั้นสูงที่โปร่งใสและครอบคลุมด้านธรรมาภิบาลและการรายงานผลการดำเนินงาน ในบริบทนี้ “ความครอบคลุม” หมายถึงการให้ความสำคัญอย่างแท้จริงกับผู้มีส่วนได้เสียของธนาคารทุกภาคส่วน (เช่น ชุมชน ประชาชน พนักงาน คู่ค้า สิ่งแวดล้อม ฯลฯ) ไม่เพียงแต่เฉพาะกับผู้ถือหุ้นหรือฝ่ายจัดการเท่านั้น

จะเห็นว่าหลักการทั้ง 5 ข้อข้างต้นถูกบูรณาการในวัฒนธรรมองค์กร ธนาคารที่ยั่งยืนพยายามนำหลักการทั้งหมดข้างต้นไปบูรณาการในวัฒนธรรมองค์กร เพื่อให้บุคลากรทุกระดับใช้หลักการเหล่านี้เป็นปกติในการตัดสินใจ ธนาคารที่ยั่งยืนตระหนักว่ากระบวนการบูรณาการหลักการเหล่านี้ต้องใช้ความพยายามอย่างยิ่งยวด ดังนั้นจึงเน้นนโยบายทรัพยากรบุคคลที่สะท้อนคุณค่าดังกล่าว (รวมถึงใช้แรงจูงใจและระบบการประเมินผลงานพนักงานที่มีนวัตกรรม เช่น ไม่ผูกโบนัสเข้ากับปริมาณสินเชื่อที่ปล่อยได้แต่ผูกเข้ากับกิจการเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมที่ธนาคารให้การสนับสนุน) พัฒนาระบบการมีส่วนร่วมจากผู้มีส่วนได้เสียทุกฝ่าย เพื่อสนับสนุนโมเดลธุรกิจที่ยั่งยืน นอกจากนี้ ธนาคารที่ยั่งยืนยังใช้กรอบการรายงานผลที่ชัดเจน เพื่อแสดงผลตอบแทนทั้งด้านการเงิน และด้านสังคมและสิ่งแวดล้อมซึ่งอยู่นอกเหนือตัวเลขทางการเงิน (สตูนิ อาชวานันทกุล, 2550)

2.5 แนวคิดการแก้ปัญหาหนี้ครัวเรือนไทย

การแก้ปัญหาหนี้ครัวเรือนนั้นมีแนวคิดมาช้านานและมีหลายหน่วยงานเสนอแนวคิด ในครั้งนี้ผู้วิจัยได้ทบทวนแนวคิดการแก้ปัญหาจากธนาคารแห่งประเทศไทย (ธปท.) ที่ได้ออกแนวนโยบายภูมิทัศน์ใหม่ภาคการเงินไทยเพื่อเศรษฐกิจดิจิทัลและการเติบโตอย่างยั่งยืน (Financial Landscape) ซึ่งเป็นทิศทางการพัฒนาภาคการเงินที่มุ่งเน้นการสร้างสมดุลระหว่างการส่งเสริมนวัตกรรมและการกำกับดูแลความเสี่ยง เพื่อสนับสนุนการเปลี่ยนผ่านไปสู่เศรษฐกิจดิจิทัลและเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม รวมทั้งช่วยให้ภาคครัวเรือนอยู่รอดและปรับตัวสู่โลกใหม่ได้อย่างยั่งยืน เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ 2565 ที่ผ่านมา ดังนี้คือ "แนวทางการแก้ปัญหาหนี้ครัวเรือนอย่างยั่งยืน" เพื่อสะท้อนข้อมูลเชิงลึกของหนี้ครัวเรือนไทยและสื่อสารหลักการในการแก้ปัญหาหนี้ให้ได้อย่างเบ็ดเสร็จ รวมทั้งคำนึงถึงภาพระยะยาวมากขึ้น เนื่องจากที่ผ่านมา มาตรการส่วนใหญ่เน้นให้ความช่วยเหลือลูกหนี้ที่ได้รับผลกระทบจากการแพร่ระบาดของโควิด 19 เพื่อแก้ไขปัญหาเร่งด่วนเฉพาะหน้าเป็นหลัก โดยภายหลังที่เศรษฐกิจเริ่มทยอยฟื้นตัวและได้ปรับมาตรการให้เน้นการแก้หนี้ระยะยาวที่สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความสามารถในการชำระหนี้ของลูกหนี้แล้ว แต่ยังไม่เพียงพอที่จะแก้ไขปัญหาเชิงโครงสร้างที่สะสมมานาน ดังนั้น หากไม่ทำอะไรเพิ่มเติม คาดว่าหนี้ครัวเรือนจะสูงกว่าร้อยละ 80 ของ GDP ที่เป็นระดับควรเฝ้าระวัง และอาจจุดรั้งการขยายตัวของเศรษฐกิจ สร้างความเสี่ยงต่อเสถียรภาพระบบการเงิน และอาจลุกลามไปเป็นปัญหาสังคม ซึ่งจะยิ่งแก้ไขได้ยากขึ้น

ในการแก้ปัญหาหนี้ครัวเรือน ต้องทำอย่างครบวงจรให้เหมาะสมกับลักษณะและสาเหตุของปัญหาในแต่ละช่วงของการเป็นหนี้ และต้องทำอย่างถูกหลักการ คือ แก้ให้ตรงจุด ไม่สร้างภาระเพิ่มให้ลูกหนี้ ไม่ลดโอกาสการเข้าถึงสินเชื่อ และตั้งใจจริง ซึ่งทุกภาคส่วนต้องร่วมมือกัน ทั้งเจ้าหนี้อูกหนี้ และภาครัฐ โดยมีแนวทางการดำเนินการสำหรับลูกหนี้กลุ่มที่ต้องเร่งแก้ไข ดังนี้

1) หนี้เสียที่มีอยู่ในปัจจุบัน เร่งรัดการปรับโครงสร้างหนี้ตามมาตรการแก้หนี้ระยะยาว การกำหนดให้เจ้าหนี้ต้องให้บริการให้คำปรึกษาแก้หนี้ที่สอดคล้องกับสถานการณ์ของลูกหนี้ การสร้างตัวช่วยลูกหนี้ โดยให้มีคนกลางทำหน้าที่ให้คำแนะนำด้านการแก้หนี้และไกล่เกลี่ยหนี้ และการผลักดันให้มีกฎหมายที่ช่วยให้ลูกหนี้รายย่อยทั่วไปที่ไปต่อไม่ไหวได้เข้ากระบวนการฟื้นฟูหรือขอล้มละลายได้ด้วยตนเอง

2) หนี้ที่เป็นปัญหาเรื้อรัง ให้ลูกหนี้เห็นทางปิดจบหนี้ได้ โดยจะผลักดันให้มีแนวทางแก้ไขปัญหา เริ่มจากหนี้บัตรเครดิตที่เป็นหนี้เรื้อรังของลูกหนี้กลุ่มเปราะบาง มีอายุมากและมีปัญหาทางการเงินรุนแรงก่อน

3) หนี้ใหม่ที่เพิ่มขึ้นเร็วและอาจเป็นหนี้เสียหรือเรื้อรังในอนาคต ธปท. จะออกเกณฑ์เพื่อให้เจ้าหนี้ออกสินเชื่อด้วยความรับผิดชอบ (Responsible Lending) และกำหนดให้เจ้าหนี้ออกสินเชื่อโดยคำนึงถึงความสามารถในการจ่ายหนี้คืนและลูกหนี้ยังมีเงินเหลือพอดำรงชีพ (Macroprudential Policy) รวมถึงสร้างแรงจูงใจให้เจ้าหนี้สินเชื่อรายย่อยคิดอัตราดอกเบี้ยตามความเสี่ยงของลูกหนี้แต่ละราย (Risk-Based Pricing) พร้อมผลักดันให้เจ้าหนี้อื่นเห็นพฤติกรรมดีของลูกหนี้ เพื่อกระตุ้นการรีไฟแนนซ์หนี้ไปยังดอกเบี้ยที่ถูกลง

4) หนี้ที่ยังไม่อยู่ในตัวเลขหนี้ครัวเรือน อาทิ หนี้ กยศ. สินเชื่อสหกรณ์อื่น และหนี้ในระบบ : จะมีการติดตามข้อมูลให้ครอบคลุมลูกหนี้ต่าง ๆ มากขึ้น และผลักดันให้มีการใช้ประโยชน์จากฐานข้อมูลต่าง ๆ ในการประเมินและติดตามสินเชื่อ อาทิ ข้อมูลพฤติกรรมการจ่ายเงิน เพื่อให้ลูกหนี้เข้าถึงสินเชื่อในระบบมากขึ้นและด้วยต้นทุนการกู้ยืมที่ตรงตามความเสี่ยงของตน

ทั้งนี้ ธปท. จะเร่งผลักดันการแก้ไขปัญหาหนี้้อย่างยั่งยืนตามแนวทางที่วางไว้ ผ่านกระบวนการรับฟังความเห็นจากผู้ที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้บังคับใช้ได้จริงเหมาะสมกับปัญหาของลูกหนี้แต่ละกลุ่ม สอดคล้องกับสถานการณ์เศรษฐกิจการเงิน และสามารถดูแลหนี้ครัวเรือนให้อยู่ในระดับที่เหมาะสม เพื่อช่วยให้ภาคครัวเรือนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ลดความเสี่ยงต่อเศรษฐกิจและเสถียรภาพการเงินในระยะยาว และภาคการเงินมีพื้นฐานที่แข็งแกร่ง พร้อมรองรับการพัฒนาด้านดิจิทัลและการปรับตัวไปสู่ความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อมได้ (ธนาคารแห่งประเทศไทย, 2565)

2.6 แนวคิดการแก้ปัญหาค่าความยากจนและความเหลื่อมล้ำ

ในช่วงก่อนศตวรรษ 1900s ความยากจนเริ่มต้นจากความหมายแคบ หมายถึง ความขาดแคลนสิ่งจำเป็นในระดับที่ทำให้ไม่สามารถยังชีพได้ (Subsistence Level) โดยสะท้อนจากความขาดแคลนระดับสารอาหารขั้นต่ำสุดที่ร่างกายมนุษย์ต้องการและถูกวัดออกมาในรูปตัวเงิน นั่นคือการพิจารณาที่ระดับรายได้ของบุคคลที่ไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพตามมาตรฐานขั้นต่ำ Booth (1889) ได้ทำการศึกษาความยากจนของครัวเรือนในกรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ โดยสร้างเส้นความยากจนขึ้นเพื่อวัดระดับความต้องการขั้นพื้นฐานที่มนุษย์ต้องการในการดำรงชีพและวัดออกในรูปตัวเงิน ผู้ที่มีรายได้ต่ำกว่าเส้นความยากจนดังกล่าวถือเป็นผู้ที่ตกอยู่ความยากจน งานของ Booth ได้รับการพัฒนาในช่วงต่อมาโดย Rowntree (1901) ซึ่งศึกษาความยากจนในกรุงยอร์ก ประเทศอังกฤษโดย Rowntree วัดความยากจนโดยสร้างเส้นความยากจนเช่นกัน แต่ได้แบ่งความยากจนออกเป็นสองระดับ คือ ความยากจนระดับแรก หมายความว่าผู้ที่ไม่สามารถเข้าถึงการใช้ทรัพยากรต่าง ๆ ที่จะนำมาตอบสนองความต้องการขั้นต่ำของร่างกายที่พึงจะมีเพื่อการดำรงชีพได้ และความยากจนระดับ

สอง หมายถึงผู้ที่มียุทธศาสตร์แต่ไม่สามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเหล่านั้นเพื่อดำรงชีพได้ ทั้งสองกลุ่มถือว่าเป็นผู้ที่ตกอยู่ในความยากจน ต่อมาในทศวรรษที่ 1970 ความยากจนถูกตีความให้มีความหมายเพิ่มขึ้นเป็นความขาดแคลนสิ่งที่เป็นความจำเป็นพื้นฐาน (Basic Needs) ซึ่งรวมถึงเครื่องนุ่งห่ม สุขภาพอนามัยและที่อยู่อาศัย หลังจากนั้น ในช่วงทศวรรษที่ 1990 ได้กำหนดนิยามของความยากจนในความหมายที่กว้างขึ้นซึ่งครอบคลุมวิถีชีวิตความเป็นอยู่และความอยู่ดีมีสุขได้มากขึ้นทั้งมิติเศรษฐกิจสังคม วัฒนธรรมและการเมือง (World Bank 2000) โดยแนวคิดนี้อิทธิพลต่อผลงานของ Sen (1993) ที่ได้เสนอแนวคิดเรื่องความยากจนในกรอบที่กว้างกว่ามุมมองด้านรายได้ในการยังชีพเท่านั้น โดยให้ความสำคัญต่อการให้คุณค่าของคนในแต่ละสังคม (Capabilities) ซึ่งประกอบด้วยความสามารถในการทำสิ่งต่าง ๆ (Functions) และมีเสรีภาพในการเลือกที่จะทำหรือเลือกที่จะเป็น (Freedom) เพื่อบรรลุเป้าหมายของการดำรงชีวิตอยู่

จากข้างต้นเมื่อกล่าวถึง ความยากจน โดยทั่วไปจะหมายถึงความยากจนในเชิงเศรษฐกิจ (Monetary Dimension) คือการพิจารณาที่ระดับรายได้ หรือฐานะทางเศรษฐกิจของบุคคลว่ามีรายได้ไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพตามมาตรฐานขั้นต่ำ หรือมีรายได้ต่ำกว่ามาตรฐานคุณภาพชีวิตขั้นต่ำที่ยอมรับในแต่ละสังคม ดังนั้นเครื่องมือที่ใช้ในการวัดสถานะความยากจนจึงใช้รายได้หรือรายจ่ายของครัวเรือน และแนวทางในการแก้ไขปัญหาหนี้จะมุ่งเน้นที่การเพิ่มรายได้ของครัวเรือน โดยการปรับปรุงและเพิ่มประสิทธิภาพการใช้ปัจจัยการผลิตและกระบวนการผลิตสินค้าและบริการที่ดำเนินการโดยคนจน การปรับปรุงสภาพแวดล้อมของตลาดในด้านต่าง ๆ ให้เอื้ออำนวยต่อคนจน ตลอดจนการให้เงินอุดหนุนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น เบี้ยยังชีพคนชรา เป็นต้น ปัจจุบันแนวคิดในการแก้ไขปัญหาความยากจนมีการพิจารณาครอบคลุมถึงมิติอื่น ๆ ที่ไม่ใช่ตัวเงิน (Non-Monetary Dimension) ได้แก่ การขาดโอกาสด้านการศึกษา การรักษาพยาบาล และโอกาสอื่นในการพัฒนาคน การไร้ซึ่งอำนาจ การขาดสิทธิขาดเสียง ตลอดจนการตกอยู่ในความเสี่ยง และความหวาดกลัว เมื่อนิยามความยากจนอิงกับมิติด้านอื่น ๆ ที่กว้างขึ้น เครื่องมือที่ใช้ในการวัดสถานะความยากจนจึงกว้างขึ้นเช่นกัน

2.6.1 สาเหตุของความยากจน

นักเศรษฐศาสตร์มักจะมองไปที่ประเด็นของความขาดแคลนเทคโนโลยี รายได้ต่ำ เงินออมต่ำ การลงทุนต่ำ และวกกลับไปสู่ผลผลิตต่ำ ต่อไปอีก กลุ่มปัจจัยที่นำ คนไทยไปสู่ความยากจนและด้อยโอกาสนั้นมีอยู่ 4 กลุ่มปัจจัย ได้แก่

1) ทำที่ต่อชีวิต

ท่าทีที่ทัศนะการมองโลก มองชีวิตแต่ละคน คนที่เห็นว่าอุปสรรคและปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นนั้นถ้าใช้ความพยายามต่อสู้ ฝ่าฟัน ไม่ท้อถอย คน ๆ นั้นย่อมมีโอกาสที่จะบรรเทาความยากจนต่าง ๆ ได้ดีกว่าคนที่ท้อถอยเหน็ดเหนื่อย พ่ายแพ้ ไม่แก้ไขชีวิต

2) ปัจจัยการผลิตและการเข้าถึงทรัพยากรของสังคม

การไม่มีที่ทำกิน การไม่สามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ (น้ำ ดิน ป่า ฯลฯ) การขาดแคลนเงินทุน ขาดแคลนเทคโนโลยี ทำให้ศักยภาพการผลิตต่ำ ผลผลิตต่ำ หรือรายได้ไม่พอเลี้ยงชีพ ยิ่งผู้ที่เคยยังชีพด้วยการอาศัยน้ำ และป่าธรรมชาติ เมื่อถูกตัดขาดจากสิ่งเหล่านี้ แหล่งน้ำ หดหาย ป่าไม้สูญสิ้น ก็ยิ่งทำให้ยากจนมากขึ้น

3) ความสัมพันธ์ไม่เสมอภาคทางเศรษฐกิจการเมืองและสังคม

คนได้เปรียบคือ คนกลุ่มน้อยในสังคมที่มีทั้งอำนาจเศรษฐกิจและการเมืองรวมทั้ง “ทุน” และอำนาจทางการเมือง เป็นกลุ่มคนที่สามารถใช้กลไกตลาดและกลไกอำนาจทางการเมืองเพื่อคัดดึงผลประโยชน์สู่ตน ทำให้คนส่วนใหญ่เสียเปรียบ เป็นที่มาของความยากจนและความด้อยโอกาสของคนจำนวนมาก เช่น น้ำถูกระบบเขื่อนไฟฟ้าแย่งชิงไปให้ภาคอุตสาหกรรมในเมืองทำให้คนชนบทที่เคยใช้ประโยชน์ได้ประโยชน์น้อยลง เป็นต้น นโยบายเน้นอุตสาหกรรมก็เป็นการทอดทิ้งเกษตรกรรม อุตสาหกรรมได้รับการส่งเสริมได้รับการเอาใจ แต่เกษตรกรรมถูกลดทอดทิ้ง ถูกปล่อยให้ราคาผลผลิตตกต่ำ ขณะที่สินค้าอุตสาหกรรมกลับราคาแพงขึ้นความสัมพันธ์เชิงเศรษฐกิจการเมืองและสังคมที่ไม่เสมอภาค ทำให้เกิดความแตกต่างทางรายได้ ความแตกต่างทางรายได้นำไปสู่ภาวะความยากจนเปรียบเทียบ (Relative Poverty) ซึ่งมักจะนำไปสู่ภาวะอดอยากอดขัดข้องและความขัดแย้งทางสังคม ภาวะเช่นนี้เกิดจากการผิดความคาดหวัง การมองเห็นคนร่วมสังคมกลุ่มหนึ่งร่ำรวยฉวยโอกาสได้ทุกอย่าง ขณะที่ตนเองทำ ไม่ได้ เพราะด้อยโอกาสด้อยอำนาจ และถูกกระทำ จึงรู้สึกผิดหวังต่อระบบ ไม่พอใจสังคมโดยรวม คาดหวังสิ่งใดก็มักจะเป็นไปตามคาดหวัง ขณะที่คนกลุ่มน้อยจะหวังสิ่งใดก็มักจะได้ตามที่คาดหวัง ความยากจนเช่นนี้จึงเป็นความยากจนรุนแรง เพราะมันเป็นทั้งความยากจนโดยพื้นฐานที่ขาดแคลนวัตถุปัจจัย (Absolute Poverty) ข้ำ เติมโดยความยากจนเปรียบเทียบ (Relative Poverty) นำไปสู่ความอดอยากอดขัดข้องและความไม่สมหวังต่าง ๆ เมื่อเปรียบเทียบกับคนกลุ่มอื่น ๆ

4) ระบบสวัสดิการ ระบบสวัสดิการสังคม หมายถึง การบริการสังคม เช่น การศึกษา การสาธารณสุข ที่อยู่อาศัยการคุ้มครองสิทธิ และการดูแลความมั่นคงในชีวิตและทรัพย์สิน สวัสดิการด้านที่สอง คือประกันสังคม คือ สร้างระบบหลักประกันชีวิตให้แก่ลูกจ้างหรือคนทำงานกินเงินเดือน เช่น การประกันการเจ็บป่วย ทูพพลภาพแก่ชรา การตาย การคลอดบุตร เป็นต้น และสุดท้ายคือ สวัสดิการ สำหรับคนที่ช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ เช่น คนแก่เด็กเร่ร่อน ผู้ประสบภัย

ธรรมชาติ เป็นต้น ระบบสวัสดิการเหล่านี้อาจจัดโดยรัฐ ธุรกิจเอกชน ครอบครัวยุ และชุมชน ระบบสวัสดิการสังคมเป็นเสมือนไม้ท่อนเล็ก ๆ ที่จะช่วยให้คนที่กำลังจะจมหน้าเกาะพุงให้พอมีลมหายใจและตะเกียกตะกายเข้าฝั่งได้ ถ้าไม่มีระบบสวัสดิการคอยพยุงคนยากจนจำนวนมากจะมีชีวิตอยู่ต่อไปไม่ได้และจำนวนมากก็จะดิ้นรนต่อสู้และหาทางออกอื่น ๆ ที่เป็นอันตรายต่อสังคมได้ ดังนั้นในสังคมที่ระบบสวัสดิการอ่อนแอ ก็เป็นการซ้ำเติมคนยากจน ตัดโอกาสคนยากจนด้านการศึกษา ด้านการสาธารณสุข ที่อยู่อาศัย และโอกาสที่จะดำรงชีวิตให้อยู่รอด

กล่าวโดยสรุปความยากจนในเชิงเศรษฐกิจ (Monetary Dimension) คือการพิจารณาที่ระดับรายได้ หรือฐานะทางเศรษฐกิจของบุคคลว่ามีรายได้ไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพตามมาตรฐานขั้นต่ำ หรือมีรายได้ต่ำกว่ามาตรฐานคุณภาพชีวิตขั้นต่ำที่ยอมรับในแต่ละสังคม ดังนั้นเครื่องมือที่ใช้ในการวัดสถานะความยากจนจึงใช้รายได้หรือรายจ่ายของครัวเรือน และแนวทางในการแก้ไขปัญหา นั้นจะมุ่งเน้นที่การเพิ่มรายได้ของครัวเรือน โดยการปรับปรุงและเพิ่มประสิทธิภาพการใช้ปัจจัยการผลิตและกระบวนการผลิตสินค้าและบริการ

2.7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

โสภณ มุลหา (2560) ได้ศึกษา รูปแบบและแนวทางในการจัดการหนี้สินของชุมชนบ้านคำไผ่ ตำบลหนองกุง อำเภอมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ ผลการวิจัยพบว่า สถานการณ์หนี้สินของชุมชนบ้านคำไผ่ ตำบลหนองกุง อำเภอมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ หลังนโยบายการพัฒนาและระบบทุนนิยมที่เข้ามาได้ส่งผลกระทบให้ครัวเรือน/ชุมชนบ้านคำไผ่ได้รับความทุกข์มากกว่าเดิม ขาดเสถียรภาพในการดำเนินชีวิต มีคุณภาพชีวิตที่อยู่ในระดับต่ำจากการอพยพบ้านเรือนและที่ดินทำกิน โดยชาวบ้านจึงมีการปรับตัวในการประกอบอาชีพเปลี่ยนระบบการผลิตจากการทำนาเพียงอย่างเดียว มาประกอบอาชีพเสริมนอกภาคการเกษตร นอกจากนี้ยังพบว่า สาเหตุและปัจจัยที่ส่งผลต่อภาวะหนี้สินของชุมชน เกิดจากครัวเรือนมีค่าใช้จ่ายมากแต่มีระดับรายได้น้อยไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพ อีกทั้งภาวะหนี้สินนั้นมาจากปัญหาหนี้สินอันเกิดจากค่านิยมในวัตถุและค่านิยมในเทคโนโลยีใหม่ๆ ซึ่งค่านิยมนี้สังคมมักจะยกย่องหรือชื่นชมคนที่มั่งคั่งมีทรัพย์สินมาก ไม่ว่าจะเป็นการมีบ้านหลังใหญ่ มีรถ มีเครื่องประดับต่างๆ เหล่านี้เป็นต้น ส่วนค่านิยมในเทคโนโลยีใหม่นั้นเป็นการตอบสนองความสะดวกสบาย เช่น การใช้โทรศัพท์มือถือ คอมพิวเตอร์ เป็นต้น จนก่อให้เกิดภาวะหนี้สินในครัวเรือนและชุมชนชุมชนเกิดขึ้นก็ตามมา และพบว่า รูปแบบและแนวทางที่เหมาะสมในการแก้ไขปัญหาหนี้สินของชุมชน บ้านคำไผ่ ตำบลหนองกุง อำเภอมือง จังหวัดกาฬสินธุ์นั้น จำเป็นต้องยึดหลักเศรษฐกิจ ร่วมมือกันในการแก้ไขปัญหา ลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ โดยเน้นการพึ่งพาตนเอง

ครัวเรือนเองมีการวางแผนการใช้จ่ายให้เหมาะสมกับรายได้ มีการประกอบอาชีพเสริมเพื่อก่อให้เกิดรายได้ เช่น การทำน้ายาล้างจาน น้ายาสระผม น้ายาซักผ้า การเย็บผ้า การจักสาน เป็นต้น รวมถึงการประหยัดคอดออม การร่วมกลุ่มกันในกลุ่มชนโดยใช้ฐานความคิดที่ว่า ร่วมกันทำ ร่วมแบ่งปันและร่วมกันใช้ เพื่อเป็นการลดต้นทุนในการผลิตและค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็นในชีวิตประจำวันและการดำรงชีวิตในชุมชน

พระอาทิตย์ อุทจาโร (2560) ได้ศึกษาเรื่อง กระบวนการแก้ไขปัญหาหนี้สินของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ในจังหวัดสระแก้ว ผลการศึกษาพบว่า 1) บทบาทของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ในการปัญหานี้สินของชุมชนบ้านท่าเกวียน อำเภอวัฒนานคร จังหวัดสระแก้ว พบว่า มีการพัฒนาคนให้มีคุณธรรมและยอมรับการปกครองระบอบประชาธิปไตย โดยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข มีการพัฒนาด้านจิตใจ เศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม เน้นการงานพื้นฐานอาชีพเพื่อความมั่นคงของสังคมไทยในชนบท และ พัฒนาคนให้มีสุขภาพอนามัยที่สมบูรณ์ มีความซื่อสัตย์ มีความเสียสละ มีความยุติธรรมมีสัจจะในการออมฝากเงินให้สม่ำเสมอ มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงในการออมเงินให้เพิ่มขึ้น ลดรายจ่ายลง มีวินัย และมีความรับผิดชอบจัดเก็บออมทรัพย์เป็นรายเดือนทุกเดือน 2) เปรียบเทียบบทบาทของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ในการปัญหานี้สินของชุมชนบ้านท่าเกวียน อำเภอวัฒนานคร จังหวัดสระแก้ว พบว่า ประชาชนที่มีอายุ ระดับการศึกษา และรายได้ต่อเดือนต่างกัน มีความคิดเห็นต่อกระบวนการแก้ไขปัญหาหนี้สินของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ในจังหวัดสระแก้ว โดยภาพรวม แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05

บทที่ 3

วิธีการศึกษา

การศึกษาวิจัยเรื่อง นวัตกรรมจัดการทางการเงินเพื่อแก้ปัญหาหนี้สินชุมชน ซึ่งลักษณะของงานวิจัยมุ่งตอบคำถามในการให้รายละเอียดในเชิงลึก ดังนั้น การศึกษาจึงใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ควบคู่ไปกับการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-Depth Interview) เพื่อให้สอดคล้องกับคำถามวิจัยที่ต้องการตอบ และธรรมชาติของสิ่งที่ต้องการศึกษา โดยได้ศึกษารายละเอียดเนื้อหาสำคัญของระเบียบวิธีวิจัยดังนี้

- 3.1 รูปแบบของการวิจัย
- 3.2 กลุ่มผู้ให้ข้อมูล
- 3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
- 3.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล
- 3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

3.1 รูปแบบของการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยเป็นการศึกษาข้อมูลจากเอกสาร การเก็บข้อมูลเป็นการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ดังนี้

3.1.1 การศึกษาข้อมูลจากเอกสาร (Documentary Research)

ในการรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร ผู้วิจัยศึกษาข้อมูลจากเอกสารที่เป็นแนวคิดทฤษฎี ผลงานการวิจัยและเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับนวัตกรรมการเงิน สถาบันการเงินชุมชน และโครงการในการแก้ไขปัญหาหนี้สินทั้งของภาครัฐ เอกชน และกลุ่มชุมชน

3.1.2 การเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview)

การเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก เป็นวิธีที่เปิดโอกาสให้ผู้ให้ข้อมูลหลักสามารถแสดงความคิดเห็น หรือให้ข้อมูลอย่างเต็มที่ ซึ่งเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการทำความเข้าใจ

ทัศนคติของผู้ให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับประเด็นที่ผู้ทำวิจัยต้องการศึกษา จากนั้นผู้วิจัยได้ดำเนินการทั้งจากการวิจัยเอกสารทางวิชาการและเอกสารที่เกี่ยวข้อง และจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และวิเคราะห์ข้อมูลโดยวิธีการพรรณนาเชิงวิเคราะห์

3.2 กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ได้แก่ นักวิชาการ และผู้นำชุมชน รวมไปถึงประชาชนในชุมชนที่มีการนำโครงการที่ใช้นวัตกรรมเข้าไปทำการแก้ไขปัญหานี้สิน ซึ่งผู้วิจัยมีวิธีเลือกผู้ให้ข้อมูลแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) และในการสัมภาษณ์ผู้วิจัยใช้การบันทึกเทปคำสัมภาษณ์ และจดบันทึกการสัมภาษณ์หลังจากนั้นจะต้องทำการถอดเทปการสนทนาเพื่อนำข้อมูลมาวิเคราะห์ตรวจสอบ และยืนยันข้อมูลอย่างเป็นระบบ โดยศึกษาสถาบันการเงินชุมชน 3 แห่ง คือ

- 1) กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ จังหวัดตราด
- 2) สถาบันการเงินหนองสาหร่าย จังหวัดกาญจนบุรี
- 3) สถาบันการเงินชุมชนบ้านหาดเจ้าสำราญ จังหวัดเพชรบุรี และกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก

จำนวน 24 คน ได้แก่

- 4) ที่ปรึกษากลุ่มสัจจะออมทรัพย์ จ.ตราด
- 5) ประธานสถาบันการเงินชุมชนตำบลหนองสาหร่าย
- 6) ประธานสถาบันการเงินชุมชนหาดเจ้าสำราญ
- 7) กรรมการหรือสมาชิกสถาบันการเงินชุมชนแห่งละ 2 คน
- 8) เจ้าหน้าที่สถาบันการเงินชุมชนแห่งละ 1 คน
- 9) ชาวบ้านที่ได้รับการกู้เงิน แห่งละ 2 คน
- 10) นักวิชาการ จำนวน 2 คน

3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

3.3.1 การวิเคราะห์ข้อมูล

ใช้การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) มีอยู่ในเอกสารทางวิชาการ และโครงการที่มีการนำนวัตกรรมการเงินมาใช้แก้ไขปัญหานี้สินของครัวเรือน

3.3.2 การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (in-depth interview)

การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูล (Key Informants) ด้วยคำถามสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) ในประเด็นที่เกี่ยวข้อง

3.3.3 ขั้นตอนการสร้างเครื่องมือในการวิจัย

- 1) ผู้วิจัยได้เตรียมการด้านความรู้เกี่ยวกับทฤษฎี แนวคิดหลักที่ใช้ในการวิเคราะห์ถึงนวัตกรรมสังคม แนวคิดความยากจน แนวคิดเกี่ยวกับความร่วมมือ และแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับหนี้สิน จากเอกสารโดยเฉพาะงานวิจัยที่มีมาก่อนหน้านี้
- 2) ผู้วิจัยได้เตรียมความรู้ด้านระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ จรรยาบรรณของนักวิจัย วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล และวิธีการวิเคราะห์ข้อมูลจากตำรา และการขอคำปรึกษาจากผู้ทรงคุณวุฒิด้านการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อให้เข้าใจในระเบียบวิธีการวิจัย อันจะนำไปสู่การศึกษาที่ถูกต้องและครอบคลุมประเด็นที่ต้องการศึกษาให้มากที่สุด
- 3) แนวคำถามในการสัมภาษณ์ เป็นเครื่องมือที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นเองโดยการศึกษาประเด็นคำถาม จากการทบทวนวรรณกรรมและแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง โดยสร้างเป็นคำถามให้มีความครอบคลุมตามขอบเขตของการวิจัยอันเป็นสิ่งที่ต้องการศึกษา เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ต้องการ โดยมีการเรียงลำดับคำถาม เนื้อหาของคำถามเป็นลักษณะของคำถามปลายเปิด

3.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล

3.4.1 การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร

โดยคัดเลือกจากเอกสารทางวิชาการ วิทยานิพนธ์ คุชชีนิพนธ์ บทความหนังสือทั้งของประเทศไทย และต่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับประกอบด้วย แนวคิด และทฤษฎีนวัตกรรม และนวัตกรรมทางสังคม แนวคิดเกี่ยวกับความยากจน แนวคิดเกี่ยวกับความร่วมมือ และแนวคิดเกี่ยวกับหนี้สิน รวมไปถึงกรณีศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการนำนวัตกรรมไปใช้ในการแก้ไขปัญหาหนี้สินของครัวเรือน

3.4.2 การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เจาะลึก

มีขั้นตอน ดังนี้

- 1) นักวิจัยสร้างความคุ้นเคยกับผู้ถูกสัมภาษณ์
- 2) นักวิจัยแนะนำตัวและประเด็นคำถามลักษณะ Guide Line ให้กับผู้ให้ข้อมูล

3) นัดหมายสัมภาษณ์

4) สัมภาษณ์ประเด็นกำหนดไว้ โดยทำการพูดคุยแบบไม่เป็นทางการและสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้วิจัยจะสร้างโครงสร้างของประเด็นคำถามใหญ่ ๆ ที่ต้องการสัมภาษณ์ แต่ในการสัมภาษณ์จริงจะเป็นในลักษณะของการสนทนาแบบไม่เป็นทางการ เพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลรู้สึกผ่อนคลาย และเป็นกันเองในการสนทนา ซึ่งจะทำให้ได้ข้อมูลในรายละเอียดเกี่ยวกับความคิดเห็น ทักษะ และมุมมองในประเด็นต่าง ๆ ที่ต้องการศึกษา

4) นำข้อมูลมาวิเคราะห์และสังเคราะห์เพื่อใช้อธิบายในงานวิจัย

3.4.3 การตรวจสอบข้อมูล

ใช้วิธีสามเส้า (Triangulation Method) ด้วยการเพิ่มความหลากหลาย เพื่อสร้างความน่าเชื่อถือกับการวิจัย ได้แก่

3.4.3.1 ความหลากหลายของการรวบรวมข้อมูลในการวิจัย ในที่นี้ประกอบด้วยการศึกษาจากเอกสาร (Documents) การสัมภาษณ์เจาะลึก

3.4.3.2 ความหลากหลายของทฤษฎี ในที่นี้ประกอบด้วย แนวคิด และทฤษฎี นวัตกรรม และนวัตกรรมทางสังคม แนวคิดเกี่ยวกับความยากจน แนวคิดเกี่ยวกับความร่วมมือ และแนวคิดเกี่ยวกับหนี้สิน

3.4.3.3 มีการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการที่หลากหลาย ได้แก่ การศึกษาจากเอกสาร

3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลเป็นการนำข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมจากทุกแหล่งข้อมูลทั้งจากเอกสาร และจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล มาทำการเขียนรายงานผลในเชิงบรรยาย (Descriptive) โดยการจัดแฟ้มระบบข้อมูลแยกแยะ และจับประเด็นสำคัญในการนำมาอธิบายและตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัย และคำถามการวิจัย โดยการนำข้อเท็จจริงจากสนาม เพื่อนำไปสู่ทฤษฎีพื้นฐาน (Grounded Theory) โดยมีขั้นตอนการวิเคราะห์ 3 ขั้นตอนดังนี้

- 1) การลดทอนข้อมูล (Data Reduction)
- 2) การแสดงข้อมูล (Data Display)
- 3) การสร้างข้อสรุปและการยืนยันผลสรุป (Conclusion & Verification)

โดยการนำข้อมูลที่ได้มาคัดเลือกข้อมูลที่เป็นจุดเด่นและน่าสนใจ ทำให้ข้อมูลเข้าใจง่าย โดยการสรุปย่อ จัดแบ่งเป็นกลุ่ม ปรับลดหรือหาข้อมูลเพิ่มเติมเพื่อให้ได้ข้อมูลที่สมบูรณ์ และพิสูจน์หาข้อสรุปจนเป็นที่พอใจ จากนั้นนำมาเสนอโดยการพรรณนา แล้วนำมาสรุปเป็นประเด็นย่อย ๆ ในเบื้องต้น จากนั้นนำมาจัดทำเป็นบทสรุปโดยรวม และมีการตรวจสอบความน่าเชื่อถืออีกครั้งหนึ่งจึงได้เขียนเป็นรายงานด้านของเนื้อหา อย่างไรก็ตามจะนำข้อมูลที่จัดทำแล้วกลับไปยังผู้ให้ข้อมูลตรวจสอบเพื่อยืนยันสรุปผลการวิจัยในลักษณะของการตรวจสอบสามเส้า ในการวิเคราะห์ดังกล่าวจากการเก็บข้อมูลแต่ละครั้งจะทำการลดทอนข้อมูล แสดงผล และทำการสรุปชั่วคราวทุกครั้งที่มีการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม จนกระทั่งข้อมูลเกิดการอึดตัว แล้วจึงนำไปสร้างข้อสรุปที่สมบูรณ์

บทที่ 4

บริบทของชุมชนที่ศึกษา

ในบทนี้จะเป็นการศึกษาเพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อศึกษานวัตกรรมการบริหารจัดการทางการเงินในชุมชน จำเป็นต้องเลือกสถาบันการเงินชุมชนตัวอย่างขึ้นมาศึกษาเพื่อพิจารณาสถานการณ์ทั่วไป องค์ประกอบ ผลการดำเนินงานและปัญหาอุปสรรค ในการศึกษาเรื่องนวัตกรรมจัดการทางการเงินเพื่อแก้ปัญหาหนี้สินชุมชน ในการศึกษาครั้งนี้เลือกสถาบันการเงินชุมชน 3 แห่งมาศึกษา ได้แก่ กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ จังหวัดตราด สถาบันการเงินหนองสาหร่าย จังหวัดกาญจนบุรี และสถาบันการเงินชุมชนบ้านหาดเจ้าสำราญ จังหวัดเพชรบุรี

สาเหตุที่ผู้วิจัยเลือกชุมชนทั้ง 3 แห่ง เนื่องจากเป็นสถาบันการเงินที่มีแนวคิดและแนวทางในการแก้ไขปัญหาหนี้สินชุมชน กระบวนการดำเนินการของสถาบันการเงินชุมชนทั้ง 3 แห่งนั้นแตกต่างกันไปตามลักษณะบริบทพื้นที่ อาทิ กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มสะสมทรัพย์ หรือ เครือข่ายสวัสดิการ และมักดำเนินงานโดยส่งผ่านเป็นลำดับขั้นและเน้นการใช้ระบบชุมชนเป็นหลัก ในขณะที่รูปแบบการบริหารงานของแต่ละองค์กรการเงินชุมชนจะถูกบริหารจัดการไปตามวัตถุประสงค์และบริบทแวดล้อมขององค์กรการเงินชุมชนนั้นๆ เช่นกัน อาทิ ตามวัตถุประสงค์ของการให้กู้ยืมเงิน การส่งเสริมการออม การพัฒนาอาชีพ และการจัดสวัสดิการชุมชน ที่ตั้งอยู่บนฐานทรัพยากรของชุมชน เป็นต้น การเงินชุมชน สร้างการเปลี่ยนแปลงชัดเจนในหลายด้าน โดยเฉพาะในด้านเศรษฐกิจและสังคมด้านเศรษฐกิจ พบว่า ผลที่เกิดขึ้นจากการก่อเกิดของการเงินชุมชนส่งผลกระทบทางตรงในด้านเศรษฐกิจ โดยเฉพาะกับประชาชนในระดับฐานราก เนื่องจาก องค์กรการเงินชุมชนเป็นหนึ่งในเครื่องมือที่ช่วยกระตุ้นให้คนในชุมชน โดยเฉพาะเกษตรกรและกลุ่มผู้มีรายได้น้อยสามารถเข้าถึงแหล่งเงินทุนและนำเงินทุนนั้นไปใช้เป็นประโยชน์ในการต่อยอดพัฒนาอาชีพและรายได้ ทั้งนี้ การให้สินเชื่อเพื่อการประกอบอาชีพเกษตรกรหรืออาชีพรายย่อยต่างๆ เป็นปัจจัยหนึ่งที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งที่จะช่วยกระตุ้นให้การลงทุน มีรูปแบบกลไกการทำงานที่แตกต่างกันไปตามบริบทของพื้นที่ สถาบันฯ หาดเจ้าสำราญใช้โมเดลแก้หนี้รายวัน ในขณะที่กลุ่มสัจจะออมทรัพย์จังหวัดตราดใช้แนวทางพุทธในการแก้ปัญหานี้สิน ใช้หลักความเอื้อเพื่อแผ้วผำช่วยแก้ปัญหานี้สิน ส่วนทางหนองสาหร่ายก็ใช้ธนาคารความดีมาใช้เป็นหลักในการแก้ปัญหานี้สิน แต่ทั้งหมดนั้นที่มีแนวคิดร่วมกัน คือ การแก้ปัญหานี้สินนอกระบบอย่างยั่งยืนและการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในพื้นที่ ถือเป็นนวัตกรรมทางการเงินในระดับฐานรากที่มีการแก้ปัญหานี้สินรายย่อยนอกระบบอย่างแท้จริง

4.1.1 สภาพทั่วไปของจังหวัดตราด

4.1.2 ภูมินิเวศน์

จังหวัดตราดเป็นจังหวัดหนึ่งที่อยู่ติดกับทะเลฝั่งตะวันออกของประเทศ ประชากรส่วนใหญ่เป็นคนพื้นเพเดิม ไม่ค่อยมีคนอพยพย้ายถิ่นเข้ามาอยู่ใหม่ โดยประกอบอาชีพด้านเกษตรกรรมเป็นหลัก ได้แก่ การทำนา ทำไร่ ทำสวนยางพารา หลังจากเกี่ยวข้าวเสร็จ ก็จะทำการปลูกพืชล้มลุก เช่น พริก และมันเทศ การประกอบอาชีพเกษตรกรรม 1 ปี จะได้เงิน 1 ครั้ง ลักษณะการประกอบอาชีพส่วนใหญ่จะไม่มีเงินทุนเป็นของตนเอง เมื่อถึงหน้าทำไร่ ทำนาก็ต้องไปหากู้จากสถาบันการเงินบ้าง จากเจ้าแม่บ้าง เพื่อนำเงินกู้ที่ได้มาเป็นทุนในการทำไร่ทำนา คนเมืองตราดส่วนใหญ่จะเป็นเครือญาติกัน โดยจะตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอยู่รวมกันเป็นกลุ่มเครือญาติ ส่วนมากกว่าร้อยละ 90 นับถือศาสนาพุทธ จึงทำให้วัดเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชนในจังหวัด การอยู่ร่วมกันของประชาชนในจังหวัดตราดในปัจจุบันนั้น วัฒนธรรมด้านความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กันมีน้อยลง การเสียสละเพื่อส่วนรวมก็น้อยลง เพราะส่วนใหญ่จะมุ่งแต่ทำงาน เพื่อความอยู่รอดของตนเอง คือ มี

ความเห็นแก่ตัว เพราะความจำเป็นที่ต้องหาเงินมาเลี้ยงครอบครัวและมาใช้หนี้ที่กู้มา ความเป็นอยู่จึงเป็นแบบต่างคนต่างอยู่ เหมือนสังคมเมืองมากขึ้นเป็นลำดับ

4.1.3 ปัญหาของชุมชน

พระอาจารย์สุบิน ปณีโต ผู้นำทางความคิดของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ จังหวัดตราด กล่าวว่าจุดเริ่มต้นของการจัดตั้งกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ จังหวัดตราด เกิดมาจากการที่ชุมชนมีฐานรากที่ค่อนข้างลำบาก คนที่มีการศึกษาก็ไม่ค่อยจะกลับบ้านเกิด ทำให้ฐานรากมีแต่คนแก่ คนที่เฒ่า คนที่ไม่มีโอกาสได้ศึกษาแล้วก็ทิ้งให้อยู่ในชุมชนจนกลายเป็นภาระ ทำให้ชุมชนพัฒนาได้ยากเพราะทุนความรู้ก็ไม่ค่อยมีแล้ววิธีการจัดการบริหารก็ไม่ค่อยเป็น ชุมชนรวมตัวกันไม่ติด คนชุมชนนั้นก็ต้องไปหาแหล่งทุนจากนายทุนต่าง ๆ ดอกเบี้ยก็แพง บ้างก็ถูกยึดที่ทำมาหากิน หรือบางคนก็ถูกยึดบ้านจนกลายเป็นคนเร่ร่อน ไม่มีที่ทำกินเป็นหลักแหล่ง บางคนไปอยู่ในสลัมก็เกิดปัญหาเกี่ยวกับยาเสพติด เมื่อสังคมพังพินาศไม่ได้ก็กลายเป็นคนตัวใครตัวมัน จึงเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้พวกเขาได้รวมตัวกันให้เกิดเป็นเงินทุน แล้วจึงเกิดเป็นกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ มันเหมือนหน่อไม้อ่อนที่จะต้องอาศัยเวลาแต่สิ่งที่ให้พวกเขาทำกันนี่ก็เป็นการใช้เงินทุนของพวกเขาเอง จากคนละ 10 บาท หรือร้อยบาท ตรงนี้ก็เป็นทำให้พวกเขาประหยัดดอกเบี้ยเพื่อพวกเขารู้จักการออมแล้วจะต้องสอนให้เขารู้จักบริหารการหยิบยืมจากความเดือดร้อนมากหรือเดือดร้อนน้อยจะได้จุ้นเจียวช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มันก็เป็นหนทางให้คนเหล่านี้เกิดความคุ้นเคย เกิดความเป็นพี่เป็นน้องและให้รู้สึกความเอื้ออาทรต่อกันมากขึ้น ฉะนั้น ความรักความสามัคคีในชุมชนก็จะเกิดตามมา ถ้าให้เขาต่างคนต่างอยู่ ชุมชนเองก็จะเกิดปัญหา เกิดความแตกแยกเหมือนกับการเลือกตั้งทุกครั้งก็จะเกิดความขัดแย้งกันตลอด เพราะชีวิตของพวกเขาไม่มีกิจกรรมอะไรที่จะทำร่วมกัน แล้วกิจกรรมที่ทำแล้วไม่ยั่งยืนพวกเขาก็อยู่ไม่ได้ จึงหากิจกรรมให้พวกเขาทำกันแบบยั่งยืน

4.1.4 กระบวนการออมทรัพย์ หรือ ขบวนการสัจจะสะสมทรัพย์

กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ จังหวัดตราด ได้จัดตั้งขึ้นมาเพื่อแก้ปัญหาหนี้สินของคนในชุมชน เพราะไม่มีทุนสำรองในการประกอบอาชีพ อีกทั้งยังต้องมีการใช้จ่ายประจำวันอื่น ๆ อีกทั้งทำให้ชุมชนขาดแคลนเงินทุน ทำให้ต้องไปกู้ยืมจากนายทุนที่มีอยู่บริเวณชุมชน ไม่ว่าจะเป็นนายทุนในลักษณะของสถาบันการเงิน อาทิ ธนาคารพาณิชย์ต่างๆ หรือนายทุนในลักษณะของบุคคล กลุ่มบุคคลที่ตั้งตนเป็นผู้มีฐานะ (มีเงิน) แล้วปล่อยให้ชาวบ้านกู้ เพื่อนำเงินไปหมุนเวียนใช้จ่าย แต่กระนั้น การหมุนเวียนเงินของชาวบ้านนั้นได้สร้างผลกำไร ดอกผลมากมายให้แก่นายทุน โดยที่ชาวบ้านเองไม่สามารถที่จะหลุดพ้นจากพันธนาการนี้ได้ หากไม่รวมกลุ่มกัน ส่วนเรื่องการนำพระ

บรมราชาบาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว การใช้ทุนทางสังคม เช่น ฐานเครือข่าย และความเชื่อถือศรัทธาในพระสงฆ์นั้น เป็นเพียงกุศโลบาย หรือกระบวนการดำเนินการต่อเพื่อให้เกิดการรวมตัวกลุ่มเท่านั้นเอง ทั้งนี้ พระสุบิน ปณีโต แก่นำคนสำคัญในการจัดตั้งกลุ่ม ได้กล่าวไว้ว่า

“การแก้ปัญหาโดยการกู้ยืมเงินผู้อื่นมาลงทุนหรือสร้างเขื่อน อาจจะสร้างความแตกแยกในหมู่บ้านได้ เพราะสิ่งที่บางคนเสนอความคิดมา คนส่วนมากก็จะว่าไม่ได้ ถ้าโครงการมันล้มเหลว ชาวบ้านอาจจะต้องขายที่เพื่อใช้หนี้และครอบครัวจะต้องเดือดร้อนมากกว่าเดิม โดยเฉพาะถ้าคิดจะกู้เงินมาลงทุนนั้นไม่น่าจะเป็นเรื่องที่ถูกต้อง เพราะเพิ่งแต่เริ่มคิดก็เป็นทุกข์ เริ่มจะก่อหนี้เริ่มสร้างปัญหา ยังเป็นแนวคิดที่ใช้ไม่ได้ เพราะการที่จะคิดเป็นต้องทำเป็นและแก้ปัญหาได้ด้วย” (พระสุบิน ปณีโต, การสื่อสารส่วนบุคคล, 6 มกราคม 2566)

ดังนั้น การคิดแก้ปัญหาที่ถูกต้องวิธี คือ ต้องคิดพึ่งตนเองให้ได้ โดยการที่ชาวบ้านทดลองระดมทุนด้วยตนเองเดือนละ 10 บาท นำมารวมกันให้เป็นกลุ่ม นำเงินมารวมกันบ้านละ 10 บาท ร้อยหลังคาเรือนก็จะได้ 1,000 บาท รวมกลุ่มกันเป็นกลุ่มออมทรัพย์ก่อน จึงค่อยลงมือทำตามโครงการที่คิดไว้ โดยพระอาจารย์สุบินได้แนะนำให้ชาวบ้านเห็นความจำเป็นที่จะต้องรวมตัวกันและชี้ให้เห็นปัญหาความยากจน ความเสียเปรียบที่เกิดจากความไม่เข้มแข็งของชุมชน ไม่สามารถสร้างพลังต่อรองได้ และความจำเป็นที่จะต้องมีการสะสมทรัพย์ เพื่อเป็นเงินหมุนเวียนในหมู่บ้านให้ชาวบ้านสมัครและก่อตั้งกลุ่มที่จะสะสมทรัพย์ โดยได้รับความอนุเคราะห์จากพัฒนาการกรมพัฒนาชุมชนนำหนังสือเกี่ยวกับการออมทรัพย์และสมุดบัญชีมาให้ใช้ก่อนเพื่อให้กิจกรรมออมทรัพย์ดำเนินไปได้ในช่วยนั้น

โดยวัตถุประสงค์หลักของการจัดตั้งองค์กรการเงินชุมชนข้างต้นเหล่านี้ คือ เพื่อ“การช่วยเหลือกันเอง ภายในชุมชน” โดยมีเป้าหมายสำคัญคือ การเสริมสร้างวินัยในเรื่องการออมเงินอย่างสม่ำเสมอต่อเนื่องกัน และนำเงินจากการออมของสมาชิกทุกคนมาบริหารจัดการให้เกิดประโยชน์แก่สมาชิกผู้เดือดร้อนในยากฉุกเฉิน เช่น การประสบอุบัติเหตุ การเจ็บไข้ได้ป่วย ค่าศึกษาเล่าเรียนของบุตรหลาน รวมทั้งการนำเงินไปลงทุน เพื่อการประกอบอาชีพ ตลอดจนการชำระหนี้สินให้กับสถาบันการเงินต่าง ๆ โดยไม่ต้องไปกู้เงินนอกระบบที่มีอัตราดอกเบี้ยสูง ซึ่งถือเป็นการขยายบริการทางด้านสินเชื่อสู่ประชาชนระดับรากหญ้า และนอกเหนือจากนั้นหากกลุ่มมีผลกำไรก็สามารถนำผลประโยชน์ที่ได้มานั้นจัดสรรเป็นสวัสดิการให้แก่สมาชิกได้ อันจะเป็นการสร้างสวัสดิการและความมั่นคงทางสังคมให้กับชุมชนต่อไปในระยะยาว

การดำเนินการกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ จึงมีแก่นแท้คือ การสร้างคุณธรรมและสวัสดิการกลุ่ม ให้แก่กลุ่มคนทั้งในชนบทและในเมือง กล่าวคือ

1) คุณค่าทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ สัจจะ เสียสละ ความเอื้ออาทร ช่วยเหลือกัน การใช้คนดีบริหารควบคุมคนไม่ดี

2) ระบบบริหารการเงิน ที่เป็นของประชาชน โดยประชาชน เพื่อประชาชน ด้วยการจัดแบ่งเป็นระบบต่าง ๆ คือเงินกองทุนสวัสดิการครบวงจรชีวิต, เงินกู้, ศูนย์กลางการระดมเงินออมและตลาดนัด (ทุน-สินค้า)

3) การพึ่งตนเองของชุมชนใน 3 ด้าน คือ (1) ด้านคุณธรรมและวินัย (2) ด้านสวัสดิการชุมชนครบวงจร และ (3) ด้านการเป็นศูนย์กลางการเงินของชุมชน

4) การเปิดโอกาสให้คนทั้งชุมชน ไม่เว้นแม้แต่คนแก่หรือเด็ก ได้มีส่วนร่วมในผลประโยชน์ของกลุ่ม

5) การยึดโยงชุมชนด้วยวัฒนธรรมชุมชน และกองทุนสวัสดิการ

6) การพึ่งพาซึ่งกันและกันของคนในชุมชน

7) กระบวนการเรียนรู้และปฏิบัติธรรมผ่านการออมเงิน-บริหารเงินชุมชน

กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ที่ได้รับการส่งเสริม มีหลักการที่สำคัญ คือ

1) การเริ่มออมและกู้ โดยการทดลองทำและเรียนรู้ทันที ในวันเดียวกันกับวันที่เริ่มต้นก่อตั้งกลุ่มของสมาชิกพร้อม ๆ กันทุกคน เป็นการให้ความรู้และโอกาสในการฝึกฝนอย่างครบถ้วน ทั้งกระบวนการในวันแรกของการดำเนินกิจกรรม อันเป็นโอกาสแรกเริ่มที่สมาชิกกำลังให้ความสนใจสูงสุดต่อกิจกรรมของกลุ่ม

2) การจัดการการเงินระดับชุมชนหรือกลุ่มย่อย ๆ ที่เกิดขึ้นในทุกรอบเดือนโดยมีการกระทำที่สำคัญ ดังนี้

2.1) การเปิดเวทีประชาธิปไตยขึ้น อันนำไปสู่การร่วมกันสร้างศีลธรรมใหม่ หรือกฎของชุมชนในแต่ละท้องถิ่น ซึ่งเป็นกระบวนการกำหนดตนเองที่ฟื้นฟูขึ้นมาใหม่ได้อีกครั้ง

2.2) การสร้างกระบวนการเรียนรู้ เรื่องการเงินและเศรษฐกิจชุมชนให้แก่สมาชิก

2.3) การสร้างความเข้มแข็งของกลุ่ม และบทบาทของสตรีให้มีมากขึ้นเรื่อย ๆ

3) การร่วมบริหารกองทุนสวัสดิการของชุมชน และปรับพฤติกรรมไปสู่ กฎประชาธิปไตยของชุมชน โดยกองทุนนี้มีการกระทำที่สำคัญ 3 ประการ คือ

3.1) เป็นการสร้างจิตสำนึกความเสียสละให้แก่คนในชุมชน

3.2) เป็นหลักประกันของชีวิต ครอบครัว และชุมชน

3.3) ช่วยควบคุมพฤติกรรมของคนในชุมชน

4) การริเริ่มกลุ่มเกิดขึ้นจากในวัด ซึ่งสามารถดึงคนดีในชุมชนให้เข้ามาร่วมกันทำงานเพื่อชุมชน อันเป็นการสร้างความเชื่อโยงระหว่างวัด และคนดีเข้ากับคนส่วนใหญ่ในชุมชน นำไปสู่กิจกรรมการสร้างสรรคชุมชนด้านอื่น ๆ ต่อไป

5) การติดตามพฤติกรรม โดยใช้ ตัวชี้วัด ของสมาชิกกลุ่มเชิงศีลธรรมและการฝึกธรรมะผ่านกิจกรรมการออม

6) การขยายเครือข่ายผ่านพระ ในช่วงเข้าพรรษา โดยมีกิจกรรมงานบุญเพื่อเป็นการสื่อความหมายที่สำคัญ

การเกิดขึ้นของกลุ่มนี้จะสะสมทรัพย์นี้ เป็นตัวอย่างของการใช้ระบบการจัดการการเงินเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคนและความเข้มแข็งของชุมชน โดยส่งผลใน 3 ระดับคือ

1) ระดับครัวเรือน สามารถช่วยปรับลดความเห็นแก่ตัว และการมุ่งบริโภคของปัจเจกไปสู่การอดออมอย่างมีสัจจะ การบริหารทุนสวัสดิการของครอบครัว การสร้างความผูกพันของครอบครัวและเครือญาติ

2) ระดับชุมชน ได้ก่อให้เกิดการพึ่งพากันเองสูงมาก โดยการเกิดขึ้นของกองทุนสวัสดิการชุมชน ที่เป็นกลไกในการจัดสรรกำไรของสาธารณะ (กลุ่ม) กลับคืนสู่สมาชิกในรูปของ ค่ารักษาพยาบาล, ค่าช่วยเหลือทำศพ, ทุนการศึกษาเด็ก, การพัฒนาหมู่บ้าน และการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม ฯลฯ

3) ระดับชุมชนกับความสัมพันธ์กับภายนอก เกิดเป็นเครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์หรือชมรมกลุ่มออมทรัพย์ โดยมีกองทุนร่วมระดับกลุ่มออมทรัพย์เพื่อเป็นเครือข่ายการเรียนรู้, การบริหารทุนของเครือข่าย, การร่วมทุนของเครือข่าย, การร่วมลงทุน หรือลงทุนธุรกิจชุมชน, การต่อรองหรือปกป้องการถูกเอาเปรียบจากภายนอก และเครือข่ายประชาสังคม

นอกจากนี้การจัดระบบบัญชีของกลุ่มเป็นการจัดทำขึ้นเพื่อให้ง่ายต่อการทำความเข้าใจของชาวบ้าน แต่ก็สามารถควบคุมให้เกิดความรัดกุมและโปร่งใส ง่ายต่อการตรวจสอบและการดำเนินการ โดยแบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ

ส่วนที่ 1 สมาชิก จะมีสมุดบัญชี 2 เล่ม คือสมุดคู่ฝากและกู้ และในบางกลุ่มอาจมีสมุดเงินกู้ ที่กู้จากเงินกองทุนสวัสดิการอีกเล่มหนึ่งด้วย โดยภายในจะระบุรายละเอียดของจำนวนหุ้น, จำนวนเงินที่ต้องฝากในแต่ละเดือน, จำนวนเงินกู้, จำนวนเงินที่ต้องส่งคืนพร้อมกับค่าบำรุง หรือดอกเบี้ยในแต่ละเดือน

ส่วนที่ 2 กรรมการ จะมีสมุดคุมอยู่ 4 เล่ม คือ สมุดรับฝากเงินรายเดือน, สมุดเงินกู้รายเดือน, สมุดเงินกู้รายเดือนจากกองทุนสวัสดิการ, สมุดแยกประเภทเพื่อคุมเงินฝาก คุมเงินหมุนเวียน และรายรับรายจ่าย

ส่วนที่ 3 การประชุมใหญ่ประจำปี เมื่อครบรอบปีของการดำเนินงานจะมีการประชุมใหญ่ประจำปี ซึ่งกรรมการจะรายงานการดำเนินงานว่ามีผลกำไรหรือขาดทุน ยอดเงินฝากและหุ้น และยอดเงินสวัสดิการ หลังจากนั้นก็จะมีการปรับปรุงกฎระเบียบร่วมกัน อันรวมถึงกฎระเบียบการเงินด้วย เช่น อัตราเงินปันผล อัตราเงินค่าสวัสดิการ ฯลฯ

ทั้งนี้ จะเห็นว่ากระบวนการที่เกิดขึ้นได้ช่วยยึดโยงสมาชิกเข้าหากันอย่างแน่นแฟ้น เกิดการตรวจสอบและปรับพฤติกรรมกันเองในหมู่สมาชิกและเป็นการสร้างระบบพึ่งพา และช่วยเหลือเอื้ออาทร ผ่านการบริหารกองทุน และกติกาประชาธิปไตยที่สมาชิกมีส่วนร่วมในเวทีสาธารณะ การดำเนินการกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ จึงมีแก่นแท้คือ การสร้างคุณธรรมและสวัสดิการกลุ่ม ให้แก่กลุ่มคนทั้งในชนบทและในเมือง ด้วยการใช้ 1) คุณค่าทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ สัจจะ เสียสละ ความเอื้ออาทร ช่วยเหลือกัน การใช้คนดีบริหารควบคุมคนไม่ดี 2)ระบบบริหารการเงิน ที่เป็นของประชาชน โดยประชาชน เพื่อประชาชน ด้วยการจัดแบ่งเป็นระบบต่าง ๆ คือเงินกองทุนสวัสดิการครบวงจรชีวิต, เงินกู้, ศูนย์กลางการระดมเงินออมและตลาดนัด (ทุน-สินค้า) 3)การพึ่งตนเองของชุมชนใน 3 ด้าน คือ 1) ด้านคุณธรรมและวินัย 2) ด้านสวัสดิการชุมชนครบวงจร และ 3) ด้านการเป็นศูนย์กลางการเงินของชุมชน 4)การเปิดโอกาสให้คนทั้งชุมชน ไม่เว้นแม้แต่คนแก่หรือเด็ก ได้มีส่วนร่วมในผลประโยชน์ของกลุ่ม 5)การยึดโยงชุมชนด้วยวัฒนธรรมชุมชน และกองทุนสวัสดิการ และ 6) การพึ่งพาซึ่งกันและกันของคนในชุมชน

กล่าวโดยสรุปผลสำเร็จจากการดำเนินงาน มีดังนี้ คือ 1) ปัญหาหยกจน หนี้สิน รวมถึงปัญหาสังคมอื่นๆ เช่น ลักขโมย เริ่มบรรเทาเบาบางลง อันเป็นผลจากการมีเงินออมของชาวบ้าน การมีระบบสวัสดิการที่ช่วยเหลือชุมชน ทั้งด้านสาธารณสุข การศึกษา และภาระหนี้สิน และวิถีคิดเรื่องการประหยัด อุดหนุน ทำให้วิกฤติความยากจนในชุมชนเริ่มคลายตัวลง 2) ความรัก ความเข้าใจ ความสามัคคีที่ได้หวนกลับสู่ชุมชน เพราะผู้คนได้มีโอกาสมาพบปะ แลกเปลี่ยนทุกข์สุขมากขึ้น ความเป็นชุมชนปรากฏขึ้นแทนที่ความทะเลาะเบาะแว้ง ตัวใครตัวมัน 3) ชาวบ้านมีวินัย ซื่อสัตย์ ไม่คดโกง อันเป็นผลจากระบบบริหารที่ต้องการความมีสัจจะ จึงบรรลุถึงผลประโยชน์ร่วมของชุมชน อีกทั้งยังอาศัยกลไกของชุมชนคอยตรวจสอบ 4) ผู้คนไม่เคืองกว้างยามยาก ไม่ว่าจะประสบเหตุใด ยังมีครอบครัว ชุมชน มีเงินออม เป็นตัวสนับสนุนคำจูงใจให้เกิดความอบอุ่นมั่นใจ 5) การปรับเปลี่ยนพฤติกรรม ดังเช่น การให้สวัสดิการคนป่วยที่นอนโรงพยาบาล หากคนป่วยสูญบุหรี่ย่อมจะมีการปรับเงินสวัสดิการ เป็นต้น 6) ชุมชนมีพลังในการต่อรองกับพ่อค้า นักธุรกิจจากภายนอกได้เพราะการบริหารจัดการร่วมกัน รวมกลุ่มกันซื้อขายสินค้า ซึ่งป้องกันการถูกเอารัดเอาเปรียบดังที่ผ่านมา 7) ชุมชนเกิดความภาคภูมิใจมากขึ้น จะเห็นได้จากการริเริ่มคิดวางแผนทำกิจกรรมอีกหลายอย่าง ในด้านธุรกิจชุมชน ต่างจากแต่ก่อนที่มีค้อยคล้าคิดคล้าทำมากนัก

4.2 สถาบันการเงินหนองสาหร่าย จังหวัดกาญจนบุรี

4.2.1 สภาพทั่วไป

หนองสาหร่าย เป็นตำบลหนึ่งตั้งอยู่ทางตะวันออกเฉียงใต้ของอำเภอนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี ประกอบด้วย 9 หมู่บ้าน มีพื้นที่ทั้งหมด 16,106 ไร่ ประชากรจำนวนทั้งสิ้น 3,651 คน ร้อยละ 90 ของครัวเรือนประกอบอาชีพทางการเกษตร ทั้งพื้นที่ของตำบลอยู่ในเขตเทศบาลตำบลหนองสาหร่าย เดิมหนองสาหร่ายเป็นหมู่บ้านหนึ่งของตำบลคอนเจดีย์ อำเภอนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งมีเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์สืบต่อกันมาว่า แต่ก่อน ณ ตำบลคอนเจดีย์ย่านนี้ เคยเป็นสถานที่พักทัพและเสด็จผ่านในสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเพื่อไปทำศึกกับพม่า ซึ่งปัจจุบันมีการบูรณะเจดีย์เดิมเป็นอนุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช เพื่อให้ผู้คนได้ระลึกถึงเข้ามาแสดงความเคารพสักการะ ต่อมาหนองสาหร่ายได้แยกเขตการปกครองจากตำบลคอนเจดีย์ เพื่อจัดตั้งเป็นตำบลหนองสาหร่ายเมื่อวันที่ 15 กันยายน 2535 ต่อมาได้มีการจัดตั้งองค์การบริหารส่วนตำบลหนองสาหร่ายเมื่อวันที่ 23 กุมภาพันธ์ 2540 ตำบลหนองสาหร่ายอยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอนมทวนเป็นระยะทาง 10 กิโลเมตร สภาพภูมิประเทศเป็นที่ราบดินปนทราย มีระบบชลประทานครอบคลุมทุกหมู่บ้าน จึงมีน้ำเพียงพอต่อการทำเกษตรกรรม

4.1.2 ภูมิโนทัศน์

ตำบลหนองสาหร่าย อ.นพทวน จ.กาญจนบุรี ถือเป็นต้นแบบของชุมชนที่มี ธนาคารชุมชน หรือสถาบันการเงินชุมชนเอาไว้ช่วยเหลือกันเอง ช่วยให้ชาวบ้านลดปัญหาหนี้ในระบบ มีแหล่งเงินทุนดอกเบี้ยต่ำเพื่อนำไปประกอบอาชีพหรือนำไปใช้จ่ายยามจำเป็น ที่พิเศษไปกว่านั้นก็คือ สามารถใช้ ความคิด ของตัวเองมาค้าประกันเงินกู้ได้ นอกจากนี้ยังมีกลุ่มวิสาหกิจทำนา ส่งเสริมให้เกษตรกรใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ช่วยทำนา ใช้โดรนบินฉีดพ่นสารชีวภาพกำจัดแมลง และใช้เครื่องพยากรณ์อากาศมาช่วยลดต้นทุนการผลิต

จากนี้หมู่บ้าน 86 ล้านบาทสู่สถาบันการเงินชุมชน ตำบลหนองสาหร่ายมีทั้งหมด 9 หมู่บ้าน เนื้อที่ประมาณ 27 ตารางกิโลเมตร ประชากรประมาณ 3,600 คน ชาวบ้านส่วนใหญ่มีอาชีพทำนา ปลูกอ้อย ข้าวโพด ผักต่างๆ เลี้ยงวัว แพะ ปลา เป็ด ไก่ ค้าขาย รับจ้างทั่วไป ฯลฯ มีการพัฒนาชุมชนในด้านต่างๆ เช่น มีกลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) กลุ่มอาชีพต่างๆ เช่น กลุ่มผลิตปุ๋ยอินทรีย์ กลุ่มทำนา กลุ่มปลูกผัก กลุ่มเลี้ยงปลา กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กองทุนสวัสดิการ กลุ่มฌาปนกิจ ฯลฯ

4.2.3 ปัญหาของชุมชน

นายสิวโรฒ จิตนิยัม ประธานสถาบันการเงินชุมชนตำบลหนองสาหร่าย กล่าวว่า จากการสำรวจข้อมูลในตำบลเพื่อนำมาจัดทำแผนแม่บทชุมชน พบว่า ในปี 2545 ชาวบ้านในตำบลหนองสาหร่ายมีรายได้รวมกันประมาณปีละ 76 ล้านบาท มีรายจ่ายรวมกันปีละ 72 ล้านบาท แต่มีหนี้สินรวมกันมากกว่า 86 ล้านบาท และต้องจ่ายดอกเบี้ยปีละกว่า 10 ล้านบาท จึงมีแนวคิดในการแก้ไขปัญหาหนี้สิน และเพื่อเป็นแหล่งทุนของตำบล โดยการรวมคนทั้งตำบลมาออมเงินรวมกัน จากเดิมที่แต่ละหมู่บ้านมีการรวมกลุ่มกันออมทรัพย์แบบหมู่บ้านใครหมู่บ้านมันและเปิดทำการเพียงเดือนละ 1 ครั้ง จึงนำไปสู่การจัดตั้ง สถาบันการเงินชุมชนตำบลหนองสาหร่าย ขึ้นมา

“ตำบลเรามีประชากรประมาณ 3,000 กว่าคน หากเราออมเงินรวมกันวันละ 1 บาท ปีหนึ่งจะได้เงินรวมกันประมาณ 1 ล้านบาท และต้องใช้เวลาลงถึง 80 ปีจึงจะปลดหนี้ได้หมด (มีหนี้รวมกัน 86 ล้านบาท) แต่ถ้าออมวันละ 2 บาทจะใช้เวลาปลดหนี้ 40 ปี และถ้าออมวันละ 3 บาทหรือประมาณเดือนละ 100 บาท เราก็จะปลดหนี้ได้ภายใน 20 ปี เราจึงนำแนวคิดนี้มาจัดตั้งสถาบันการเงินชุมชนฯ เพื่อให้ชาวบ้านมาออมเงินได้ตลอดทั้งเดือน” (สิวโรฒ จิตนิยัม , การสื่อสารส่วนบุคคล, 14 มกราคม 2566)

4.2.4 กระบวนการออมทรัพย์

การจัดตั้งสถาบันการเงินชุมชนตำบลหนองสาหร่ายมีการวางแผนและดำเนินการอย่างเป็นระบบ เช่น ในปี 2548 จัดประชุมกรรมการกองทุนหมู่บ้านทุกหมู่บ้านเพื่อรวมกองทุนหมู่บ้านเป็นสถาบันการเงินฯ, ประชุมร่วมกับธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) และพัฒนาการอำเภอพนมทวน เพื่อทำความเข้าใจและเตรียมขั้นตอนในการจัดตั้งสถาบันฯ, ประชุมร่วมกับสภา อบต.หนองสาหร่ายและตัวแทนกลุ่มองค์กรทุกกลุ่มในตำบลเพื่อทำประชาคมและลงมติในการเข้าร่วมจัดตั้งสถาบันฯ และจัดตั้งคณะกรรมการขึ้นมาดำเนินการ (ผู้จัดการ, ผู้ช่วย ฝ่ายการเงิน สินเชื่อ บัญชี ตรวจสอบ ฯลฯ) เมื่อทุกอย่างมีความพร้อมสถาบันฯ จึงเปิดดำเนินการในเดือนสิงหาคม 2549 โดยเปิดให้ชาวบ้านนำเงินมาฝากได้ตั้งแต่วันจันทร์-วันศุกร์ เหมือนกับธนาคารทั่วไป

“เราแจกกระปุกออมสินให้สมาชิกทุกคนเพื่อเอาไว้ออมเงิน โดยมีหลักคิดว่า ไม่ต้องออมจากรายได้ แต่ให้ออมจากรายจ่าย คือลดรายจ่ายที่ไม่จำเป็นลง เช่น

ลดการซื้อหอย ลดดื่มเหล้า ลดบุหรี เมื่อมีเงินเหลือก็นำมาอม อย่างน้อยเดือนละ 100 บาท คนที่เหลือมากก็อมมาก เมื่อสถาบันฯ มีเงินอมมากก็นำมาให้สมาชิกกู้ยืมไปประกอบอาชีพ หรือนำไปใช้จ่ายที่จำเป็น เช่น เป็นค่าศึกษาเล่าเรียนของลูกหลาน หรือใช้จ่ายในยามที่เจ็บป่วย เมื่อสถาบันฯ มีผลกำไรก็นำมาช่วยเหลือสมาชิกหรือพัฒนาชุมชนต่อไป” (ศิวโรธ จิตนิยม , การสื่อสารส่วนบุคคล, 14 มกราคม 2566)

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าสถาบันการเงินชุมชนตำบลหนองสาหร่ายจะเปิดดำเนินการแล้ว และสามารถช่วยบรรเทาความเดือดร้อนทางการเงินให้แก่ชาวบ้านได้ในระดับหนึ่ง แต่เมื่อพบปะพูดคุยและสอบถามชาวบ้านๆ ได้สะท้อนออกมาว่า “ชีวิตยังไม่มีความสุข” นี่จึงกลายเป็นคำถาม และทำให้ศิวโรธนำไปจุดประกายคิดต่อว่า ทำอย่างไรชาวบ้านจึงจะมีความสุข และนำไปสู่การถอดบทเรียนร่วมกันในตำบลจนค้นพบว่า มีปัจจัยอย่างน้อย 9 ประการที่จะทำให้ทุกคนในตำบลมีความสุข คือ 1.มีผู้นำดี ผู้ตามดี 2.สุขภาพดี 3.อาชีพดี 4.กลุ่มองค์กรดี 5.สวัสดิการดี 6.ครอบครัวดี 7.สามัคคีดี 8.จิตใจดี และ 9.มีสัจจะ

จากความคิดทั้ง 9 ประการดังกล่าว ศิวโรธ และคณะกรรมการสถาบันฯ จึงนำไปขยายเป็นธนาคารความดี ในช่วงปลายปี 2549-2550 โดยการให้สมาชิกสถาบันการเงินฯ ทุกคนจดบันทึกความดีของตน และนำมารายงานในที่ประชุมหมู่บ้านทุกเดือน เพื่อให้ที่ประชุมรับรอง เมื่อที่ประชุมหมู่บ้านรับรองแล้ว จะผ่านไปยังที่ประชุมในระดับตำบล (สภาองค์กรชุมชนตำบล) เพื่อรับรองและบันทึกในธนาคารความดี ซึ่งความดีของสมาชิกที่ผ่านการรับรองแล้ว สามารถนำไปใช้แทนหลักทรัพย์เพื่อค้ำประกันเงินกู้ของตนเองจากสถาบันฯ ได้ (กลุ่มออมทรัพย์หรือสถาบันการเงินชุมชนทั่วไป หากสมาชิกจะกู้เงินจากกลุ่มหรือสถาบันฯ จะต้องสมาชิกคนอื่นมาค้ำประกัน หรือใช้หลักทรัพย์ต่างๆ ค้ำประกัน)

ปัจจุบันธนาคารความดีชุมชนตำบลหนองสาหร่าย กำหนดความดีเพิ่มขึ้นเป็น 23 ความดี (เพิ่มจาก 9 ข้อ) คือ 10.เรียนรู้ดี 11.มีความกตัญญูดี 12.ปฏิบัติตามระเบียบกฎหมาย 13.ประพฤติตนอยู่ในศีลธรรม 14.ประหยัด พอเพียง 15.เก็บออมดี 16.นิยมใช้ของไทย 17.มีวิถีชีวิตตามหลักประชาธิปไตย 18.มีวินัยดี 19.ตรงเวลา 20.ละเว้นสิ่งเสพติดและอบายมุข 21.มีมารยาทและวัฒนธรรมไทย 22.มีส่วนร่วมดี และ 23.สิ่งแวดล้อมดี สำหรับความดีทั้ง 23 ข้อนั้น มีเกณฑ์หรือตัวชี้วัดในแต่ละข้อ เพื่อประเมินว่าสมาชิกรายใดผ่านเกณฑ์หรือไม่ เช่น ข้อ 3.อาชีพดี มีเกณฑ์ชี้วัด คือ 1.มีอาชีพสุจริต ไม่ผิดกฎหมาย 2.มีรายได้พอเลี้ยงดูครอบครัว (ไม่ต่ำกว่าเกณฑ์ จปฐ. 23,000 บาท/ปี) 3.ไม่มีคนว่างงานในครอบครัว ข้อ 6.ครอบครัวดี มีเกณฑ์ชี้วัด เช่น 1.ไม่มีการ

ทะเลาะเขี่ยนตี 2.ทำกิจกรรมร่วมกันอย่างน้อยอาทิตย์ละ 1 ครั้ง ข้อ 7.สามัคคีดี เช่น 1.ไม่ทะเลาะวิวาทในชุมชน 2.ร่วมมือกันทำงานส่วนรวมเสร็จตามกำหนด ข้อ 8.จิตใจดี เช่น มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ บริจาคให้วัด โรงเรียน ชุมชน ข้อ 9.มีสัจจะ มีเกณฑ์ชีวิต เช่น ซื่อตรง (ยืมเงิน/กู้เงิน ชำระคืนตามกำหนด) ข้อ 23.สิ่งแวดล้อมดี มีเกณฑ์ชีวิต เช่น 1.ใช้สารเคมีอย่างเหมาะสม ลดการใช้สารเคมี 2.ปลูกผักสวนครัวรั้วกินได้ 3.คัดแยกขยะ 4.ไม่เผาตอซัง

ถ้าสมาชิกมีความดี 4 ข้อ คือ ข้อ 3.อาชีพดี ข้อ 6.ครอบครัวดี ข้อ 7.สามัคคีดี ข้อ 8.จิตใจดี และผ่านเกณฑ์ตัวชีวิต รวม 11 ข้อ สามารถกู้ยืมเงินได้ไม่เกิน 20,000 บาท ถ้ามีความดี 9 ข้อ สามารถกู้เงินได้ 40,000 บาท มีความดี 11 ข้อ กู้เงินได้ 60,000 บาท โดยไม่ต้องใช้หลักทรัพย์หรือบุคคลมาค้ำประกัน

นอกจากนี้หากสมาชิกรายใดที่ผ่านเกณฑ์ความดีทั้ง 23 ข้อ (ตัวชีวิตรวม 67 ข้อ) สามารถใช้เป็นหลักทรัพย์ค้ำประกันเงินกู้ได้สูงสุดไม่เกิน 300,000 บาท หากใช้ความดีค้ำประกัน เสียดอกเบี้ยร้อยละ 7 บาทต่อปี, หรือหากกู้ไม่เกิน 20,000 บาท ไม่ต้องเสียดอกเบี้ย, กู้เพื่อประกอบอาชีพ เสียดอกเบี้ยร้อยละ 9 บาทต่อปี ชำระคืนตั้งแต่ 1-8 ปี ฯลฯ

นอกจากสมาชิกสถาบันการเงินฯ สามารถใช้ความดีเป็นหลักประกันค้ำเงินกู้แล้ว หากสมาชิกรายใดมีความเดือดร้อน ไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง สถาบันฯ จะนำที่ดินสาธารณะในตำบลมาให้สมาชิกได้ประกอบอาชีพ เช่น ในหมู่ที่ 4 มีที่ดินสาธารณะจำนวน 8 ไร่ สถาบันฯ แบ่งให้สมาชิกที่ขาดแคลนที่ดินทำกินจำนวน 4 ครอบครัว ละ 2 ไร่ โดยไม่เสียค่าเช่า แต่สมาชิกที่จะเข้ามาทำกินก็ต้องมีความดีต่างๆ เช่น ช่วยเหลืองานส่วนรวม

จิตติมา วรรณะ อายุ 53 ปี อยู่หมู่ที่ 4 บ้านหนองขุย เล่าว่า ครอบครัวมีทั้งหมด 8 คน (สามี ลูกและหลาน) เป็นสมาชิกสถาบันการเงินฯ ตั้งแต่ปี 2549 เมื่อลูกชายแต่งงานในปี 2553 จึงกู้เงินจากสถาบันฯ จำนวน 160,000 บาท โดยใช้ความดี 23 ข้อมาเป็นหลักทรัพย์ค้ำประกัน ตอนนี้ชำระเงินกู้คืนหมดแล้ว ต่อมาในปี 2558 ทางสถาบันฯ นำที่ดินสาธารณะในหมู่บ้านมาให้สมาชิกที่มีความดีและมีที่ดินทำกินไม่เพียงพอมาให้ใช้ประกอบอาชีพครอบครัวละ 2 ไร่ ตนจึงใช้ที่ดินปลูกข้าวโพดฝักอ่อน

“ข้าวโพดฝักอ่อนมีระยะปลูก 50 วันจึงเก็บฝักขายได้ ปีหนึ่งจะปลูกได้ 4 ครั้ง ราคาขายประมาณกิโลฯ ละ 18 บาท ถ้าเป็นช่วงหน้าหนาวราคาจะขึ้นเป็น 40 บาท ปลูกรอบหนึ่งจะมีรายได้ประมาณไร่ละ 10,000 บาท ก็ถือว่าพออยู่ได้ ทำให้มีรายได้เลี้ยงครอบครัว และจิตใจที่สถาบันฯ เห็นความดีของเรา เพราะฉันกับ

สามีก็ช่วยเหลืองานส่วนรวม เวลาสถาบันฯ มีงานอะไรก็จะไปช่วย” (จิตติมา วรรณะ, การสื่อสารส่วนบุคคล, 14 มกราคม, 2566)

ปัจจุบันสถาบันการเงินชุมชนตำบลหนองสาหร่ายมีสมาชิกทั้งตำบลจำนวน 3,600 คน มีกลุ่มต่างๆ ประมาณ 50 กลุ่มเข้าร่วมเป็นสมาชิก มีเงินออมรวมกันประมาณ 15 ล้านบาท และมีเงินหมุนเวียนประมาณ 50 ล้านบาท มีบริการต่างๆ เช่น โอนเงินผ่านธนาคารออมสิน ธกส. รับชำระเงิน ต่อทะเบียนรถยนต์ จำหน่ายปุ๋ย วัสดุภัณฑ์การเกษตร ฯลฯ มีบัตร ATM ให้สมาชิกสามารถใช้บริการได้ทุกธนาคาร

นอกจากนี้ตำบลหนองสาหร่ายยังมีกองทุนสวัสดิการตำบล มีสมาชิกประมาณ 2,800 คน โดยให้สมาชิกออมเงินเข้ากองทุนคนละ 400 บาท/ปี ช่วยเหลือสมาชิกตั้งแต่เกิดจนตาย เช่น เกิดช่วย 1,000 บาท แต่งงานช่วย 2,000 บาท เจ็บป่วยช่วย 50-300 บาท/คืน เสียชีวิตช่วย 6,000-10,000 บาท (ตามอายุการเป็นสมาชิก) มีกลุ่มอาชีพและวิสาหกิจต่างๆ เช่น ธุรกิจน้ำดื่มชุมชน บั๊มน้ำมันชุมชน กลุ่มผลิตปุ๋ยอินทรีย์ กลุ่มวิสาหกิจทำนา โรงสีข้าว ตลาดกลางรับซื้อข้าวเปลือก ฯลฯ รวมทุนทั้งหมดประมาณ 94 ล้านบาท สามารถสร้างทุนหมุนเวียนทั้งตำบลได้ประมาณ 495 ล้านบาท

แรม เชียงกา ประธานกลุ่มวิสาหกิจทำนาคำบลหนองสาหร่าย เล่าว่า ชาวบ้านตำบลหนองสาหร่ายส่วนใหญ่มีอาชีพทำนา มีพื้นที่ปลูกข้าวประมาณ 8,000 ไร่ นิยมปลูกพันธุ์ข้าวหอมจังหวัด หอมปทุม หอมมะลิแดง ในปี 2558 มหาวิทยาลัยรังสิตได้สนับสนุนงบประมาณและความรู้ด้านเทคโนโลยีสมัยใหม่เพื่อช่วยในการทำนาให้แก่กลุ่มฯ (และใช้เป็นที่พักงานของนักศึกษา คณะวนศาสตร์ ม.รังสิต) เช่น การสร้างโรงสี ยุ้งข้าว โรงอบข้าว เครื่องบรรจุข้าว ฯลฯ ใช้งบประมาณ 19 ล้านบาท ก่อสร้างเสร็จและเริ่มสีข้าวในปี 2559 สามารถสีข้าวเปลือกได้วันละ 8 ตัน ได้ข้าวสารวันละ 3-4 ตัน วิสาหกิจโรงสีข้าวชุมชนบริหารงานในรูปแบบ ‘คณะกรรมการกลุ่มวิสาหกิจทำนาคำบลหนองสาหร่าย’ โดยมีชาวนาในตำบลเป็นสมาชิกกลุ่มฯ จำนวน 220 คน ถือหุ้นฯ ละ 100 บาท มีทุนเริ่มต้นประมาณ 700,000 บาทเศษ และจัดตั้งตลาดกลางรับซื้อข้าวเปลือกจากชาวนาทั่วไปและสมาชิกเพื่อนำมาสีบรรจุถุงขายในชื่อ ‘สาหร่ายทอง’ โดยแต่ละปีจะรับซื้อข้าวเปลือกประมาณ 10,000 ตัน คิดเป็นเงินประมาณปีละ 100 ล้านบาท ส่วนการทำนาโดยใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่หรือชาวนาอัจฉริยะ นั้น แรมเล่าว่า กลุ่มวิสาหกิจฯ ได้สนับสนุนให้ชาวนาใช้โดรน หรือ อากาศยานไร้คนขับ มาใช้ในแปลงนา เพื่อฉีดพ่นฮอร์โมน หรือสารชีวภาพบำรุงต้นข้าว และฉีดพ่นสารชีวภาพกำจัดแมลงและศัตรูพืช โดยไม่ใช้สารเคมี เช่น ใช้น้ำหมักจากสะเดา ตะไคร้ ฯลฯ นอกจากนี้โดรนยังสามารถบินเพื่อถ่ายภาพแมลงในนาข้าวได้ ทำให้รู้ว่าในนาข้าวมีแมลงชนิดใด จะกำจัดโดยใช้สารตัวใด ซึ่งในช่วงแรกได้ใช้วิธีการจ้างโดรนมาฉีดแปลงข้าว ใน

ราคาไร่ละ 100 บาท แต่ขณะนี้กลุ่มวิสาหกิจฯ ได้สั่งซื้อโดรนมาจากประเทศเยอรมันแล้วจำนวน 2 เครื่อง (ราคาเครื่องละ 450,000 บาท) เพื่อนำมาบินฉีดพ่นให้สมาชิกและรับจ้างทั่วไปเพื่อให้มีรายได้เข้ากลุ่มฯ ข้อดีของโดรนมีหลายอย่าง เช่น ประหยัดเวลาและแรงงาน เพราะโดรนสามารถบรรทุกน้ำหนักได้สูงสุดถึง 15 ลิตร บินฉีดพ่นนาข้าว 4 ไร่ได้ภายใน 10 นาที และภายใน 1 วันสามารถฉีดพ่นได้สูงสุดถึง 200 ไร่ ถ้าเทียบกับแรงงานคน คนหนึ่งจะฉีดพ่นได้ไม่เกินวันละ 20 ไร่ นอกจากนี้การฉีดพ่นด้วยโดรนยังทำได้ทั่วถึง ฉีดข้าวและแมลงได้ครอบคลุมทั้งแปลง แต่ถ้าใช้คนฉีด แมลงจะบินหนีไปแปลงอื่น คนไล่ตามแมลงไม่ทัน” แรมบอกถึงประโยชน์ของโดรน และขยายความว่า การใช้โดรนสามารถใช้กับพืชผลชนิดอื่นๆ ได้ และจะช่วยลดต้นทุนการผลิตได้ประมาณ 20-40 %

นอกจากการใช้โดรนช่วยลดต้นทุน ประหยัดเวลาและแรงงานแล้ว แรมบอกว่า กลุ่มวิสาหกิจทำนาตำบลหนองสาหร่ายยังใช้เครื่องพ่นยาอากาศยานช่วยในการทำนาด้วย โดยได้รับการสนับสนุนเครื่องมือและอุปกรณ์จากมหาวิทยาลัยรังสิต มีรัศมีพ่นยาครอบคลุมทั้งตำบล (ประมาณ 30 ตารางกิโลเมตร) และมีโปรแกรมคอมพิวเตอร์ที่ใช้ดูการพ่นยาอากาศยาน ทำให้รู้ล่วงหน้าเรื่องลม แดด และฝน ซึ่งจะละเอียดและแม่นยำกว่าการพ่นยาของกรมอุตุนิยมวิทยา เพราะกรมอุตุนิยมวิทยา จะพยากรณ์เป็นวงกว้างทั่วทั้งประเทศ แต่ของกลุ่มฯ จะพยากรณ์เฉพาะในรัศมีของตำบล ทำให้เตรียมตัวได้ล่วงหน้า เช่น หากพยากรณ์ว่าวันนี้จะมีฝน ชาวนาก็จะไม่ฉีดพ่นสารต่างๆ ในแปลงนา เพราะน้ำฝนจะชะล้างสารที่ฉีดพ่นเอาไว้ ทำให้ไม่ต้องเสียเวลาและค่าใช้จ่ายโดยเปล่าประโยชน์

กล่าวโดยสรุป สาระสำคัญของสถาบันการเงินชุมชนหนองสาหร่าย จะใช้รูปแบบธนาคารความดี โดยการให้สมาชิกสถาบันการเงินฯ ทุกคนจดบันทึกความดีของตน และนำมารายงานในที่ประชุมหมู่บ้านทุกเดือน เพื่อให้ที่ประชุมรับรอง เมื่อที่ประชุมหมู่บ้านรับรองแล้ว จะผ่านไปยังที่ประชุมในระดับตำบล (สภาองค์กรชุมชนตำบล) เพื่อรับรองและบันทึกในธนาคารความดี ซึ่งความดีของสมาชิกที่ผ่านการรับรองแล้ว สามารถนำไปใช้แทนหลักทรัพย์เพื่อค้ำประกันเงินกู้ของตนเองจากสถาบันฯ ได้ (กลุ่มออมทรัพย์หรือสถาบันการเงินชุมชนทั่วไป หากสมาชิกจะกู้เงินจากกลุ่มหรือสถาบันฯ จะต้องมีส่วนของสมาชิกคนอื่นมาค้ำประกัน หรือใช้หลักทรัพย์ต่างๆ ค้ำประกัน) ซึ่งเป็นรูปแบบที่คิดค้นเป็นนวัตกรรมชุมชนที่มีความเหมาะสมกับบริบทของพื้นที่และแสดงให้เห็นถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ในการร่วมแรงร่วมใจกันแก้ปัญหาหนี้สินของตนเองและการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน

4.3 สถาบันการเงินชุมชนบ้านหาดเจ้าสำราญ จังหวัดเพชรบุรี

4.3.1 สภาพทั่วไป

เหตุที่ได้ชื่อว่า “หาดเจ้าสำราญ” เพราะในรัชกาลที่ 6 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เคยโปรดให้สร้างพระตำหนักที่ประทับที่ริมหาด เรียกว่า “ค่ายหลวงหาดเจ้าสำราญ” แต่ปัจจุบันนี้ แม้จะไม่มีพระตำหนักแล้ว หาดเจ้าสำราญก็ยังเป็นแหล่งที่ท่องเที่ยวสำหรับผู้ชอบความเงียบสงบสันโดษ ได้สัมผัสกับชีวิตที่เรียบง่ายของหมู่บ้านชาวประมง หรือถ้าต้องการพักในรูปแบบที่สะดวกสบาย มีโรงแรมที่ได้มาตรฐาน บังกะโลและบ้านพักรับรอง รวมทั้งร้านอาหารไว้บริการ หาดเจ้าสำราญอยู่ในเขตอำเภอเมือง ซึ่งอยู่ห่างจากตัวเมืองเพชรบุรี ประมาณ 15 กิโลเมตรอยู่ในเขตพื้นที่เทศบาลตำบลหาดเจ้าสำราญ อำเภอเมืองเพชรบุรี จังหวัดเพชรบุรี ตั้งอยู่บริเวณทิศตะวันออกของอำเภอเมืองเพชรบุรี ห่างจากตัวเมืองเพชรบุรี ประมาณ 15 กิโลเมตร ตามทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 3177 มีพื้นที่ทั้งหมด 19.455 ตารางกิโลเมตรหรือประมาณ 12,159 ไร่

ตำบลหาดเจ้าสำราญ อยู่ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี ตามประวัติที่เล่าขานกันว่า สมเด็จพระนเรศวรมหาราช เคยเสด็จมาชายหาดหัวเมืองเพชรบุรีพร้อมด้วย สมเด็จพระเอกาทศรถ ทรงพอพระราชหฤทัยในความงามของหาดนี้มาก ทรงประทับแรมอยู่หลายวัน จนชาวบ้านเรียกหาดนี้ว่า “หาดเจ้าสำราญ”

ลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบลาดเอียงลงสู่อ่าวไทย มีลำคลองธรรมชาติไหลผ่านพื้นที่เทศบาล 3 สาย ได้แก่ คลองบางทะลุ คลองหัวตาลและคลองใหญ่ มีถนนกั้นน้ำเค็ม 1 เส้นที่ผ่านมาจากอำเภอบ้านแหลม ผ่านตำบลหาดเจ้าสำราญไปอำเภอท่ายางจนสุดปลายทางที่ชายหาดชะอำ

4.3.2 ภูมินิเวศน์

รายได้ของคนตำบลหาดเจ้าสำราญมาจากการทำนาข้าว บ่อกุ้ง นาเกลือ ประมงพื้นบ้าน และการประกอบการรีสอร์ทซึ่งมีทั้งรายย่อยรายใหญ่ที่รองรับนักท่องเที่ยว เรียงรายอยู่ตลอดริมชายหาดที่มีระยะทางราว 6 กิโลเมตร โดยทางตอนบนของตำบลอยู่ในเขตชลประทานพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ทำนา บ่อกุ้ง บ่อปลาและนาเกลือ ส่วนตอนล่างติดชายฝั่งทะเลจะเป็นหมู่บ้านชาวประมงพื้นบ้าน ที่ทำประมงชายฝั่งขนาดเล็กถึงขนาดกลาง ทั้งอวนกุ้ง อวนปู หมึก ปลา หอย และมีพื้นที่ป่าชายเลนประมาณ 150 ไร่ จากการเก็บข้อมูลของเทศบาลหาดเจ้าสำราญ มีจำนวนของนักท่องเที่ยวที่เข้ามาท่องเที่ยวปีละ 33,600 คน ส่วนใหญ่เข้ามาท่องเที่ยวตามปฏิทินเทศกาลต่างๆ ที่มีในพื้นที่ อาทิ เทศกาลตกหมึกช่วงเดือน 9 เทศกาลชมวาฬ (บลูด้า) ทานปูในคืนเดือนพฤศจิกายนของทุกปี เป็นต้น

4.3.3 ปัญหาของชุมชน

สถาบันการเงินชุมชนหาดเจ้าสำราญ จังหวัดเพชรบุรี เป็นสถาบันการเงินที่พัฒนาต่อยอดมาจาก กองทุนหมู่บ้าน ตาม พรบ.กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ พ.ศ.2547 ย้อนหลังกลับไปประมาณ 4-5 ปี รัฐบาลมีนโยบายแก้ปัญหานี้นอกระบบ หลายหน่วยงานองค์กรภาครัฐได้จัดเสวนาเพื่อระดมความเห็นในการล้างหนี้้นอกระบบให้กับประชาชน แต่ส่วนใหญ่จะสรุปกันว่าทำยากมาก แต่มีคนอยู่คนหนึ่งที่ไม่ไปเข้าร่วมประชุมเรื่องการแก้หนี้้นอกระบบ เขาขับรถเดินทางจากจังหวัดเพชรบุรี เพื่อต้องการหาความรู้ แนวทางแก้ไขหนี้้นอกระบบเพิ่มเติม แม้แนวโน้มของการระดมความเห็นจะไม่มีแนวทางที่ชัดเจนนัก แต่เขากลับคิดว่า ต้องทำได้ หนี้้นอกระบบมีทางแก้ไขได้แน่นอน จากนั้น คนที่มีแค่ความเชื่อมั่นอย่างแรงกล้าเพียงอย่างเดียวก็เริ่มลงมือทำ เรียนผิด เรียนถูก เรื่องการแก้หนี้้นอกระบบให้ประชาชน

สถาบันการเงินชุมชนหาดเจ้าสำราญ ในระยะแรกไม่มีเงินทุนเหลือเลย เริ่มจาก 0 บาท ทุกอย่างก้าวเต็มไปด้วยปัญหาอุปสรรค ไม่ว่าจะเป็นเรื่องคน หรืออุปกรณ์สำนักงาน ล้วนไม่มีความพร้อม ประธานสถาบันฯหาดเจ้าสำราญ เอาโต๊ะพับยาวบรรทุกใส่หลังรถกระบะไปตั้งบริเวณลานเอนกประสงค์ของหาดเจ้าสำราญ เพื่อเชิญชวนให้พ่อค้าแม่ขายชาวบ้านแถวนั้น มาฝากเงินออมสัจจะ และก็เป็นที่ไปตามคาด ไม่มีใครมาฝากเงินเลย แต่ก็ไม่เคยท้อ ยังคงยืนหยัดต่อไป กระทั่ง มีคนเห็นความตั้งใจจริง เริ่มมาเปิดบัญชีออมเงิน ในช่วงนั้น ทุกอย่างเต็มไปด้วยความยากลำบากสุดๆ การถ่ายสำเนาบัตรประชาชน ต้องขับรถเข้าไปในย่านการค้า เพราะออฟฟิศไม่มีเครื่องถ่ายเอกสาร

ก่อตั้งกองทุนเมื่อวันที่ 1 สิงหาคม 2544 โดยได้รับเงินโอนจากกองทุนหมู่บ้าน 1 ล้านบาท แรกเริ่มมีสมาชิก 118 คน และมีธุรกรรมทางการเงินคือ เงินหุ้นและเงินออมสัจจะ จำนวน 14,400 บาท ทั้งนี้ ปัญหาเริ่มต้นที่ก่อตั้งกองทุน ก็เนื่องจากหนี้สินของคนในชุมชน แต่เมื่อตอนก่อตั้งนั้นก็มีการประชาสัมพันธ์การจัดตั้งกองทุนโดยบรรยากาศในที่ประชุมชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่เห็นด้วยและเสียงแตก เสียงคัดค้านไม่เห็นด้วยเป็นส่วนใหญ่ มีสมาชิกทยอยลุกออกจากที่ประชุม และความเห็นต่างของสมาชิก เรื่องการออมสัจจะ รายเดือน โดยมีเสียงคัดค้านไม่เห็นด้วยถึง 85.7% ต่อมาปี 2549 ปลัดลือได้รับยกฐานะจัดตั้งเป็นสถาบันการเงินชุมชน แต่กลับพบว่ามีความขัดแย้งและปัญหามากมายจึงยังจัดตั้งเป็นสถาบันการเงินไม่สำเร็จ สาเหตุแห่งความล้มเหลวในครั้งนั้น เพราะเครื่องมือไม่พร้อม บุคลากรไม่พร้อม สมาชิกขาดความเชื่อมั่นและความไม่เข้มแข็งของคณะกรรมการ ต่อมาจึงกลับมาทบทวนตนเองด้วยการทบทวนภารกิจและเริ่มดำเนินการสร้างความเชื่อมั่นให้สมาชิกและด้วยเห็นความทุกข์ยากของประชาชนรายย่อยที่ต้องการเก็บหนี้คอกเบี้ยโหดและปัญหาการทำร้ายลูกหนี้ที่ไม่มีเงินจ่ายรายวัน ลูกหนี้ที่เป็นแม่ค้าบางคน ถูกทวงหนี้ ถึงขั้นที่คนทวงหนี้มาแย่งเงินจากมือลูกค้านี่มาซื้อของ โดยที่แม่ค้าได้แต่ยืนทำตาปริบๆ

ต่อมาวันที่ 29 มกราคม 2559 จึงได้กลับมาเปิดสถาบันการเงินอย่างเป็นทางการอีกครั้ง โดยมีทุนเริ่มต้นดำเนินการ 46,000 บาท กรรมการมอบอำนาจให้ประธานเป็นบริหารงาน มีพนักงานในการเริ่มทำงาน 2 คน เปิดทำการทุกวัน ไม่เว้นวันหยุดราชการ การให้บริการ เปิดบัญชีฝาก-ถอนนอกสถานที่ มีระบบการประเมินวินัยการเงินล่วงหน้า จนต่อมาก็ได้ประกาศรับสมัครพนักงานเพิ่มอีก 2 คน

สถาบันการเงินชุมชนหาดเจ้าสำราญ เน้นแนวคิดว่าจะให้บริการรับฝากเงิน ถอนเงินสด เปิดบัญชีไม่ยุ่งยาก ไม่จำกัดยอดเงินฝากและให้สมาชิกได้เห็นยอดเงินสดทุกวัน ดังนั้น การกู้เงินในระบบจากสถาบันการเงินชุมชน จะทำให้

- 1) หนี้ลดลง และมีเงินออมสัจจะเพิ่มขึ้นทุกวัน
- 2) สมาชิกเป็นผู้กำหนดยอดเงินชำระเอง
- 3) สามารถปรับโครงสร้างหนี้ได้ตามกำลังศักยภาพของผู้กู้
- 4) เก็บเงินแบบมีความเห็นอกเห็นใจและเอื้อเฟื้อต่อกัน
- 5) ส่งเสริมการออม โดยมีพนักงานให้บริการถึงบ้าน ไม่เว้นวันหยุดราชการ
- 6) สร้างวินัยการเงินให้สมาชิก
- 7) โครงการกู้แล้วต้องออม คือ การให้สินเชื่อ แบบชำระหนี้รายวัน พร้อมกับการฝากเงิน

ออมสัจจะ

- 8) ดอกเบี้ยเงินนอกระบบ นำกลับมาเป็นเงินออมสัจจะ
- 9) ประเมินอาชีพ รายได้ล่วงหน้าของสมาชิก
- 10) ไม่ตรวจ Blacklist หรือเครดิตบูโร
- 11) เอื้อประโยชน์ให้คนจนมากขึ้น เพื่อโอกาสในการใช้ชีวิตที่ดีขึ้น

สถาบันการเงินชุมชนหาดเจ้าสำราญ ได้พัฒนามาจากกองทุนหมู่บ้านมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างวินัยการเงิน การออมให้กับสมาชิก เพื่อช่วยให้สมาชิกได้เข้าถึงแหล่งเงินทุนในระบบ อัตราดอกเบี้ยต่ำ โดยลดขั้นตอนที่ยุ่งยากซับซ้อน และช่วยแก้ปัญหาหนี้นอกระบบให้สมาชิก ซึ่งปัจจุบันนี้ สถาบันการเงินชุมชนหาดเจ้าสำราญ ได้ออกพื้นที่ให้บริการสมาชิกในเขตจังหวัดเพชรบุรี 5 อำเภอ ปัจจุบันได้มีการบริหารจัดการเงินเป็นอย่างดีจนกิจการมีความเจริญก้าวหน้า ไม่มีหนี้ค้างชำระ และไม่มีเรื่องร้องเรียน วันที่ 29 มกราคม 2559 กองทุนหมู่บ้านหาดเจ้าสำราญ ยกกระดับขึ้นเป็นสถาบันการเงินชุมชน บ้านหาดเจ้าสำราญนอก ปัจจุบันมีสมาชิกประมาณ 95 คน ออมเงินกับกองทุนในรูปแบบของทุนเรือนหุ้น 101,300 บาท เงินออมสัจจะอีก 1,365,683 บาท รวมเงินออมทั้งสิ้น 1,466,983 บาท ด้านสินเชื่อ ได้รับการสนับสนุนเงินทุนและเทคโนโลยีต่าง ๆ จากธนาคารออมสิน ณ วันที่ 15 พฤษภาคม 2563 ปล่อยสินเชื่อให้กับชาวบ้านและกลุ่มออมทรัพย์ในพื้นที่ 4,589

ราย มียอดดินเชือกค้างกว่า 196 ล้านบาท โดยที่ไม่มีหนี้ค้างชำระ และไม่มีเรื่องร้องเรียนใด ๆ ตรงนี้ถือเป็นความภาคภูมิใจของคนในชุมชน ปัจจุบันมีพนักงานทั้งหมด 15 คน เปิดทำการ 7 วัน ไม่มีวันหยุด โดยพนักงานของกองทุนฯจะสลับสับเปลี่ยนกันออกไปพบปะชาวบ้าน หรือ ลูกค้า เพื่อรับฝาก ถอนเงิน และชำระหนี้เงินกู้ ตั้งแต่ 8.00 – 16.00 น. เก็บเงินได้เฉลี่ยวันละ 500,000 บาท

4.3.4 กระบวนการออมทรัพย์

การแก้ปัญหาหนี้ในระบบที่สถาบันการเงินฯหาคนเจ้าสำราญ ที่มีดอกเบี้ยย้อยละ 20-60 ต่อวัน สารพัดรูปแบบดอกเบี้ยโหดจากบรรดานายทุนเงินกู้ในระบบ ชาวบ้านนับแสนนับล้านคนที่หลุดออกจากนโยบายช่วยเหลือภาครัฐ โดนกาหัวในบัญชีดำ ห้ามกู้ในระบบ ต้องก้มหน้ารับให้น้ำตาแทบเป็นสายเลือดมาสู่เงินในระบบ ชาวบ้านเหล่านี้ เหมือนตกนรกไม่มีวันได้หลุดได้เกิด เพราะต้องหาเงินมาจ่ายค่าดอกเบี้ยรายวันเพียงอย่างเดียว ชาวบ้านส่วนใหญ่จ่ายได้แค่ดอกเบี้ย ไม่สามารถตัดเงินต้นได้ เพราะรายได้จากการหาเช้ากินค่ำ หรือค้าขายรายวัน นำมาจ่ายค่าดอกเบี้ยโหดเหล่านี้ ก็แทบจะไม่เหลือกินแล้ว จะเอาเงินจากไหนมาตัดเงินต้นได้ เงินกู้ในระบบ จะแบ่งเกรดลูกหนี้เอาไว้เป็นระดับต่างๆ หากเป็นลูกค้าชั้นดี ก็จะคิดดอกเบี้ยถูกลง แต่หากเป็นลูกค้าที่มีความเสี่ยงสูง ก็จะเจอดอกเบี้ยลอย ร้อยละ 60 ขึ้นไป แล้วยังมีออฟชั่นให้เลือก เช่น ดอกกะถัน คือ นัดจ่ายรายวันเพียง ถ้าวางเวลา ก็จะโดนเพิ่มค่าปรับดอกเบี้ยขึ้น ยกตัวอย่าง ยกตัวอย่าง ต้องจ่าย 400 บาทต่อวันเป็นค่าดอกเบี้ย แต่ถ้าลูกหนี้หาเงินไม่ทันก่อนเที่ยงวัน ก็ต้องหาเงินมาได้ เลยเวลาไปจนถึงบ่ายสามโมงเย็น ลูกหนี้ต้องถูกบังคับให้จ่ายเพิ่มอีก 100 บาท เป็น 500 บาท หรือหากเลยเวลาชำระดอกเบี้ยไปจนถึง 6 โมงเย็น ต้องจ่ายเพิ่มอีก 100 บาท รวมจ่ายเพิ่มค่าเกินเวลาเป็น 200 บาท รวมจ่ายดอกเบี้ยในวันนั้นทั้งสิ้น 600 บาท

ชาวบ้านจึงเป็นหนี้สินทบต้นทบดอก ยิ่งไปกว่านั้นแก๊งค์ทวงเงินกู้ในระบบจะรู้กันว่าต้องทำอะไร นายทุนถึงจะชอบ โดยเฉพาะการแสดงความแข็งแกร่งราวทวงหนี้ ทำลายข้าวของ ทำร้ายลูกหนี้ ใช้งานหาขายขายข่มขู่ โดยจะมีการถ่ายคลิปส่งไปให้นายทุนเพื่อรับความดีความชอบ นายทุนจะนำคลิปนั้นไปเปิดให้บรรดาลูกน้องทั้งหมดดูแล้วกำชับว่า ทวงหนี้โหดแบบนี้ ถึงจะเป็นการทำงานที่ดี ลูกใจนายทุนมาก ชาวบ้านจึงพากันเดือดร้อนเลือดตาแทบกระเด็น ชาวบ้านทุกคนที่เป็นหนี้แก๊งค์เงินกู้ในระบบส่วนใหญ่จะจิตตก เครียด หดเหี่ยวแรง หน้าตาหมองคล้ำ ไม่สามารถยิ้มแย้มแจ่มใสพูดคุยกับลูกค้าด้วยจิตใจเบิกบาน ทำให้ทุกอย่างยิ่งเลวร้ายลง พอหน้าไม่รับแขก ลูกค้าก็ไม่ซื้อ รายได้เอาไปจ่ายหนี้ระบบรายวันก็ไม่ค่อยพอ ต้องโดนข่มขู่ทำร้าย ภาวะอย่างนี้เรียก นรกบนดินได้หรือไม่

แต่ท่ามกลางความมืดมิดที่โดนปกคลุมโดยหนี้นอกระบบ เรายังเห็นแสงตะเกียงจากคนกลุ่มหนึ่งที่ทำงนกันมาอย่างยาวนานนับสิบปีที่สถาบันการเงินฯ หาดเจ้าสำราญ สถาบันการเงินฯ กองทุนหมู่บ้านแห่งนี้ เดินถือตะเกียงส่องนำทาง เข้าไปทุกหนทุกแห่งที่ประชาชนเดือดร้อนจากหนี้นอกระบบ ตลาด ร้านค้าริมทาง บ้านของคนที่อยู่ห่างไกลออกไปในหมู่บ้านต่างๆ ปากถ้ำร้องถามเชิญชวนให้มาเปิดบัญชีกับสถาบันฯ แม้ชาวบ้านจะเบือนหน้าหนีในตอนแรก เพราะกลัวโดนหลอก เนื่องจากมีคนเคยมาหลอกฝากเงินแล้วเชิดหนีหลายครั้ง แต่สถาบันฯ หาดเจ้าสำราญก็ยังคงเดินหน้ามุ่งมั่นต่อไป เพราะเชื่อว่า สักวันชาวบ้านต้องเข้าใจว่า สถาบันฯ มาช่วยเหลือพวกเขาจริงๆ ซึ่งสุดท้ายก็เป็นเช่นนั้นจริงๆ

เพียงแค่ชาวบ้านหนึ่งราย เปิดบัญชีออมกับสถาบันฯ จากนั้น ก็ทดลองกู้ เขาก็จะรับรู้ได้ถึง ความแตกต่างระหว่างระบบการเงินของสถาบันฯ กับเงินกู้นอกระบบแบบหน้ามือเป็นหลังมือ พอมี หนึ่งรายใช้บริการทางการเงินแล้วติดอกติดใจมีความสุข กู้แล้วมีการออมเงินควบคู่กันไปด้วย พอ ง่ายหนี้หมด ก็มีเงินฝากในบัญชี ซึ่งชีวิตนี้ไม่เคยเจอมาก่อน และนี่ก็คือ ต้นกำเนิดของการแก้ปัญหา หนี้นอกระบบที่ได้ผลมากที่สุดในประเทศไทย ชาวบ้านรายแล้วรายเล่าได้รับการช่วยเหลือจาก แนวคิดแก้หนี้นอกระบบด้วยสถาบันการเงินฯ หาดเจ้าสำราญซึ่งมี ฅนฐนันท์ สุรภาพรรณวิทย์ เป็น ประธานสถาบันฯ ทำให้สถาบันฯ แห่งนี้เป็นแหล่งอุดมของข้อมูลการแก้ปัญหาหนี้นอกระบบที่ หลากหลายมากมาย เหมาะแก่การเป็นศูนย์ปฏิบัติการแก้ปัญหาหนี้นอกระบบให้ประชาชนอย่าง แท้จริง

ทั้งนี้กองทุนหมู่บ้านและสถาบันการเงินฯ บางแห่งสามารถแก้ไขปัญหาหนี้นอกระบบให้ ประชาชนได้อย่างเข้มแข็ง ขณะที่รัฐบาลและหน่วยงานภาครัฐ ทำไม่ได้ สถาบันการเงินชุมชนจึง เป็นการแก้ปัญหาที่ต้นเหตุได้อย่างยั่งยืน ไม่ใช่แก้ปัญหาแบบไฟไหม้ฟาง หรือแก้แบบขอไปที เช่น ประกาศใช้วงเงินภาษีอากรของประชาชนนับพันนับหมื่นล้าน ชื้อหนี้นอกระบบช่วยประชาชนได้ นับหมื่นนับแสนราย แต่สุดท้าย หนี้เหล่านั้น กลับไปเน่าคามือสถาบันการเงินรัฐ และสถาบัน การเงินเหล่านี้ ก็เรียกร้องให้รัฐบาลนำงบประมาณแผ่นดินมาชดเชย ขณะที่ประชาชนที่โดนหนี้ตาม นโยบายแก้หนี้ครัวเรือนหรือหนี้นอกระบบของรัฐบาล ซึ่งไม่ได้ชำระคืนตามกำหนด ก็จะติด แบล็คลิสต์กันถ้วนทั่ว ประชาชนเหล่านี้จะต้องกลายเป็นลูกค้ของนายทุนเงินกู้นอกระบบสถาน เดียว

นโยบายรัฐบาลในการแก้หนี้นอกระบบ แท้จริงแล้ว เป็นการแก้หรือผลักไสประชาชนเข้า สู่เงินกู้นอกระบบ ปัญหานี้ คือ เรื่องใหญ่ที่ต้องนำมาอภิปรายสาธารณะกันอย่างจริงจัง สาเหตุ เพราะรัฐบาลไม่ว่ายุคไหนก็ตาม ไม่มีความเข้าใจในปัญหาหนี้นอกระบบ ไม่เข้าใจประชาชนที่ เดือดร้อนจากการขาดเงินทุน

จากวิกฤตินี้สินของชุมชนดังกล่าว สถาบันการเงินหาเจ้าสำราญจึงการเปลี่ยนวิกฤติเป็นโอกาส โดยมีสาเหตุคือ

- 1) สมาชิกเกิดความเคยชินกับการชำระหนี้รายวันเป็นการสร้างวินัยการเงินโดยอัตโนมัติ
- 2) สมาชิกหลังพืงฝ่า กำลังมองหาทางออกในการใช้หนี้ให้กับชีวิต
- 3) สมาชิกยอมรับเงื่อนไขได้ ในทุกกรณี เพราะการจ่ายหนี้รายวันให้กับแหล่งปล่อยเงินกู้ นอกกระบบเป็นทุกข์มากให้กับสมาชิกอยู่แล้ว
- 4) แนวคิดที่ว่าลูกหนี้ ทุกคนมีศักดิ์ศรี ทำอย่างไรความเดือดร้อน จำเป็นเร่งด่วนรอเวลาไม่ได้ รอใครมาค้าประกันก็ไม่ได้ หรือรอสินทรัพย์ค้ำประกันก็ไม่มี แล้วจะอย่างไรไม่ให้สมาชิกกลับไปเป็นหนี้ในระบบซ้ำอีก

ดังนั้น แนวคิดการปล่อยกู้ของสถาบันการเงินชุมชนหาเจ้าสำราญคือ “กู้ยืมใหม่ ใช้ยอดเก่า เอาเท่าที่เหลือ”

นายณัฐนันท์ สุทธาอรรณวิชัย ประธานสถาบันการเงินชุมชนหาเจ้าสำราญ ให้สัมภาษณ์เชิงลึกว่า

“สมาชิกของสถาบันการเงินชุมชนหาเจ้ามีปัญหาหนี้สินนอกกระบบต่อเนื่องมาจากสาเหตุโควิดระบาด จึงแก้ปัญหาโดยกู้เงินนอกกระบบ เมื่อเริ่มมีปัญหาในการชำระหนี้ก็หาทางออกโดยไปกู้นอกกระบบกับเจ้าหนี้รายใหม่จนมีเจ้าหนี้ถึง 7 ราย มีอยู่สองรายเป็นหนี้ดอกลอย ชำระดอกเบี้ยอย่างเดียววันละ 300 บาทส่วนที่เหลือเป็นหนี้ต้องชำระรายวันอีก 5 เจ้าหนี้ ในวันนี้สถาบันการเงินชุมชนหาเจ้าได้ตัดหนี้ให้กับสมาชิกรายนี้เรียบร้อยแล้ว โดยจะส่งเงินชำระหนี้เป็นรายวันๆละ 400 บาท ฝากสัปดาห์ละ 100 บาท” (ณัฐนันท์ สุทธาอรรณวิชัย, การสื่อสารส่วนบุคคล, 18 กุมภาพันธ์, 2566)

นอกจากนี้ยังมีตัวอย่างสมาชิกที่สถาบันฯ สามารถเข้าไปแก้ปัญหานี้สินได้ กล่าวคือ

“ตัวอย่างสมาชิกรายหนึ่งขายปลาสดอยู่ในตลาดหนองบัว อำเภอนาทาย มีหนี้สินนอกกระบบประเภทดอกลอย คือส่งดอกเบี้ยอย่างเดียวโดยจำนวนเงินต้นยังคงที่ ทุกวันต้องส่งดอกเบี้ยวันละ 900 บาท จากหนี้ 30,000 บาท ได้ปรึกษหาวิธีที่จะช่วยแก้หนี้สินนอกกระบบให้ โดยสมาชิกจะนำดอกเบี้ยที่ต้องส่งให้เจ้าหนี้วันละ 900 บาทเอามาชำระหนี้ 400 บาทต่อวัน ส่วนที่เหลืออีก 100 บาท จะฝากใส่บัญชี

เงินฝากสัจจะ”ณัฐนันท์ สุทธาอรรณวิชัย, การสื่อสารส่วนบุคคล, 18 กุมภาพันธ์, 2566)

การพิจารณาสินเชื่อให้เป็นแบบไม่เป็นภาระ นั่นคือ การลงพื้นที่สำรวจประวัติลูกค้า ประเมินลูกค้าก่อนปล่อยกู้ กล่าวคือ มีการประเมินอาชีพ รายได้ ประวัติส่วนตัว สถานที่ทำเลในการประกอบอาชีพ ถิ่นฐานที่อยู่ และวินัยการเงินการออม ในกรณีที่ลูกค้ากรณีที่มีเจ้าหนี้มากกว่า 1 ราย มีเกณฑ์ในการพิจารณา ดังนี้คือ

- 1) หนี้รายวัน ถูกกำหนดยอดชำระต่อวัน คุณจำนวนวัน
- 2) หนี้คอกลอย ชำระดอกเบี้ยเป็นรายวัน เงินต้นคงที่
- 3) กู้เงินสถาบันการเงินชุมชนเพื่อปิดยอดหนี้รายวัน นายทุนได้ประโยชน์
- 4) กู้เงินสถาบันการเงินชุมชนเพื่อปิดยอดหนี้คอกลอย สมาชิกได้ประโยชน์
- 5) กู้เงินสถาบันการเงินชุมชนไปสร้างรายได้ นำรายได้แบ่งไปชำระหนี้จนหนี้หมด
- 6) หนี้ก้อนไหนจำเป็นเร่งด่วนไปใช้หนี้ก้อน
- 7) เงินทุนหมุนเวียนห้ามนำไปใช้ต้องไม่ขาดมือ

ทั้งนี้ สถาบันการเงินชุมชนหาเจ้าสำราญมีระบบการตรวจสอบหนี้ของสมาชิกตลอดเวลา เพื่อป้องกันหนี้สูญ ดังนี้คือ

- 1) ถือเป็นหน้าที่หลักของพนักงานที่ต้องทำทุกวัน
- 2) พนักงานต้องตรวจสอบสัญญากู้ในระบบล่วงหน้าก่อนครบกำหนด
- 3) ครบกำหนดชำระหนี้ตรวจสอบเงินในบัญชีเพื่อเรียก
- 4) ถอนเงินชำระหนี้ ออกใบเสร็จรับชำระหนี้

ทั้งนี้ แนวคิดท้ายสุดของสถาบันชุมชนหาเจ้าสำราญคือ “อย่ากังวลว่าหนี้จะค้างชำระ จนไม่กล้าให้สมาชิกได้มีโอกาส เข้าถึงแหล่งเงินทุนในระบบ”

การบริหารจัดการสินเชื่อแบบรายวันแนวคิดการชำระหนี้รายวัน เป็นแก้ปัญหาหนี้สินนอกระบบอย่างยั่งยืน โดยมีหลักเกณฑ์การให้สินเชื่อรายบุคคล แก่สมาชิกเดินบัญชีไม่น้อยกว่า 90 วัน หรือ 3 เดือนประเมินสมาชิกจากที่อยู่ อาชีพ และรายได้การค้า ประกันสินเชื่อส่วนบุคคลค้าประกัน ใช้สมุดบัญชีออมสัจจะค้าประกัน หรือค้าประกันตนเอง ใช้โฉนดที่ดินค้าประกัน ใช้บัตร ATM ค้าประกัน หรือทรัพย์สินอื่นใดที่ฝ่ายสินเชื่อเห็นสมควร

โดยแนวคิดและแนวทางการบริหารงานแก้ปัญหาหนี้สินนอกระบบของสถาบันการเงินชุมชนหาเจ้าสำราญ กล่าวคือ

“ลูกค้าสินเชื่อของเรา ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพประมงชายฝั่ง และมีรายได้ดีพอสมควร แต่มีบางรายขาดวินัยการเงินไปกู้ยืมเงินนอกระบบ ต้องจ่ายดอกเบี้ยร้อยละ 20 ต่อเดือน ทั้งนี้ เพื่อนำเงินไปซื้ออุปกรณ์ทำประมง ซึ่งเป็นสินค้าสิ้นเปลือง ใช้จ่ายไปแล้วขาด หรือเปื่อย ดังนั้น เพื่อแก้ปัญหานี้นอกระบบให้กับชาวบ้าน เราจึงไปติดต่อขอซื้ออุปกรณ์ทำประมงราคาพิเศษจากผู้ผลิตโดยตรง นำมาขายให้กับชาวประมง คิดกำไรไม่เกิน 3 บาทต่อชิ้น สำหรับชาวบ้านที่ไม่มีเงิน กองทุนฯอนุญาตให้เบิกสินค้าไปใช้จับปลา先得 แต่คิดดอกเบี้ยร้อยละ 1.25 ต่อเดือน ชาวประมงแถวนี้จึงเปลี่ยนมากู้เงินกับกองทุนฯแทนที่จะไปกู้ยืมเงินนอกระบบ เพราะเสียดอกเบี้ยถูกกว่ามาก และที่น่าสนใจมีเด็กหนุ่มอายุ 24 ปี มากู้เงินไป 1 ล้านบาท นำไปลงทุนขายปลาหมึกอย่างที่สวนจตุจักร ปรากฏว่ารายนี้ชำระหนี้ได้ก่อนกำหนด เพราะขายปลาหมึกอย่างได้กำไรสัปดาห์ละ 100,000 บาท” ญัตตินันท์ สุรภาธรวิษณุ, การสื่อสารส่วนบุคคล, 18 กุมภาพันธ์, 2566)

การบริหารสินเชื่อแบบรายวัน จะเป็นการบูรณาการการทำงานร่วมกัน 4 ฝ่ายหลังจากสมาชิกได้รับการอนุมัติสินเชื่อ ได้แก่

- 1) ฝ่ายสินเชื่อหน้าเคาน์เตอร์เช็คข้อมูลการฝากเงินของสมาชิกในระบบ
- 2) ฝ่ายเก็บเงินรายวันเช็คข้อมูลสมาชิก เมื่อลงพื้นที่เก็บเงินฝาก
- 3) ฝ่ายติดตามลงพื้นที่เพื่อพบกับสมาชิกโดยตรง
- 4) ฝ่ายผู้บริหารประสานงานสั่งการคอยติดตาม

โดยหลักสำคัญคือ สมาชิกขาดส่งเงินให้ถือเป็นเรื่องสำคัญเร่งด่วนและต้องรีบแก้ไข ทั้งนี้ เทคนิควิธีการตามนี้ คือ

- 1) ลงพื้นที่เป้าหมาย ต้องสม่ำเสมอ และต่อเนื่อง
- 2) สร้างบรรยากาศ เห็นอกเห็นใจกัน กล่าวคือ รับรู้ปัญหาของเขา เขาเข้าใจปัญหาของเรา และหาทางออกเพื่อแก้ปัญหาร่วมกัน
- 3) ช่วงวิกฤต ต้องช่วยเหลือ มิใช่ซ้ำเติม กล่าวคือ เอาดอกเบี้ยชำระมาเป็นเงินต้น และคิดดอกเบี้ยปรับเต็มยอด
- 4) ช่วยให้สมาชิกเกิดสภาพคล่องทางการเงิน กล่าวคือ มีทุนหมุนเวียน มีรายได้ มีความสามารถชำระหนี้ได้ เกิดผลลัพธ์เชิงจิตวิทยาที่สมาชิกเห็นหนี้ลดลงอย่างทันตาพร้อมมีเงินออมเพิ่มขึ้น ก็มีกำลังใจที่จะประกอบอาชีพและใช้ชีวิตอย่างมีความสุขต่อไป

5) ปรับโครงสร้างหนี้ให้สอดคล้องกับรายได้ที่เป็นจริง กล่าวคือ มีมากส่งมาก มีน้อยส่งน้อย ขยายเวลาชำระหนี้ โดยลดเบี้ยปรับลง บัญชีเงินออมสัจจะนำมาชำระหนี้ได้

6) ได้รับเงินชำระหนี้เพียงเล็กน้อย ย่อมดีกว่าไม่ได้เลย ส่งผลให้ลูกหนี้ค้างชำระจึงอยากจะเข้ามาหาสถาบันฯ ไม่อยากหนีหนี้

กล่าวโดยสรุป สถาบันการเงินชุมชนหาดเจ้าสำราญ จังหวัดเพชรบุรี เป็นสถาบันการเงินที่พัฒนาต่อยอดมาจากกองทุนหมู่บ้าน มีแนวคิดและการดำเนินงานที่เป็นนวัตกรรมทางการเงินที่สามารถทำให้ประชาชนรายย่อย หรือประชาชนที่เป็นหนี้อยู่แล้ว ให้สามารถเข้าถึงแหล่งเงินทุนเพื่อมาประกอบอาชีพได้ โดยการดำเนินงานนั้นค่อนข้างมีความยืดหยุ่นแต่ในขณะเดียวกันก็มีความรัดกุมในการจัดการทางบัญชีให้มีความโปร่งใส กล่าวคือ ความยืดหยุ่น คือ สถาบันการเงินชุมชนทำทุกอย่างเพื่อแก้หนี้ให้แก่ประชาชนรายย่อย เช่น เก็บเงินรายวันพร้อมกับออมเงินไปด้วยให้ชาวบ้านสามารถเปิดบัญชีได้ที่บ้านผ่านเจ้าหน้าที่สถาบันโดยไม่ต้องเดินทางมาสำนักงาน เก็บเงินรายวันเช็คข้อมูลสมาชิก เมื่อลงพื้นที่เก็บเงินฝาก ติดตามลงพื้นที่เพื่อพบกับสมาชิกโดยตรง ความใกล้ชิดนี้เป็นจุดเด่นของการดำเนินงานของสถาบัน ทำให้ชาวบ้านหรือลูกหนี้ไว้วางใจและจ่ายหนี้ได้ตามกำหนดโดยไม่ถูกบังคับเหมือนสถาบันการเงินทั่วไป จึงถือเป็นแหล่งเงินทุนที่สามารถแก้ปัญหาหนี้สินในระดับครัวเรือนและทำให้ชาวบ้านเข้าถึงแหล่งเงินทุนได้ เป็นการพัฒนาต่อยอดในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากได้อย่างแท้จริง

บทที่ 5

องค์ประกอบสถาบันการเงินชุมชน

ในบทนี้จะเป็นผลการศึกษาเพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 และ 2 ในเรื่ององค์ประกอบสถาบันการเงินชุมชน โดยจะเป็นการวิเคราะห์ประกอบด้วย

5.1 ภาวะผู้นำ

5.2 รูปแบบการบริหารจัดการ

5.3 การมีส่วนร่วมและเครือข่าย

5.1 ภาวะผู้นำ

การศึกษาภาวะผู้นำเป็นองค์ประกอบหนึ่งของสถาบันการเงินชุมชน เพราะผู้นำที่มีปณิธานที่คล้ายกันแต่จะมีรูปแบบการบริการที่แตกต่างกันออกไปในการทำงานเพื่อชุมชน ต้องการแก้ปัญหาหนี้สินให้ชาวบ้าน ทำให้ชาวบ้านมีแหล่งเงินทุนสำหรับการประกอบอาชีพ และมีการทำงานที่โปร่งใสหรือไม่โกง ดังนั้น การทำงานของของประธานและสมาชิกจึงมีส่วนสำคัญในการขับเคลื่อนสถาบันการเงินชุมชนให้ยังคงอยู่และประสบความสำเร็จ หากพิจารณาสถาบันการเงินทั้ง 3 แห่ง พบว่า

5.1.1 พระอาจารย์สุบิน ปณีโต ได้ตั้งเป้าหมายของลัทธิจะสมสมทรัพย์ไว้ว่า

1) การแก้ปัญหาคาความยากจน หนี้สิน ที่จะถูกลาไปสู่ปัญหาสังคม ด้านอื่นๆ ซึ่งพระอาจารย์สุบิน เล็งเห็นแล้วว่าการพัฒนาแบบพึ่งพาตัวเอง ไม่มีทางเป็นไปได้ ชาวบ้านต้องมีเงินออมของตน มีความประหยัด ซื่อสัตย์ จึงจะบรรลุเป้าหมาย

2) ให้ชุมชนรู้จักการพึ่งตนเองในทุก ๆ ด้านเป็นที่ตั้ง ทั้งด้านทุน การจัดการ ดังเห็นได้จากคำเทศน์ที่ตอกย้ำชุมชนอยู่เสมอ “อดตาหิ อดตโนนาโถ” แปลว่า คนเป็นที่พึ่งแห่งตน

3) การแก้ปัญหาคาความแตกร้าง การทะเลาะเบาะแว้งของคนในชุมชน ให้หวนกลับมาสู่ความสามัคคี สมานฉันท์ ให้จิตวิญญาณความเป็นชุมชนหวนกลับมา ปณิธานดังกล่าวเกิดขึ้น ตั้งแต่พระอาจารย์สุบินรุดงค์ไปที่ภาคใต้

4) การสร้างพลังต่อรองให้แก่ชุมชน ให้หลุดรอดพ้นจากการถูกเอารัดเอาเปรียบจากพ่อค้า นายทุน โดยอาศัยพลังของชุมชนในการจัดการทุน ธุรกิจชุมชน

5) การสร้างความภาคภูมิใจ ความมีศักดิ์ศรีให้หวนถิ่นสู่ชุมชน ชาวชนบทสามารถเคียงบ่าเคียงไหล่ กับคนชั้นกลาง ข้าราชการ และธุรกิจอย่างมีศักดิ์ศรีได้

6) ให้คุณธรรม ความรัก และการปฏิบัติธรรมตามคำสอนพุทธศาสนา กลับมาสู่ใจของชุมชน

จากปณิธานทั้ง 6 ประการ พระอาจารย์สุบินได้ใช้แนวทางจากภูมิปัญญาพื้นบ้าน ดังต่อไปนี้

1) ใช้หลักธรรมทางศาสนาที่เน้นในเรื่องบุญ การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความสันโดษ เป็นหัวใจสำคัญของการกำหนดแนวทางการทำกิจกรรมสะสมทรัพย์ ไม่ให้หลุดไปสู่โลกจืด โดยการนำหลักธรรมดังกล่าว สอดแทรกไปในการแนะนำเรื่องการจัดการกองทุน

2) พัฒนากิจกรรมออมทรัพย์ให้เกิดเป็นผลประโยชน์ร่วมของชุมชนเพื่อสร้างแรงจูงใจของคนในชุมชน ให้หันมาร่วมมือพึ่งพากันแทนการแก่งแย่ง ตัวใครตัวมัน

3) ใช้วิธีคิด จิตสำนึกร่วมชุมชน ทดแทนวิธีคิดแบบปัจเจก โดยอาศัยระบบการบริหาร การจัดการ สวัสดิการ การกำหนดกลุ่มเป้าหมายของสมาชิก และการใช้กลไกของชุมชนในการตรวจสอบ เพื่อสร้างจิตสำนึกร่วมของชุมชน

4) อาศัยระบบการจัดการที่โปร่งใส มีระบบบัญชีที่สามารถตรวจสอบได้ อีกทั้งคณะกรรมการรวมไปถึงที่ปรึกษาอย่าง เช่น พระอาจารย์สุบินเอง ก็มีความโปร่งใส

5) การบริการมีความยืดหยุ่นสอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจ สังคมของชุมชน เช่น การให้เงินกู้ การระดมเงินฝากที่ละเล็กละน้อย การจัดการเรื่องปันผล สวัสดิการที่ตอบสนองความต้องการของชาวบ้าน

จะเห็นว่า ภาวะผู้นำของพระอาจารย์สุบิน ซึ่งมีสถานะเป็นพระ เป็นผู้นำคนสำคัญที่ชาวบ้านศรัทธา ไปจนถึงคณะกรรมการที่มาดูแลเรื่องกองทุน ก็ถูกคัดเลือกด้วยหลักเกณฑ์ด้านคุณธรรมและบารมี โดยมีการใช้สถานะที่สาธารณะของชุมชน คือ วัด อันเป็นที่ที่ชาวบ้านมีโอกาสมีปฏิสัมพันธ์กันอย่างต่อเนื่องอยู่แล้ว ซึ่งหากไปจัดการที่บ้านใคร หรือหน่วยงานใดความรู้สึกเป็นเจ้าของ หรือการเข้าถึงคงจะไม่เหมาะสมเท่าวัด มีการสร้างเงื่อนไขให้ผู้คนต้องมาพบปะแลกเปลี่ยนทุกข์สุขกันอยู่เสมอ เช่น การต้องมาออมทุกเดือน มีการใช้ระบบการจัดการที่รวดเร็ว เช่น การจัดการเรื่องสินค้าที่สามารถบริหารได้ภายในวันเดียว ไม่ต้องมีคลังสินค้า เช่น สหกรณ์ที่ต้องเพิ่มการจัดการและให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการบริหาร ทั้งการตั้งคณะกรรมการ การตัดสินใจวางกฎเกณฑ์ ของกองทุน การติดตามประเมินผล ไปจนถึงการมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น

5.1.2 ผู้นำสถาบันการเงินชุมชนตำบลหนองสาหร่าย นายสิริวัฒน์ จิตนิม ประธาน สถาบันการเงินชุมชนตำบลหนองสาหร่าย ได้มีแนวทางการดำเนินงานดังนี้

1) ใช้เงินเป็นเครื่องมือสร้างความคิด ใช้ความคิดเป็นเครดิต หลักเกณฑ์ 23 ความคิด 67 ตัวชี้วัด ที่ชาวชุมชนตำบลหนองสาหร่ายได้ร่วมมือกันกำหนดขึ้น มิได้เป็นเพียงแค่ ธรรมนูญความสุข ของชุมชนเท่านั้น แต่ยังเป็นเครื่องมือที่ใช้ ความคิดเข้ามาแก้ไข ปัญหาความยากจน และ ปัญหาหนี้สิน ผ่านสถาบันการเงินรูปแบบเฉพาะตัวจากกองทุนสวัสดิการที่เรียกว่าธนาคารความคิด ซึ่งเป็นธนาคารที่กู้เงินได้โดยใช้ความคิด เป็นเครดิตค้ำประกัน ถือได้ว่า ต้นแบบการน้อมนำเอาคำสอนของในหลวงรัชกาลที่ 9 มาประยุกต์ใช้ให้เข้ากับระบบการเงินของชุมชน เพื่อสร้างสุขที่ยั่งยืนแก่คนในท้องถิ่น ซึ่งถือกำเนิดได้จากปัญหาหนี้สินนอกระบบและหนี้สินต่างๆ ที่ทำให้คนในชุมชนไม่มีความสุข

2) ด้วยแนวคิดที่เรียบง่าย แต่ทำได้จริง สามารถแก้ปัญหาหนี้สินและหนี้สินนอกระบบได้ อย่างเป็นรูปธรรม คือ ความคิดต้องกินได้ ขอเพียงแต่มีความคิด ก็สามารถกู้เงินได้ เพราะถ้าได้ชื่อว่าคนดี ยังไงเขาก็ไม่โกงชุมชนได้สรุป ธรรมนูญความคิด อันเป็นที่มาของความสุขอย่างยั่งยืน ซึ่งคนในชุมชนนำไปปฏิบัติ ทำความดี สะสมความดี และนำมาฝากเข้าธนาคารความคิด ตัวอย่าง หลักเกณฑ์ 23 ข้อและ 67 ตัวชี้วัด มาพร้อมแนวทางซึ่งทุก 3,622 สมาชิกชุมชน เห็นชอบร่วมกันคือ

- 2.1) การออมเงินอย่างน้อยคนละ 3 บาทต่อวัน เพื่อให้หมดหนี้ภายใน 20 ปี
- 2.2) ถ้าไรของสถาบันฯ จะถูกจัดเป็นสวัสดิการของคนทั้งตำบล
- 2.3) อัตราดอกเบี้ยเงินฝากประเภทออมทรัพย์ร้อยละ 0.85 บาทต่อปี ฝากประจำดอกเบี้ยร้อยละ 4.10 บาทต่อปี
- 2.4) อัตราดอกเบี้ยเงินกู้ร้อยละ 9 บาทต่อปี
- 2.5) การกู้เงิน มีความดี 11 ข้อ กู้เงินได้โดยไม่ต้องใช้หลักทรัพย์ค้ำประกัน / มีความดี 15 ข้อ กู้เงิน 10,000 บาท ได้โดยไม่ต้องจ่ายดอกเบี้ย / มีความดี 18 ข้อ กู้เงิน 15,000 บาทได้โดยไม่ต้องเสียดอกเบี้ย และ มีความดี 23 ข้อ กู้เงินได้ 20,000 บาทโดยไม่ต้องเสียดอกเบี้ย หลักเกณฑ์การกู้เงิน ถือเป็นสมาชิกสถาบันฯ ครบ 1 ปี

- 2.6) เป็นสมาชิกกองทุนสวัสดิการชุมชน
- 2.7) ออมเงินไม่น้อยกว่าเดือนละ 200 บาท
- 2.8) จัดบันทึกรายรับรายจ่ายครัวเรือน
- 2.9) ปลูผักสวนครัวไว้กินอย่างน้อย 7 ชนิด
- 2.10) ปฏิบัติตามแผนการแก้ไขปัญหาความยากจนและหนี้สินของตำบล
- 2.11) ผ่านเกณฑ์ความดี/คนดี ของชุมชนที่กำหนด

2.12) ผ่านการรับรองจากประชาคมหมู่บ้านและสภาผู้นำชุมชนตำบลหนองสาหร่าย

ดังนั้น ภาวะผู้นำของประธานและสมาชิกสถาบันการเงินชุมชนหนองสาหร่าย จะเน้นการใช้รูปแบบธนาคารความดี โดยการให้สมาชิกสถาบันการเงินฯ ทุกคนจดบันทึกความดีของตน และนำมารายงานในที่ประชุมหมู่บ้านทุกเดือน เพื่อให้ที่ประชุมรับรอง เมื่อที่ประชุมหมู่บ้านรับรองแล้ว จะผ่านไปยังที่ประชุมในระดับตำบล (สภาองค์กรชุมชนตำบล) เพื่อรับรองและบันทึกในธนาคารความดี ซึ่งความดีของสมาชิกที่ผ่านการรับรองแล้ว สามารถนำไปใช้แทนหลักทรัพย์เพื่อค้ำประกันเงินกู้ของตนเองจากสถาบันฯ ได้ (กลุ่มออมทรัพย์หรือสถาบันการเงินชุมชนทั่วไป หากสมาชิกจะกู้เงินจากกลุ่มหรือสถาบันฯ จะต้องสมาชิกคนอื่นมาค้ำประกัน หรือใช้หลักทรัพย์ต่างๆ ค้ำประกัน) ซึ่งเป็นรูปแบบที่คิดค้นเป็นนวัตกรรมชุมชนขึ้นมาที่มีความเหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ และแสดงให้เห็นถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ในการร่วมแรงร่วมใจกันแก้ปัญหาหนี้สินของตนเองและการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนจากฐานราก ซึ่งการดำเนินการแบบนี้จะต้องอาศัยสัจจะและแนวทางการบริหารจัดการของผู้นำที่ต้องมีความโปร่งใส

5.1.3 ประธานสถาบันการเงินชุมชนหาดเจ้าสำราญ นายณัฐนันท์ สุรภาอรธวิญญ์ มีแนวทางในการบริหารจัดการสถาบันการเงินชุมชน ดังนี้

- 1) คณะทำงานกำหนดเป้าหมายร่วมกัน กล่าวคือ แนวคิดในการส่งเสริมการออม และสร้างวินัยการเงินให้สมาชิก ส่งเสริมสนับสนุนให้สมาชิกเข้าถึงแหล่งเงินทุนในระบบ และการแก้ไขปัญหาหนี้ในระบบให้สมาชิกอย่างยั่งยืน
- 2) มีการวางเป้าหมายความสำเร็จร่วมกัน ซึ่งเป็นการทำงานแบบมีส่วนร่วม กล่าวคือ สถาบันการเงินฯ มีความเข้มแข็งมั่นคงยั่งยืน สถาบันการเงินฯ เป็นที่พึ่งพาของพนักงานได้ทำงานอย่างมีความสุข สถาบันการเงินฯ เป็นที่พึ่งของสมาชิกได้อย่างแท้จริง สถาบันการเงินฯ มีส่วนร่วมในการสร้างความเข้มแข็งด้านเศรษฐกิจในระดับฐานราก
- 3) คณะทำงานของสถาบันการเงิน หรือเจ้าหน้าที่ที่ปัจจุบันมีพนักงานกว่า 20 ชีวิตที่มีงานทำและเกิดการจ้างงานในชุมชน ได้อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านเกิดและมีงานทำ ประกอบด้วย ฝ่ายการเงินควบคุม สั่งการกำกับดูแลการดำเนินงานของสถาบันฯ ทั้งหมด พนักงานการเงินต้องบันทึกการฝาก-ถอน ถูกต้องครบถ้วน และพนักงานเก็บเงินนำสมุดเงินฝากพร้อมเงินสดส่งพนักงานการเงินครบถ้วนถูกต้อง และ ฝ่ายสินเชื่อ ผู้ช่วยฝ่ายสินเชื่อ ต้องเตรียมข้อมูลพร้อมนิติกรรมสัญญา ประกันชีวิต (คุ้มครองสินเชื่อ) การต่อกรมธรรม์ พร้อมเอกสารหลักฐานฝ่ายติดตามลูกหนี้และกำหนดแผน และข้อมูลลูกหนี้ โดยทุกฝ่ายต้องทำงานแบบบูรณาการร่วมกันหรือทำงานเป็นทีม

4) สำนักงาน ต้องมีเครื่องมือในการปฏิบัติงาน มีความสามัคคี ความถี่ของการเปิดทำการก็เป็นเรื่องสำคัญที่สมาชิกจะสามารถเข้าถึงแหล่งเงินทุนได้ง่าย ความประทับใจจากการใช้บริการ ความสะอาดความเป็นระเบียบเรียบร้อย

5) ความพร้อมของผู้บริหาร ที่ต้องทำงานอย่างโปร่งใส คิดอย่างเป็นระบบ และพร้อมที่จะลงมือทำ คิดในแง่บวกตลอดเวลา พร้อมเผชิญหน้าและแก้ไขปัญหา มีความซื่อสัตย์ สุจริต โปร่งใส และสามารถตรวจสอบได้

จากข้อมูล จะเห็นว่า ภาวะผู้นำของประธานและสมาชิก คือ ระบบการบริหารจัดการที่ดี และโปร่งใส มีส่วนร่วมของสมาชิกและประชาชนในชุมชนและยังต้องมีแผนปฏิบัติงานที่ดี และเป็นแผนที่ใช้ได้จริง เกิดความคุ้มค่าใช้เวลาที่เหมาะสมเป็นแผนที่สามารถปรับปรุงเปลี่ยนแปลง เพื่อให้เกิดความเหมาะสมได้ตลอดเวลา

จากข้อมูลการศึกษาภาวะผู้นำของประธานและสมาชิกสถาบันการเงินชุมชน จะเห็นว่า ความสำเร็จของทั้ง 3 สถาบันการเงินชุมชนนั้นจะต้องการการนำที่มีความโปร่งใส มีรูปแบบการบริหารจัดการที่โปร่งใส แต่ทั้งนี้ทั้ง 3 แห่งมีรูปแบบกลไกการทำงานที่แตกต่างกันไปตามบริบทของพื้นที่ คือ สถาบันฯ หาดเจ้าสำราญใช้โมเดลแก้หนี้รายวัน ในขณะที่กลุ่มสัจจะออมทรัพย์จังหวัดตราดใช้แนวทางพุทธในการแก้ปัญหาหนี้สิน ใช้หลักความเอื้อเพื่อเผื่อแผ่มาช่วยแก้ปัญหาหนี้สิน ส่วนทางหนองสาหร่ายก็ใช้ธนาคารความดีมาใช้เป็นหลักในการแก้ปัญหาหนี้สิน แต่ทั้งหมดคนนั้นที่มีแนวคิดร่วมกัน คือ การแก้ปัญหาหนี้สินนอกระบบอย่างยั่งยืนและพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในพื้นที่ นั่นเอง

5.2 รูปแบบการบริหารจัดการทางการเงิน

กระบวนการดำเนินการของสถาบันการเงินชุมชนนั้นแตกต่างไปตามลักษณะของกลุ่มองค์กรการเงินชุมชน อาทิ กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มสะสมทรัพย์ หรือ เครือข่ายสวัสดิการ และมักดำเนินงานโดยส่งผ่านเป็นลำดับขั้นและเน้นการใช้ระบบชุมชนเป็นหลัก ในขณะที่รูปแบบการบริหารงานของแต่ละองค์กรการเงินชุมชนจะถูกบริหารจัดการไปตามวัตถุประสงค์และบริบทแวดล้อมขององค์กรการเงินชุมชนนั้นๆ เช่นกัน อาทิ ตามวัตถุประสงค์ของการให้กู้ยืมเงิน การส่งเสริมการออม การพัฒนาอาชีพ และการจัดสวัสดิการชุมชน ที่ตั้งอยู่บนฐานทรัพยากรของชุมชน เป็นต้น การเงินชุมชน สร้างการเปลี่ยนแปลงชัดเจนในหลายด้าน โดยเฉพาะในด้านเศรษฐกิจและสังคมด้านเศรษฐกิจ พบว่า ผลที่เกิดขึ้นจากการก่อเกิดของการเงินชุมชนส่งผลกระทบทางตรงในด้านเศรษฐกิจโดยเฉพาะกับประชาชนในระดับฐานราก เนื่องจากองค์กรการเงินชุมชนเป็นหนึ่งใน

เครื่องมือที่จะช่วยกระตุ้นให้คนในชุมชนโดยเฉพาะเกษตรกรและกลุ่มผู้มีรายได้น้อยสามารถเข้าถึงแหล่งเงินทุนและนำเงินทุนนั้นไปใช้เป็นประโยชน์ในการต่อยอดพัฒนาอาชีพและรายได้ ทั้งนี้ การให้สินเชื่อเพื่อการประกอบอาชีพเกษตรกรหรืออาชีพรายย่อยต่างๆ เป็นปัจจัยหนึ่งที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งที่จะช่วยกระตุ้นให้การลงทุน

ทั้งนี้สาเหตุสำคัญที่ทำให้บางภูมิภาคของไทยยังคงล้าหลัง ส่วนหนึ่งเกิดจากการที่ยังคงมีกลุ่มประชากรอีกจำนวนมากที่ยากจนและขาดหลักทรัพย์ค้ำประกันยังคงไม่สามารถเข้าถึงแหล่งเงินทุน เพื่อการกู้ยืมได้ “การเข้าถึงแหล่งเงิน” ยังเป็นอีกตัวชี้วัดหนึ่งที่บอกว่าคนจนยังขาดโอกาสที่เท่าเทียม เมื่อข้อเท็จจริงขณะนี้ คือผู้มีฐานะดีหรือภาคธุรกิจ ยังคงได้เปรียบในการหาต้นทุนทางการเงินที่ง่าย และมีค่าใช้จ่ายถูกกว่าคนที่ไร้หลักประกัน ซึ่งการที่ไม่สามารถเข้าถึงแหล่งทุนได้อย่างเหมาะสมและ เป็นธรรมเป็นปัจจัยหนึ่งที่ก่อให้เกิดความยากจน และความยากจนของประชากรคือทุกข์ของแผ่นดิน

จากข้อมูลความสำเร็จของทั้ง 3 สถาบันการเงินชุมชน จะเห็นว่า มีรูปแบบกลไกการทำงานที่แตกต่างกันไปตามบริบทของพื้นที่ สถาบันฯ หาดเจ้าสำราญใช้โมเดลแก้หนี้รายวัน ในขณะที่กลุ่มสัจจะออมทรัพย์จังหวัดตราดใช้แนวทางพุทธในการแก้ปัญหาหนี้สิน ใช้หลักความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่มาช่วยแก้ปัญหาหนี้สิน ส่วนทางหนองสาหร่ายก็ใช้ธนาคารความดีมาใช้เป็นหลักในการแก้ปัญหาหนี้สิน แต่ทั้งหมดนั้นที่มีแนวคิดร่วมกัน คือ การแก้ปัญหาหนี้สินนอกระบบอย่างยั่งยืนและการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในพื้นที่ ถือเป็นนวัตกรรมทางการเงินในระดับฐานรากที่มีการแก้ปัญหาหนี้สินรายย่อยนอกระบบอย่างแท้จริง ทั้งนี้จากความสำเร็จของสถาบันการเงินชุมชนดังกล่าว สามารถนำมาวิเคราะห์รูปแบบการบริหารจัดการได้ว่า

- 1) ควรส่งเสริมการออมที่เหมาะสมกับอาชีพและวิถีชีวิตของประชาชน โดยพิจารณาจากสัดส่วนการออมจากเงินรายได้ของประชาชน
- 2) เครือข่ายการออมต่างๆควรมีการพัฒนาและกำหนดเป้าหมายหรือปัญหาร่วมกัน นอกจากนี้ควรเริ่มต้นพัฒนาเครือข่ายอย่างจริงจัง โดยเริ่มต้นที่ระดับตำบล เพื่อให้ระยะทางของการเชื่อมโยงเครือข่ายไม่ไกลกันมากนัก
- 3) องค์กรการเงินที่จะพัฒนามาเป็นสถาบันการเงินชุมชนควรมีความสามารถที่จะตอบสนองต่อความต้องการและความเข้ากับบริบทของประเทศให้ได้จึงจะประสบความสำเร็จ
- 4) ในช่วงระยะแรกของการก่อตั้ง องค์กรการเงินจำเป็นต้องเลียนแบบที่ใดที่หนึ่ง แต่ในระยะยาวต้องปรับคิดแก้กฎระเบียบตามความเห็นของสมาชิกให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงและตามบริบทของพื้นที่นั้น

นอกจากนี้ การสร้างความเข้มแข็งให้แก่สถาบันการเงินชุมชนก็เป็นสิ่งสำคัญ ควรมีการส่งเสริมอาชีพ การสร้างวินัยทางการเงิน การรวมกลุ่ม การแสวงหาเครือข่ายการเรียนรู้ การประสาน การดำเนินงานกับท้องถิ่นและภาคีการพัฒนาและการรายงานประเมินผล

กล่าวโดยสรุปผลสำเร็จจากรูปแบบการดำเนินงานของสถาบันการเงินชุมชน มีดังนี้ คือ 1) ปัญหายากจน หนี้สิน รวมถึงปัญหาสังคมอื่นๆ เช่น ลักขโมย เริ่มบรรเทาเบาบางลง อันเป็นผลจากการมีเงินออมของชาวบ้าน การมีระบบสวัสดิการที่ช่วยเหลือชุมชน ทั้งด้านสาธารณสุข การศึกษา และภาระหนี้สิน และวิธีคิดเรื่องการประหยัด อดออม ทำให้วิกฤติความยากจนในหลายแห่งเริ่มคลายตัวลง 2) ความรัก ความเข้าใจ ความสามัคคีที่ได้หวนกลับสู่ชุมชน เพราะผู้คนได้มีโอกาสมาพบปะ แลกเปลี่ยนทุกข์สุขมากขึ้น ความเป็นชุมชนปรากฏขึ้นแทนที่ความทะเลาะเบาะแว้ง ตัวใครตัวมัน 3) ชาวบ้านมีวินัย ซื่อสัตย์ ไม่คดโกง อันเป็นผลจากระบบบริหารที่ต้องการความมีสัจจะ จึงบรรลุถึงผลประโยชน์ร่วมของชุมชน อีกทั้งยังอาศัยกลไกของชุมชนคอยตรวจสอบ 4) ผู้คนไม่เคืองคว้างยามยาก ไม่ว่าจะประสบเหตุใด ยังมีครอบครัว ชุมชน มีเงินออม เป็นตัวสนับสนุนคำจูงใจให้เกิดความอบอุ่นมั่นใจ 5) การปรับเปลี่ยนพฤติกรรม ดังเช่น การให้สวัสดิการคนป่วยที่นอนโรงพยาบาล หากคนป่วยสูญบุหรี่ยะจะมีการปรับเงินสวัสดิการ การมีสัจจะออมทรัพย์ เป็นต้น 6) ชุมชนพลังในการต่อรองกับพ่อค้า นักธุรกิจจากภายนอกได้เพราะการบริหารจัดการร่วมกัน รวมกลุ่มกันซื้อขายสินค้า ซึ่งป้องกันการถูกเอารัดเอาเปรียบดังที่ผ่านมาและการมีส่วนร่วมของชุมชน

5.3 การมีส่วนร่วมของประชาชนและหน่วยงานสนับสนุนที่เกี่ยวข้อง

องค์ประกอบที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งที่ทำให้สถาบันการเงินชุมชนสามารถดำเนินงานได้อย่างต่อเนื่องและประสบความสำเร็จ คือ การมีส่วนร่วมของประชาชนและหน่วยงานสนับสนุนที่เกี่ยวข้อง และเป็นการทำให้องค์กรการเงินชุมชนเป็นแหล่งเงินทุนของชุมชนที่ยั่งยืน เพิ่มช่องทางการเข้าถึงบริการทางการเงินอย่างทั่วถึงจะสามารถช่วยลดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจโดยรวมได้ การเข้าถึงการเข้าถึงบริการทางการเงินพื้นฐาน เช่น การออม การให้สินเชื่อให้แก่ประชาชนจะช่วยสนับสนุนการพัฒนาความเป็นอยู่ของประชาชนในชุมชนด้านการประกอบอาชีพ ด้านความเป็นอยู่ให้สามารถสร้างรายได้ เพิ่มการออมเงิน และลดปัญหาการกู้ยืมเงินนอกระบบได้ ซึ่งจะเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจของชุมชนได้เป็นอย่างดี ส่งผลให้เศรษฐกิจชุมชนขยายตัวอย่างมั่นคง เกิดการยกระดับรายได้และคุณภาพชีวิตของประชาชนในท้องถิ่น การที่ประชาชนในชุมชนรู้จักกันเห็นหน้ากันอยู่เป็นประจำ ทำให้ปัญหาความไม่รู้ข้อมูล

ระหว่างกันมีน้อยกว่าระบบการเงินกระแสหลักมาก ต้นทุนในการตรวจสอบความสามารถในการชำระคืนเงินกู้ และความพยายามในการชำระคืนเงินกู้ของผู้กู้ลดลงจนเกือบเป็นศูนย์ ซึ่งสถาบันการเงินชุมชนสามารถลดความเสี่ยงของระบบลงได้ นอกจากนี้ ระบบการลงโทษทางสังคมภายในชุมชนก็มีส่วนช่วยในการเสริมสร้างวินัยทางการเงินให้กับคนในชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

สภาพปัญหาเดิมของการเงินชุมชนโดยส่วนใหญ่ คือ การดำเนินงานขององค์กรที่ยังไม่มีประสิทธิภาพมากนัก เช่น พบปัญหาเรื่องการดำเนินงานที่ซ้ำซ้อน การเบี่ยงหนี การขาดระบบบัญชีที่เหมาะสม รวมไปถึงการแทรกแซงจากปัจจัยภายนอก เป็นต้น สำหรับสาเหตุของการดำเนินงานพบว่ามีที่มาจาก 3 สาเหตุสำคัญ คือ 1) นโยบายส่งเสริมและสนับสนุนการเงินชุมชนจากภาครัฐ 2) การริเริ่มของผู้นำชุมชนหรือนักปราชญ์ชุมชน และ 3) การพัฒนาตั้งแต่การก่อเกิดการเงินในยุคแรก ในขณะที่เป้าหมายของชุมชนต่อการเงินชุมชน คือ มุ่งหวังว่าการเงินชุมชนจะช่วยแก้ปัญหาหนี้สินของชาวบ้านในชุมชนและช่วยสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน สำหรับกลไกการขับเคลื่อนการเงินชุมชน ประกอบไปด้วย 2 กลุ่ม คือ 1) ภาครัฐ ภาคีเครือข่าย และภาคเอกชน และ 2) คณะกรรมการองค์กรการเงินชุมชน ในส่วนของกระบวนการดำเนินงานมักดำเนินงานโดยส่งผ่านเป็นลำดับขั้นและเน้นการใช้ระบบชุมชนเป็นหลัก รวมทั้งการมีธนาคารพี่เลี้ยงมาคอยช่วยให้อำเภอดำเนินการ ดังเช่น กลุ่มธนาคารเฉพาะกิจ ธนาคารออมสิน ธ.ก.ส. ที่มีระบบการบริหารจัดการที่เป็นระบบมาคอยช่วยแนะนำสถาบันการเงินชุมชน กำกับดูแลสถาบันการเงินชุมชนให้สามารถมีรูปแบบการดำเนินงานที่เป็นระบบและโปร่งใส

สถาบันการเงินชุมชนจะสามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงต่อเศรษฐกิจและสังคมอย่างชัดเจน โดยเฉพาะในด้านเศรษฐกิจพบว่า เป็นเครื่องมือที่ช่วยให้ประชาชนฐานรากหรือผู้ที่ไม่มีหลักประกันสามารถเข้าถึงแหล่งเงินทุนได้มากขึ้น สำหรับปัจจัยภายในที่ส่งผลต่อความสำเร็จของการเงินชุมชน ได้แก่ 1) การบริหารจัดการองค์กรการเงินที่เข้มแข็ง และ 2) การมีอัตราดอกเบี้ยที่เข้าถึงประชาชน ในส่วนของปัจจัยภายนอกที่ส่งผลต่อความสำเร็จของการเงินชุมชน ได้แก่ การร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคี และองค์กรการเงินรายย่อยอย่างเป็นระบบ สำหรับปัจจัยภายในที่ส่งผลต่อความล้มเหลวของการเงินชุมชน ได้แก่ 1) การบริหารจัดการเงินฝาก/เงินกู้/หนี้ค้างชำระ 2) การสมัครสมาชิกองค์กรการเงินชุมชน 3) ระบบบัญชีขององค์กรการเงินชุมชน และ 4) ระบบภายในขององค์กรการเงินชุมชน ในส่วนของปัจจัยภายนอกที่ส่งผลต่อความล้มเหลวของการเงินชุมชน ได้แก่ ความผูกพันต่อองค์กรการเงินชุมชน และนโยบายของภาครัฐ

กล่าวโดยสรุป สถาบันการเงินชุมชนมีบทบาทสูงในการแก้ไขปัญหาความยากจนในชุมชน เพราะเป็นแหล่งเงินทุนให้ผู้มีรายได้น้อยนำไปลงทุนในการประกอบอาชีพ และกลุ่มออมทรัพย์มี

บทบาททางสังคม ด้วยการลดความเหลื่อมล้ำในสังคมได้ด้วยการเข้าถึงแหล่งเงินทุน และการแก้ปัญหาหนี้ในระบบได้อย่างแท้จริง

ทั้งนี้ จากข้อมูลความสำเร็จของสถาบันการเงินชุมชนสามารถสรุปมี องค์ประกอบที่สำคัญ คือภาวะผู้นำและรูปแบบการบริหารจัดการ กล่าวคือ

1) การบริหารจัดการองค์กรการเงินที่เข้มแข็ง พบว่า องค์กรการเงินใดที่มีการดำเนินงานอย่างมีประสิทธิภาพทั้งในส่วนของการบริหารจัดการ การกู้ยืม อัตราดอกเบี้ย การดำเนินงานของคณะกรรมการ จะส่งผลต่อการสร้างความสำเร็จและยั่งยืนขององค์กรในระยะยาว โดยปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการบริหารจัดการที่มีนัยยะต่อการพัฒนาที่นำไปสู่การสร้างความเข้มแข็งของสถาบันการเงินชุมชนในทางตรงคือปัจจัยด้านกลไกและการบริหารจัดการ และสำหรับ ด้านสมาชิก พบว่า ตัวแปรที่มีอิทธิพลโดยตรงมากที่สุดคือ ปัจจัยด้านกลไกและการบริหารจัดการ รองลงมาคือ การมีส่วนร่วม และเงื่อนไขที่ทำให้การจัดการกองทุนเป็นไปด้วยดี ประกอบด้วย ความผูกพันและเป็นเครือญาติเป็นรากฐานที่สำคัญ รวมถึงผู้จัดการกองทุนซึ่งสังสมประสบการณ์จากการจัดการกองทุนขนาดเล็กมาก่อน จนสมาชิกเกิดความน่าเชื่อถือ ผู้จัดการเป็นผู้มีมือสะอาด มีความเห็นอกเห็นใจ สมาชิกจึงมอบความไว้นื้อเชื่อใจให้ ความรู้สึกเป็นเจ้าของกองทุนมีมากในกองทุนซึ่งเกิดตามธรรมชาติ สมาชิกเห็นสถาบันการเงินของตนค่อยๆเติบโตขึ้นเรื่อยๆและมีความรู้สึกหวงแหนและเป็นเจ้าของทำให้อยากที่จะพัฒนายิ่งขึ้นไป

2) การมีอัตราดอกเบี้ยที่เข้าถึงประชาชน อัตราดอกเบี้ยทั้งเงินกู้และเงินฝากเป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจเลือกเป็นสมาชิกองค์กรการเงินชุมชนใดๆ ทั้งนี้ การดำเนินงานของสถาบันการเงินชุมชน หรือกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ต่างๆ จะมีประสิทธิภาพสูงกว่าสถาบันการเงินอื่นๆ ประกอบกับอัตราดอกเบี้ยเงินฝากต่ำกว่าสถาบันการเงินอื่นๆหรือธนาคาร และลักษณะเด่นคือประชาชนสามารถเข้าถึงแหล่งเงินทุนได้ง่าย นอกจากนี้จุดเด่นอีกประการคือการออม ในขณะที่กู้สินเชื่อไปด้วยในเวลาเดียวกัน เป็นจุดเด่นที่ไม่มีในสถาบันการเงินอื่น ทำให้สมาชิกมีเงินออมในขณะที่เป็นหนี้และมีกำลังใจในการใช้หนี้ต่อ

3) บทบาทของภาคีเครือข่าย เป็นการพึ่งพาอาศัยกันขององค์กรการเงินชุมชนในรูปแบบของภาคีเครือข่ายความร่วมมือ เป็นปัจจัยส่งเสริมความเข้มแข็งให้แก่องค์กรการเงินชุมชน ผ่านรูปแบบความช่วยเหลือ การแบ่งปันทางด้านความรู้ ทักษะ ประสบการณ์ และเทคโนโลยีในการดำเนินงาน เพื่อลดต้นทุน ลดความเสี่ยงในการดำเนินงานจากความหลากหลายในพื้นฐานขององค์กรที่มีพื้นฐานเศรษฐกิจชุมชน วิธีการผลิต วิถีชุมชนที่มีความแตกต่างเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาและยกระดับการพึ่งพาตนเองขึ้นไปสู่ระดับภาคีเครือข่าย ซึ่งสามารถพัฒนาได้ทั้งแนวตั้งและแนวนอน ภาคีเครือข่ายแนวตั้งที่พบในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ คือองค์กรเอกชนที่สนับสนุนกลุ่ม

กองทุนส่งเสริมอาชีพต่าง ๆ โดยช่วยถ่ายทอดเทคโนโลยี แนะนำขั้นตอน เทคนิค กระบวนการ เพาะเลี้ยงและดูแลในเชิงพาณิชย์แก่กลุ่มอาชีพเหล่านี้และยังพบว่ามีการเงินพาณิชย์เช่น ธนาคารออมสินที่ให้การสนับสนุนคอมพิวเตอร์และโปรแกรมเพื่อใช้งานระบบบัญชีแก่องค์กรการเงินชุมชนบางแห่งในพื้นที่ที่ศึกษาในขณะที่ภาคีเครือข่ายแวนอนได้แก่กลุ่มเกษตรกรกรมที่ถ่ายทอด เรียนรู้ซึ่งกันและกันระหว่างกลุ่มกองทุนผลิตปุ๋ยอินทรีย์กับกลุ่มกองทุนเกษตรนารวมเพื่อการผลิตข้าว ภาคีเครือข่ายเหล่านี้ มีการประสานความร่วมมือในการปรับปรุง พัฒนาการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องใกล้ชิด เป็นปัจจัยในการส่งเสริมความเข้มแข็งแก่องค์กรการเงินชุมชนได้ในระยะยาว

4) ลักษณะการบริหารจัดการที่เหมาะสมกับสถาบันการเงินชุมชน พบว่าประกอบด้วย ลักษณะการบริหารจัดการ 1) ด้านทุนสังคม เช่น การให้ความรู้ ความเข้าใจ กับสมาชิก สร้างให้เกิดความเชื่อมั่น ศรัทธา และมีจิตสำนึกร่วมกัน ฯลฯ 2) ด้านเครือข่าย เช่น การสนับสนุน ส่งเสริมให้เกิดการเผยแพร่องค์ความรู้ แลกเปลี่ยนความคิดเห็นในการบริหารจัดการซึ่งกันและกันทุกภาคส่วน แบบพี่ช่วยน้อง ฯลฯ 3) ด้านภาวะผู้นำ เช่น การส่งเสริมสนับสนุนให้สมาชิกตระหนักถึงวิธีการคัดเลือก สรรหา บุคคลเข้ามาเป็นคณะกรรมการที่โปร่งใส มีความซื่อสัตย์ สุจริต ฯลฯ 4) ด้านการมีส่วนร่วม เช่น การสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของสมาชิก 5) ด้านคน เช่น ส่งเสริมให้สมาชิกเกิดความร่วมมือและปฏิบัติตนเข้าร่วมกิจกรรมอย่างสม่ำเสมอ ฯลฯ ลักษณะ 6) ด้านเงิน เช่น จัดตั้งหน่วยงานให้คำปรึกษา แนะนำ เกี่ยวกับการบริหารจัดการด้านการเงินต่างๆ 7) ด้านวัสดุอุปกรณ์ เช่น ควรมีอาคาร สถานที่ปลอดภัยมั่นคงแข็งแรง ฯลฯ 8) ด้านกลไกและกระบวนการบริหารจัดการ

นอกจากนี้สถาบันการเงินชุมชนมีความเชื่อมโยงกับเศรษฐกิจชุมชน โดยการส่งเสริมกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคมให้แก่คนในชุมชน ดังนี้ การออมของคนในชุมชน โดยส่งเสริมการออมเงินทั้งสมาชิก และประชาชนให้คำปรึกษาทางการเงินแก่ชุมชน รวมทั้งให้บริการธุรกรรมทางการเงินและธุรกรรมที่อำนวยความสะดวกและตอบสนองความต้องการให้แก่สมาชิกและประชาชนเพื่อสร้างสัจจะ วินัยทางการเงิน เพื่อสามารถเงินทุนของชุมชนมาพัฒนาชุมชนได้อย่างสอดคล้องกับความต้องการของสมาชิก สอดรับกับความสำคัญขององค์กรการเงินชุมชนกับการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนการพึ่งพาตนเอง โดยจัดสรรเงินเชื่อให้แก่สมาชิก เพื่อให้คนในชุมชนพึ่งพาตนเองทางการเงินลดการพึ่งพาแหล่งเงินทุนนอกระบบจากภายนอก โดยใช้หลักการค้ำประกันโดยสมาชิก เพื่อสร้างทุนทางสังคมที่เกิดจากความไว้วางใจกันระหว่างสมาชิกของกลุ่ม ที่เสริมสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจและสังคมให้แก่ชุมชน การประกอบอาชีพ โดยสนับสนุนการประกอบอาชีพของสมาชิกทั้งการสนับสนุนด้านสินเชื่อ ด้านความรู้ ด้านตลาด และด้านวัสดุอุปกรณ์ เพื่อให้สมาชิกได้นำมาใช้ในการประกอบอาชีพที่สอดคล้องกับบริบทของชุมชน ซึ่งช่วยให้สถาบันการเงินชุมชนสามารถต่อยอดธุรกิจชุมชนให้แก่สมาชิกการจัดสวัสดิการชุมชน โดยจัดสวัสดิการแก่สมาชิก

ในหลากหลายลักษณะ เพื่อนำเงินไปแก้ปัญหาเฉพาะหน้าในชีวิตประจำวัน อยู่บนพื้นฐานของความ ต้องการยกระดับคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น สามารถจัดสรรผลประโยชน์ให้แก่สมาชิกกว้างขวางมาก ยิ่งขึ้น และเหมาะสมของฐานะและความพร้อมของคนในชุมชนการจัดกิจกรรมของชุมชน โดยนำ ผลประโยชน์จากการดำเนินงานมีจัดกิจกรรมและประเพณีของชุมชน เพื่อรักษาวัฒนธรรมของ ชุมชน สร้างความสามัคคี และส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมให้แก่คนในชุมชน

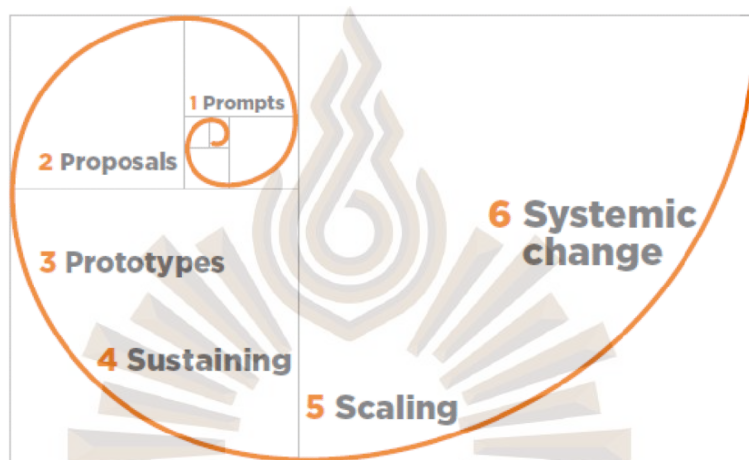
บทที่ 6

นวัตกรรมการบริหารจัดการทางการเงิน

เพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อศึกษารูปแบบและองค์ประกอบนวัตกรรมจัดการทางการเงินของสถาบันการเงินชุมชนเพื่อแก้ปัญหาหนี้สินชุมชน และวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 เพื่อเสนอแนวทางการจัดการทางการเงินเพื่อแก้ปัญหาหนี้สินชุมชน ในบทนี้จะนำข้อสรุปที่ได้จากการศึกษาในบทที่ 4 กล่าวคือ จากข้อมูลการศึกษาความสำเร็จของทั้ง 3 สถาบันการเงินชุมชน จะเห็นว่า มีรูปแบบกลไกการทำงานที่แตกต่างกันไปตามบริบทของพื้นที่ สถาบันฯ หากเจ้าสำราญใช้โมเดลแก้หนี้รายวัน ในขณะที่กลุ่มสัจจะออมทรัพย์จังหวัดตราดใช้แนวทางพุทธในการแก้ปัญหาหนี้สิน ใช้หลักความเอื้อเพื่อเผื่อแผ่มาช่วยแก้ปัญหาหนี้สิน ส่วนทางหนองสาหร่ายก็ใช้ธนาคารความดีมาใช้เป็นหลักในการแก้ปัญหาหนี้สิน แต่ทั้งหมดนั้นที่มีแนวคิดร่วมกัน คือ การแก้ปัญหาหนี้สินนอกระบบอย่างยั่งยืนและการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในพื้นที่ ถือเป็นนวัตกรรมทางการเงินในระดับฐานรากที่มีการแก้ปัญหาหนี้สินรายย่อยนอกระบบอย่างแท้จริง ทั้งนี้จากบทเรียนความสำเร็จของสถาบันการเงินชุมชนดังกล่าว ในบทนี้จะเป็นการวิเคราะห์นวัตกรรมจัดการทางการเงินและการวิเคราะห์นวัตกรรมสังคม

จากข้อมูลการวิเคราะห์นวัตกรรมการบริหารจัดการเงิน คือในเรื่องบทบาทของสถาบันการเงินชุมชนที่สามารถลดช่องว่างการเข้าถึงแหล่งเงินทุนของประชาชนได้ และจากการศึกษาความสำเร็จของสถาบันการเงินชุมชนทั้งสามแห่ง ที่พบว่า อุปสรรคสำคัญคือ ความโปร่งใสของผู้นำและระบบการบริหารจัดการเงินทุนที่โปร่งใส แต่อย่างไรก็ตาม สถาบันการเงินชุมชนทั้งสามแห่งก็สามารถที่จะพัฒนาบทบาทของสถาบันการเงินชุมชนในการเอื้อและลดช่องว่างทางการเข้าถึงแหล่งเงินทุนให้แก่ประชาชนได้ แต่ระบบการบริหารจัดการและแนวคิดของสถาบันการเงินชุมชนดังกล่าว หากจะนำมาพิจารณาถึงระบบของนวัตกรรมสังคมตามโมเดลลำดับขั้นของนวัตกรรมสังคม ซึ่งการวิเคราะห์นวัตกรรมทางสังคมนั้น เป็นการพยายามตอบสนองความต้องการของสังคมด้วยสิ่งใหม่ ๆ ที่มาจากกระบวนการคิดและลงมือแก้ปัญหาเพื่อทำให้สังคมดีขึ้น ไม่ว่าจะเป็นเชิงรูปธรรมหรือนามธรรมโดยอาจเป็นการแก้ปัญหาที่สังคมกำลังเผชิญหรือพัฒนาปรับปรุงสังคมให้ดียิ่งขึ้นก็ได้ นอกจากนั้นนวัตกรรมยังต้องเกิดขึ้นบนฐานของแรงจูงใจทางสังคม มุ่งให้เกิดประโยชน์แก่ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตัว โดยที่ส่วนสำคัญหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับนวัตกรรมสังคมอย่างแยกไม่ออก ก็คือ “การเป็นสิ่งใหม่” (Newness) แต่เนื่องจากนวัตกรรมสังคม มีลักษณะโดยทั่วไปที่ไม่

อาจวัดคุณค่าเป็นรูปธรรมได้ชัดเจนนักโดยเปรียบเทียบกับนวัตกรรมในด้านอื่น ๆ ซึ่งอิงอยู่กับบริบท (Context) ของพื้นที่นั้น ๆ เป็นสำคัญ นวัตกรรมที่มีประโยชน์มากในสังคมหนึ่ง ๆ นวัตกรรมประเภทแรกจะเน้นถึงการเกิดขึ้นของนวัตกรรมที่เป็นการต่อเติมเสริมแต่ง ปรับปรุงขึ้นจากฐานของสิ่งที่มีอยู่แล้วหรือสิ่งในบริบทนั้น ๆ ให้มีคุณค่าได้มากขึ้น หรือสามารถสร้างคุณค่าให้เกิดขึ้นได้มากขึ้น ในแง่นี้รวมถึงการนำสิ่งที่เคยสร้างคุณค่าเชิงบวกให้แก่พื้นที่ด้วย ดังรายละเอียดการวิเคราะห์นวัตกรรมสังคม 6 ขั้นตอน คือ

รูปที่ 5.1 โมเดลลำดับขั้นนวัตกรรมสังคม

ขั้นที่ 1 Prompts รับรู้ถึงปัญหา วิเคราะห์ปัญหาและ ความต้องการได้ และมีไอเดียในการแก้ไขปัญหา

ขั้นที่ 2 Proposal มีแผนการทำงาน และวิธีการทำงานที่เป็นวิธีการที่ทุกคนที่เกี่ยวข้อง

ขั้นที่ 3 Prototype ปฏิบัติงานตามแผนการทำงาน มีการวัดผล การประเมินผล

ขั้นที่ 4 Sustaining มีแหล่งทรัพยากรที่สามารถทำงานได้ อย่างต่อเนื่อง มียุทธศาสตร์การทำงานที่ชัดเจน มีแผนการทำงานใน ระยะยาวที่ไม่จำเป็นต้องของงบประมาณจากหน่วยงานต่างๆ และ มีโมเดลธุรกิจ

ขั้นที่ 5 Scaling ขยายการทำงานโดยสามารถถ่ายทอด สร้างให้เกิดให้แรงบันดาลใจ มีเครือข่าย ที่เข้มแข็งในการขยายการทำงานใน ประเด็นที่เกี่ยวข้อง ประเด็นการทำงาน อื่นๆ หรือพื้นที่อื่นๆ ผลิตเพื่อวางจำหน่าย (กรณีเป็น Product)

ขั้นที่ 6 System Change เปลี่ยนความคิด ทักษะคติ ค่านิยม การขับเคลื่อนทางสังคม นโยบาย กฎ ระเบียบ สร้างระบบการทำงาน/ ประเด็นใหม่

จากรายละเอียดขั้นตอนการวิเคราะห์นวัตกรรมสังคมดังกล่าว ผู้วิจัยจึงได้นำมาจำแนก หรือ Checklist เพื่อแจกแจงว่าสถาบันการเงินชุมชนนั้นสามารถเป็นนวัตกรรมสังคมได้ถึงขั้นตอนใดใน 6 ขั้นตอน ดังนี้คือ

ตารางที่ 5.1 Checklist ขั้นตอนกระบวนการของนวัตกรรมทางสังคม

PROMPTS	PROPOSALS	PROTOTYPES	SUSTAINING	SCALING	SYSTEM CHANGE
• แรงบันดาลใจ (Inspiration) • ปัญหา (Problems) • สาเหตุของปัญหา (Causes of problems) • หลักฐาน (Evidences) • ความต้องการและความสามารถ (Needs and Capacities)	• รวบรวมไอเดีย (Framing Ideas) • ออกแบบกระบวนการ (Design Methods) • วางแผน (Planning) • ระบุการมีส่วนร่วม (Identify incentive to participate)	• ทดสอบ (Testing) • มีการวัดผลความสำเร็จ (Measure of Success) • มีผลผลิต (Output) • เกิดผลลัพธ์ (Outcome) • สร้างเครือข่ายใหม่ๆ (Creating real networks)	• มีงบประมาณ/แหล่งงบประมาณสำหรับอนาคต (Secure Finance for future/ Source of Fund) • มีกลยุทธ์และผลการดำเนินงานที่ชัดเจน (Specific Tactics/Evidence) • มีแผนธุรกิจ (Business Model)	• ทำตาม/แลกเปลี่ยน/แพร่กระจาย (Copying/ Sharing/Diffusion) • สร้างแรงบันดาลใจ (Inspire) • ร่วมมือ/สร้างเครือข่าย (Collaborative/Networking) • รณรงค์/สร้างความตระหนัก/การสนับสนุน (Campaign/Awareness Raising/Advocacy/Champion)	• เกิดการเคลื่อนไหวทางสังคม (Social Movement) • เกิดนโยบาย/กฎหมาย/กฎระเบียบใหม่ (Policy/Law/Regulation/legislation) • เปลี่ยนแนวความคิดและทัศนคติ (Changing Mindset & Attitude) • สร้างบริบท/สิ่งแวดล้อมใหม่ (Create new Context)

ที่มา: ผู้วิจัย, 2566

จากข้อมูลแนวคิดและการดำเนินงานของสถาบันการเงินชุมชนทั้งสามแห่งคือ กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ จังหวัดตราด สถาบันการเงินชุมชนหนองสาหร่ายจังหวัดกาญจนบุรีและสถาบันการเงินชุมชนหาดเจ้าสำราญจังหวัดเพชรบุรี สามารถนำมาวิเคราะห์ระดับนวัตกรรมการบริหารจัดการทางการเงินและนวัตกรรมสังคมได้ดังนี้

5.1 การวิเคราะห์นวัตกรรมการบริหารจัดการการเงิน

5.1.1 จุดกำเนิดของปัญหา (Prompt)

สาเหตุสำคัญที่ทำให้บางภูมิภาคของไทยยังคงล้าหลัง ส่วนหนึ่งเกิดจากการที่ยังคงมีกลุ่มประชากรอีกจำนวนมากที่ยากจนและขาดหลักทรัพย์ค้ำประกันยังคงไม่สามารถเข้าถึงแหล่งเงินทุนเพื่อการกู้ยืมได้การเข้าถึงแหล่งเงิน ยังเป็นอีกตัวชี้วัดหนึ่งที่บอกว่าคนจนยังขาดโอกาสที่เท่าเทียม ซึ่งการที่ไม่สามารถเข้าถึงแหล่งทุน ได้อย่างเหมาะสมและ เป็นธรรมเป็นปัจจัยหนึ่งที่ก่อให้เกิดความยากจน และความยากจนของประชากรคือทุกข์ของแผ่นดิน

5.1.1.1 กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ จังหวัดตราด จุดกำเนิดของปัญหา พบว่า แรงบันดาลใจและปัญหา เกิดจากการต้องการแก้ปัญหาหนี้สินและความยากจนของคนในชุมชนและรวมตัวกันแก้ปัญหา คือ กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ จังหวัดตราด ได้จัดตั้งขึ้นมาเพื่อแก้ปัญหาหนี้สินของคนในชุมชน เพราะไม่มีทุนสำรองในการประกอบอาชีพ อีกทั้งยังต้องมีการใช้จ่ายประจำวันอื่น ๆ อีกทั้งทำให้ชุมชนขาดแคลนเงินทุน ทำให้ต้องไปกู้ยืมจากนายทุนที่มีอยู่บริเวณชุมชน ไม่ว่าจะเป็นนายทุนในลักษณะของสถาบันการเงิน อาทิ ธนาคารพาณิชย์ต่างๆ หรือนายทุนในลักษณะของบุคคล กลุ่มบุคคลที่ตั้งตนเป็นผู้มีฐานะ (มีเงิน) แล้วปล่อยให้ชาวบ้านกู้ เพื่อนำเงินไปหมุนเวียนใช้จ่าย แต่กระนั้น การหมุนเวียนเงินของชาวบ้านนั้นได้สร้างผลกำไร ดอกผลมากมายให้แก่นายทุน โดยที่ชาวบ้านเองไม่สามารถที่จะหลุดพ้นจากพันธนาการนี้ได้ หากไม่รวมกลุ่มกัน ทั้งนี้เกิดจาก

- 1) ความยากจนของคนในชุมชน ที่เกิดจากปัญหาหนี้สินทั้งในและนอกระบบดังกล่าว
- 2) การบริโภคนิยม
- 3) การขาดหลักการพุทธธรรม

5.1.1.2 สถาบันการเงินชุมชนหนองสาหร่าย จังหวัดกาญจนบุรี เริ่มต้นจากการจัดทำแผนชุมชน โดยพบปัญหาว่า ชาวบ้านมีหนี้สินมากกว่ารายได้ กล่าวคือ จากการสำรวจข้อมูลในตำบลเพื่อนำมาจัดทำแผนแม่บทชุมชนในปี 2545 พบว่า ชาวบ้านในตำบลหนองสาหร่ายมีรายได้รวมกันประมาณปีละ 76 ล้านบาท มีรายจ่ายรวมกันปีละ 72 ล้านบาท แต่มีหนี้สินรวมกันมากกว่า 86 ล้านบาท และต้องจ่ายดอกเบี้ยปีละกว่า 10 ล้านบาท จึงมีแนวคิดในการแก้ไขปัญหาหนี้สิน และ

เพื่อเป็นแหล่งทุนของตำบล โดยการรวมคนทั้งตำบลมาออมเงินรวมกัน จากเดิมที่แต่ละหมู่บ้านมีการรวมกลุ่มกันออมทรัพย์แบบหมู่บ้านใครหมู่บ้านมันและเปิดทำการเพียงเดือนละ 1 ครั้ง จึงนำไปสู่การจัดตั้ง สถาบันการเงินชุมชนตำบลหนองสาหร่าย

5.1.1.3 สถาบันการเงินชุมชนหาดเจ้าสำราญจังหวัดเพชรบุรี เริ่มจากปัญหาของชาวบ้านว่า เกิดขึ้นมาจากปัญหาหนี้สินและความต้องการรวมกลุ่มกันแก้ไขปัญหาหนี้สิน สำหรับสาเหตุของการทำการเงินชุมชนพบว่า มีที่มาจาก 3 สาเหตุสำคัญ คือ 1) นโยบายส่งเสริมและสนับสนุนการเงินชุมชนจากภาครัฐ 2) การริเริ่มของผู้นำชุมชนหรือนักปราชญ์ชุมชน และ 3) การพัฒนาคัดแปลงจากองค์กรการเงินในยุคแรก ในขณะที่เป้าหมายของชุมชนต่อการเงินชุมชน คือ มุ่งหวังว่าการเงินชุมชนจะช่วยแก้ปัญหาหนี้สินของชาวบ้านในชุมชนและช่วยสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน มีเป้าหมายเพื่อสร้างวินัยการเงิน การออมให้กับสมาชิก เพื่อช่วยให้สมาชิกได้เข้าถึงแหล่งเงินทุนในระบบ อัตราดอกเบี้ยต่ำ โดยลดขั้นตอนที่ยากซับซ้อน และช่วยแก้ปัญหาหนี้ในระบบให้สมาชิก ซึ่งขงสถาบันการเงินชุมชนหาดเจ้าสำราญ ได้ออกพื้นที่ให้บริการสมาชิกในเขตจังหวัดเพชรบุรี 5 อำเภอ ปัจจุบันได้มีการบริหารจัดการเงินเป็นอย่างดีจนกิจการมีความเจริญก้าวหน้า ไม่มีหนี้ค้างชำระ และไม่มีเรื่องร้องเรียน จุดเด่นคือการให้ประชาชนได้เข้าถึงแหล่งเงินทุนโดยแนวคิดการชำระหนี้รายวัน เป็นแก้ปัญหาหนี้สินนอกระบบอย่างยั่งยืน โดยมีหลักเกณฑ์การให้สินเชื่อรายบุคคล แก่สมาชิกเงินบัญชีไม่น้อยกว่า 90 วัน หรือ 3 เดือนประเมินสมาชิกจากที่อยู่ อาชีพ และรายได้การค้า ประกันสินเชื่อส่วนบุคคลค้า ประกัน ใช้สมุดบัญชีออมสัจจะค้า ประกัน หรือค้า ประกันตนเอง ใช้โฉนดที่ดิน ค้าประกัน ใช้บัตร ATM ค้า ประกัน หรือทรัพย์สินอื่นใดที่ฝ่ายสินเชื่อเห็นสมควร ทั้งนี้สภาพปัญหาเดิมของการเงินชุมชนโดยส่วนใหญ่ คือ การดำเนินงานขององค์กรที่ยังไม่มีประสิทธิภาพมากนัก เช่น พบปัญหาเรื่องการดำเนินงานที่ซ้ำซ้อน การเบียดหนี้ การขาดระบบบัญชีที่เหมาะสม รวมไปถึงการแทรกแซงจากปัจจัยภายนอก

5.1.2 การวางแผนและระดมความเห็น (Proposal)

5.1.2.1 กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ จังหวัดตราด โดยชุมชนได้ตั้งคำถามว่า ชุมชนจะอยู่รอดหรือไม่ จะอยู่รอดได้ด้วยอะไร ถ้าจะทำเรื่องนี้ เราทำไปทำไม ทำเพื่ออะไร จึงต้องมีหลักการของตนเอง ดังนั้น กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์จึงไม่เร่งรีบให้เกิดความโลภ ในลักษณะที่ว่าเมื่อมีการสะสมเงินเยอะๆ แล้วจะได้มีเงินให้กู้จำนวนมากๆ ซึ่งเป็นวิธีการที่หน่วยงานของรัฐมักใช้ในการเชิญชวนจัดตั้ง วิธีการคือ เริ่มจากตั้งเงื่อนไขให้ชาวบ้านรวมเงินกันให้ได้เงินจำนวนหนึ่งก่อน แล้วจึงสามารถขอกู้เงินจากธนาคาร เป็นต้น แต่การสร้างประโยชน์ร่วมกัน กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ไม่ได้ใช้การสร้างประโยชน์ร่วมโดยการเอามูลค่าของเงินเป็นตัวตั้ง ไม่เร่งรีบให้คนรู้สึกว่ายากได้ ยากมี แต่

เป็นความรู้สึกว่าช่วยเหลือกัน และช่วยผ่อนคลายความทุกข์ยาก จึงไม่ใช่แหล่งทุนเพื่อแก้ปัญหาทางการเงินเท่านั้น แต่เป็นพื้นที่ทางสังคมที่ให้ความหมายและคุณค่าต่อจิตใจคนในชุมชนอีกด้วย การก่อตั้งกลุ่มจะคิดบนพื้นฐานที่ว่า เริ่มต้นจากเงินตัวเอง เริ่มจากจำนวนน้อย กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรชีวิตได้ประยุกต์มาจากกลุ่มสัจจะออมทรัพย์แบบพัฒนาคุณธรรมครบวงจร ด้วยการเปลี่ยนจากคำว่า ออม เป็น สะสม เพราะสามารถนำธรรมะมาประยุกต์สอนชาวบ้านได้ง่ายกว่า กล่าวคือ หากใช้คำว่า ออม เวลาไปชี้แจงแก่ชาวบ้านจะเอาธรรมะสอดแทรกได้ยาก แต่ถ้าใช้คำว่า สะสม แล้ว สามารถยกตัวอย่างให้เห็นจริงได้มากมาย เพราะการสอนชาวบ้านถ้ามีตัวอย่างที่เข้าใจง่ายก็จะเข้าใจได้ง่ายเช่นกันคำว่า สัจจะ เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้า หมายถึง ความจริง เป็นความจริงใจของมนุษย์ที่ต้องมีทั้งต่อตนเองและผู้อื่น ไม่ว่าจะต่อหน้าหรือลับหลัง ซึ่งนับว่าเป็นธรรมะขั้นพื้นฐานของความเป็นมนุษย์ ทุกวันนี้สังคมมีปัญหา ครอบครัวมีปัญหา คนมีปัญหา เพราะขาดสัจจะต่อกันดังนั้น จึงนำเรื่อง สัจจะมาเป็นคุณธรรมหลักในการทำงานกลุ่มซึ่งต้องสร้างให้คนมีสัจจะต่อกันมิเช่นนั้นกลุ่มจะอยู่ไม่ได้ โดยเน้นหลักสูตรการศึกษาฐานด้านกิจกรรมการออมทรัพย์รูปแบบใหม่หรือกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ โดยการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น และหลักธรรมะในพระพุทธศาสนา เพื่อฟื้นฟูวิถีชีวิตของชุมชนอย่างเป็นองค์รวม ในการแก้ปัญหาความยากจน ให้ชุมชนรู้จักพึ่งตนเองในทุก ๆ ด้าน แก้ปัญหาความแตกร้าง ให้หวนกลับมาสู่ความสามัคคี สมานฉันท์ สร้างพลังต่อรองให้กับชุมชนให้หลุดพ้นต่อการเอารัดเอาเปรียบจากพ่อค้านายทุน สร้างความภูมิใจ ความมีศักดิ์ศรีให้หวนคืนสู่ชุมชน และให้คุณธรรม ความรัก และการปฏิบัติตามคำสอนของพุทธศาสนากลับมาสู่ใจของชุมชน

5.1.2.2 สถาบันการเงินชุมชนตำบลหนองสาหร่าย จังหวัดกาญจนบุรี มีกระบวนการพบปะพูดคุยและสอบถามชาวบ้านๆ ได้สะท้อนออกมาว่า ชีวิตยังไม่มีความสุข นี่จึงกลายเป็นคำถาม และทำให้ชาวบ้านนำไปจุดประกายคิดว่าทำอย่างไรชาวบ้านจึงจะมีความสุข และนำไปสู่การถอดบทเรียนร่วมกันในตำบลจนค้นพบว่า มีปัจจัยอย่างน้อย 9 ประการที่จะทำให้ทุกคนในตำบลมีความสุข คือ 1.มีผู้นำดี ผู้ตามดี 2.สุขภาพดี 3.อาชีพดี 4.กลุ่มองค์กรดี 5.สวัสดิการดี 6.ครอบครัวดี 7.สามัคคีดี 8.จิตใจดี และ 9.มีสัจจะ ความดีทั้ง 9 ประการดังกล่าว คณะกรรมการสถาบันฯ จึงนำไปขยายเป็น ‘ธนาคารความดี’ ในช่วงปลายปี 2549-2550 โดยการให้สมาชิกสถาบันการเงินฯ ทุกคนจดบันทึกความดีของตน และนำมารายงานในที่ประชุมหมู่บ้านทุกเดือน เพื่อให้ที่ประชุมรับรอง เมื่อที่ประชุมหมู่บ้านรับรองแล้ว จะผ่านไปยังที่ประชุมในระดับตำบล (สภาองค์กรชุมชนตำบล) เพื่อรับรองและบันทึกในธนาคารความดี ซึ่งความดีของสมาชิกที่ผ่านการรับรองแล้ว สามารถนำไปใช้แทนหลักทรัพย์เพื่อค้ำประกันเงินกู้ของตนเองจากสถาบันฯ ได้ (กลุ่มออมทรัพย์หรือ

สถาบันการเงินชุมชนทั่วไป หากสมาชิกจะกู้เงินจากกลุ่มหรือสถาบันฯ จะต้องมีส่วนอีกคนยื่นมาค้ำประกัน หรือใช้หลักทรัพย์ต่างๆ ค้ำประกัน)

5.1.3 การออกแบบการเงินเพื่อชุมชน (Prototype)

1) การออม

1.1) กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ จังหวัดตราด ออกแบบการเงินเพื่อชุมชน ด้วยแนวคิดการออม เป็นสิ่งจำเป็นเพื่อการช่วยเหลือกันเอง ภายในชุมชน โดยมีเป้าหมายสำคัญคือ การเสริมสร้างวินัยในเรื่องการออมเงินอย่างสม่ำเสมอต่อเนื่องกัน และนำเงินจากการออมของสมาชิกทุกคนมาบริหารจัดการให้เกิดประโยชน์แก่สมาชิกผู้เดือดร้อนในยากลำบากเงิน เช่น การประสบอุบัติเหตุ การเจ็บไข้ได้ป่วย ค่าศึกษาเล่าเรียนของบุตรหลาน รวมทั้งการนำเงินไปลงทุน เพื่อการประกอบอาชีพ ตลอดจนการชำระหนี้สินให้กับสถาบันการเงินต่าง ๆ โดยไม่ต้องไปกู้เงินนอกระบบที่มีอัตราดอกเบี้ยสูง กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ที่ได้รับการส่งเสริมโดยพระสุบินนี้ มีหลักการที่สำคัญ คือ 1) การเริ่มออมและกู้ โดยการทดลองทำและเรียนรู้ทันที ในวันเดียวกันกับวันที่เริ่มต้นก่อตั้งกลุ่มของสมาชิกพร้อม ๆ กันทุกคน เป็นการให้ความรู้และโอกาสในการฝึกฝนอย่างครบถ้วน ทั้งกระบวนการในวันแรกของการดำเนินกิจกรรม อันเป็นโอกาสแรกเริ่มที่สมาชิกกำลังให้ความสนใจสูงสุดต่อกิจกรรมของกลุ่ม 2) การจัดการการเงินระดับชุมชนหรือกลุ่มย่อย ๆ ที่เกิดขึ้นในทุกรอบเดือนโดยมีการกระทำที่สำคัญ ดังนี้ 2.1) การเปิดเวทีประชาธิปไตยขึ้น อันนำไปสู่การร่วมกันสร้างศีลธรรมใหม่ หรือกฎของชุมชนในแต่ละท้องถิ่น ซึ่งเป็นกระบวนการกำหนดตนเองที่พื้นฟูขึ้นมาใหม่ได้อีกครั้ง 2.2) การสร้างกระบวนการเรียนรู้ เรื่องการเงินและเศรษฐกิจชุมชนให้แก่สมาชิก 2.3) การสร้างความเข้มแข็งของกลุ่ม และบทบาทของสตรีให้มีมากขึ้นเรื่อย ๆ และ 3) การร่วมบริหารกองทุนสวัสดิการของชุมชน และปรับพฤติกรรมไปสู่อำนาจประชาธิปไตยของชุมชน โดยกองทุนนี้โดยมีการกระทำที่สำคัญ 3 ประการ คือ (2) เป็นหลักประกันของชีวิต ครอบครัว และชุมชน (3) ช่วยควบคุมพฤติกรรมของคนในชุมชน การริเริ่มกลุ่มเกิดขึ้นจากในวัด ซึ่งสามารถดึงคนดีในชุมชนให้เข้ามาร่วมกันทำงานเพื่อชุมชน อันเป็นการสร้างความเชื่อโยงระหว่างวัด และคนดีเข้ากับคนส่วนใหญ่ในชุมชน นำไปสู่กิจกรรมการสร้างสรรค์ชุมชนด้านอื่น ๆ ต่อไป

การจัดระบบบัญชีของกลุ่มเป็นการจัดทำขึ้นเพื่อให้ง่ายต่อการทำความเข้าใจของชาวบ้าน แต่ก็สามารถควบคุมให้เกิดความรัดกุมและโปร่งใส ง่ายต่อการตรวจสอบและการดำเนินการ โดยแบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 สมาชิก จะมีสมุดบัญชี 2 เล่ม คือสมุดคู่ฝากและกู้ และในบางกลุ่มอาจมีสมุดเงินกู้ ที่กู้จากเงินกองทุนสวัสดิการอีกเล่มหนึ่งด้วย โดยภายในจะระบุรายละเอียดของจำนวนหุ้น, จำนวนเงินที่ต้องฝากในแต่ละเดือน, จำนวนเงินกู้, จำนวนเงินที่ต้องส่งคืนพร้อมกับค่า

บำรุง หรือดอกเบี้ยยในแต่ละเดือน ส่วนที่ 2 กรรมการ จะมีสมุดคุดมอยู่ 4 เล่ม คือ สมุดรับฝากเงินรายเดือน, สมุดเงินกู้รายเดือน, สมุดเงินกู้รายเดือนจากกองทุนสวัสดิการ, สมุดแยกประเภทเพื่อคุดมเงินฝาก คุดมเงินหมุนเวียน และรายรับรายจ่าย ส่วนที่ 3 การประชุมใหญ่ประจำปี เมื่อครบรอบปีของการดำเนินงานจะมีการประชุมใหญ่ประจำปี ซึ่งกรรมการจะรายงานการดำเนินงานว่ามีผลกำไรหรือขาดทุน ยอดเงินฝากและหุ้น และยอดเงินสวัสดิการ หลังจากนั้นก็จะมีการปรับปรุงกฎระเบียบร่วมกัน อันรวมถึงกฎระเบียบการเงินด้วย เช่น อัตราเงินปันผล อัตราเงินค่าสวัสดิการ ฯลฯ

1.2) สถาบันการเงินชุมชนหาดเจ้าสำราญจังหวัดเพชรบุรี เน้นแนวคิดที่ว่า ให้บริการรับฝากเงิน ถอดเงินสด เปิดบัญชีไม่ยุ่งยาก ไม่จำกัดยอดเงินฝากและให้สมาชิกได้เห็นยอดเงินสดทุกวัน ดังนั้น การกู้เงินในระบบจากสถาบันการเงินชุมชน จะทำให้หนี้ลดลง และมีเงินออมสัจจะเพิ่มขึ้นทุกวัน สมาชิกเป็นผู้กำหนดยอดเงินชำระเอง สามารถปรับโครงสร้างหนี้ได้ตามกำลังศักยภาพของผู้กู้เก็บเงินแบบมีความเห็นอกเห็นใจและเอื้อเฟื้อต่อกันส่งเสริมการออม โดยมีพนักงานให้บริการถึงบ้าน ไม่เว้นวันหยุดราชการ สร้างวินัยการเงินให้สมาชิก ที่สำคัญคือ แนวคิดโครงการกู้แล้วต้องออม คือ การให้สินเชื่อ แบบชำระหนี้รายวัน พร้อมกับการฝากเงินออมสัจจะ การพิจารณาสินเชื่อให้เป็นแบบไม่เป็นภาระ นั่นคือ การลงพื้นที่สำรวจประวัติลูกค้า ประเมินลูกค้าก่อนปล่อยกู้ กล่าวคือ มีการประเมินอาชีพ รายได้ ประวัติส่วนตัว สถานที่ทำเลในการประกอบอาชีพ ถิ่นฐานที่อยู่ และวินัยการเงินการออม ในกรณีที่ลูกค้ากรณีที่มีเจ้าหนี้มากกว่า 1 ราย มีเกณฑ์ในการพิจารณา ดังนี้คือ หนี้รายวัน ถูกกำหนดยอดชำระต่อวัน ถูจจำนวนวัน หนี้ดอกกลอย ชำระดอกเบี้ยเป็นรายวัน เงินต้นคงที่ กู้เงินสถาบันฯเพื่อปิดยอดหนี้รายวัน นายทุนได้ประโยชน์ กู้เงินสถาบันฯเพื่อปิดยอดหนี้ดอกกลอย สมาชิกได้ประโยชน์ กู้เงินสถาบันฯ ไปสร้างรายได้ นำรายได้แบ่งไปชำระหนี้จนหนี้หมด หนี้ก้อนไหนจำเป็นเร่งด่วน ใช้หนี้ก้อนเงินทุนหมุนเวียน ห้ามนำไปใช้ ต้องไม่ขาดมือ ทั้งนี้ สถาบันการเงินชุมชนหาดเจ้าสำราญมีระบบการตรวจสอบหนี้ของสมาชิกตลอดเวลาเพื่อป้องกันหนี้สูญ ดังนี้คือ 1) ถือเป็นหน้าที่หลักของพนักงานที่ต้องทำทุกวัน 2) พนักงานต้องตรวจสอบสัญญากู้ในระบบล่วงหน้าก่อนครบกำหนด 3) ครบกำหนดชำระหนี้ตรวจสอบยอดเงินในบัญชีเพื่อเรียก 4) ถอนเงินชำระหนี้ ออกใบเสร็จรับชำระเงินกู้ และยังมีแนวคิดการชำระหนี้รายวัน เป็นแก้ปัญหานี้สินนอกระบบอย่างยั่งยืน โดยมีหลักเกณฑ์การให้สินเชื่อรายบุคคล แก่สมาชิกเดินบัญชีไม่น้อยกว่า 90 วัน หรือ 3 เดือนประเมินสมาชิกจากที่อยู่ อาชีพ และรายได้การค้า ประกันสินเชื่อส่วนบุคคลค้า ประกัน ใช้สมุดบัญชีออมสัจจะค้า ประกัน หรือค้า ประกันตนเอง ใช้โฉนดที่ดินค้าประกัน ใช้บัตร ATM ค้า ประกัน หรือทรัพย์สินอื่นใดที่ฝ่ายสินเชื่อเห็นสมควร

1.3) สถาบันการเงินชุมชนตำบลหนองสาหร่าย จังหวัดกาญจนบุรี มีแนวคิดที่เรียบง่าย แต่ทำได้จริง สามารถแก้ปัญหานี้สินและหนี้สินนอกระบบได้อย่างเป็นรูปธรรม คือ ความดีต้องกินได้

ขอเพียงแต่มีความดี ก็สามารถกู้เงินได้ เพราะถ้าได้ชื่อว่าคนดี ยังไงเขาก็ไม่โกง ชุมชน ได้สรุป ธรรมนูญความดี อันเป็นที่มาของความสุขอย่างยั่งยืน ซึ่งคนในชุมชนนำไปปฏิบัติ ทำความดี สะสม ความดี และนำมาฝากเข้าธนาคารความดี ตัวอย่าง หลักเกณฑ์ 23 ข้อและ 67 ตัวชี้วัด มาพร้อม แนวทางซึ่งทุก 3,622 สมาชิกชุมชน เห็นชอบร่วมกันคือ การออมเงินอย่างน้อยคนละ 3 บาทต่อวัน เพื่อให้หมดหนี้ภายใน 20 ปี ถ้าใครของสถาบันฯ จะถูกจัดเป็นสวัสดิการของคนทั้งตำบล อัตรา ดอกเบี้ยเงินฝากประเภทออมทรัพย์ร้อยละ 0.85 บาทต่อปี ฝากประจำดอกเบี้ยร้อยละ 4.10 บาทต่อปี และอัตราดอกเบี้ยเงินกู้ร้อยละ 9 บาทต่อปี หลักเกณฑ์การกู้เงิน มีความดี 11 ข้อ กู้เงินได้โดยไม่ต้อง ใช้หลักทรัพย์ค้ำประกัน / มีความดี 15 ข้อ กู้เงิน 10,000 บาท ได้โดยไม่ต้องจ่ายดอกเบี้ย / มีความดี 18 ข้อ กู้เงิน 15,000 บาทได้โดยไม่ต้องเสียดอกเบี้ย และ มีความดี 23 ข้อ กู้เงินได้ 20,000 บาทโดย ไม่ต้องเสียดอกเบี้ย หลักเกณฑ์การกู้เงิน คือเป็นสมาชิกสถาบันฯ ครบ 1 ปี โดยเป็นสมาชิกกองทุน สวัสดิการชุมชน ออมเงินไม่น้อยกว่าเดือนละ 200 บาท จดบันทึกรายรับรายจ่ายครัวเรือน ปลูผักสวนครัวไว้กินอย่างน้อย 7 ชนิด ปฏิบัติตามแผนการแก้ไขปัญหาความยากจนและหนี้สินของตำบล ผ่านเกณฑ์ความดี/คนดี ของชุมชนที่กำหนด ผ่านการรับรองจากประชาคมหมู่บ้านและสภาผู้นำ ชุมชนตำบลหนองสาหร่าย ตามลำดับ ก่อน-หลัง

5.1.4 ความยั่งยืน (Sustain) ธรรมนูญของชุมชนในการออมชำระหนี้และค้นหาความดีของชุมชน

หากพิจารณาจาก Checklist ในขั้นตอนของความยั่งยืน ของขั้นตอนกระบวนการของ นวัตกรรมทางสังคม ยกตัวอย่าง สถาบันการเงินชุมชนหนองสาหร่ายจังหวัดกาญจนบุรี ที่มี หลักเกณฑ์ที่ชัดเจน 23 ข้อและ 67 ตัวชี้วัด มาพร้อมการประเมินผล 3,622 สมาชิกชุมชน เห็นชอบ ร่วมกัน กล่าวคือ การออมเงินอย่างน้อยคนละ 3 บาทต่อวัน เพื่อให้หมดหนี้ภายใน 20 ปี ถ้าใครของ สถาบันฯ จะถูกจัดเป็นสวัสดิการของคนทั้งตำบล อัตราดอกเบี้ยเงินฝากประเภทออมทรัพย์ร้อยละ 0.85 บาทต่อปี ฝากประจำดอกเบี้ยร้อยละ 4.10 บาทต่อปี อัตราดอกเบี้ยเงินกู้ร้อยละ 9 บาทต่อปี การกู้เงิน มีความดี 11 ข้อ กู้เงินได้โดยไม่ต้องใช้หลักทรัพย์ค้ำประกัน / มีความดี 15 ข้อ กู้เงิน 10,000 บาท ได้โดยไม่ต้องจ่ายดอกเบี้ย / มีความดี 18 ข้อ กู้เงิน 15,000 บาทได้โดยไม่ต้องเสียดอกเบี้ย และ มีความดี 23 ข้อ กู้เงินได้ 20,000 บาทโดยไม่ต้องเสียดอกเบี้ย หลักเกณฑ์การกู้เงิน คือเป็นสมาชิก สถาบันฯ ครบ 1 ปี ต้องเป็นสมาชิกกองทุนสวัสดิการชุมชน ออมเงินไม่น้อยกว่าเดือนละ 200 บาท จดบันทึกรายรับรายจ่ายครัวเรือน ปลูผักสวนครัวไว้กินอย่างน้อย 7 ชนิด ปฏิบัติตามแผนการ แก้ไขปัญหาความยากจนและหนี้สินของตำบล ผ่านเกณฑ์ความดี/คนดี ของชุมชนที่กำหนด และ ผ่านการรับรองจากประชาคมหมู่บ้านและสภาผู้นำชุมชนตำบลหนองสาหร่าย

นวัตกรรมบริการจัดการการเงินในระดับชุมชนคือการมีระบบให้ประชาชนคนเล็กคนน้อยได้เข้าถึงแหล่งเงินทุนหรือบริการทางการเงิน กล่าวคือ สถาบันการเงินชุมชนหาเจ้าสำราญมีระบบการระดมเงินทุนจากสมาชิก ปล่อยกและออมเงินด้วยไปในคราวเดียวกัน และหลักเกณฑ์การปล่อยกก็ไม่มากมายแต่สามารถทำให้ประชาชนทั่วไปสามารถเข้ามาเปิดบัญชีและกู้เงินไปประกอบอาชีพได้ และเป็นการส่งเสริมให้ประชาชนระดับฐานรากมีโอกาสทางเศรษฐกิจเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะการเข้าถึงบริการทางการเงินหรือการสามารถเข้าถึงแหล่งเงินทุนในการประกอบอาชีพ (Financial Inclusion) จะเห็นได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกของประธานสถาบันการเงินชุมชนหนองสาหร่าย ดังนี้

“เราส่งเสริมให้ประชาชนออมเงิน โดยมีหลักคิดว่า ไม่ต้องออมจากรายได้ แต่ให้ออมจากรายจ่าย คือลดรายจ่ายที่ไม่จำเป็นลง เช่น ลดการซื้อห่วย ลดดื่มเหล้า ลดบุหรี เมื่อมีเงินเหลือก็นำมาออม อย่างน้อยเดือนละ 100 บาท คนที่เหลือมากก็ออมมาก เมื่อสถาบันฯ มีเงินออมมากก็นำมาให้สมาชิกกู้ยืมไปประกอบอาชีพ หรือนำไปใช้จ่ายที่จำเป็น เช่น เป็นค่าศึกษาเล่าเรียนของลูกหลาน หรือใช้จ่ายในยามที่เจ็บป่วย เมื่อสถาบันฯ มีผลกำไรก็นำมาช่วยเหลือสมาชิกหรือพัฒนาชุมชนต่อไป” (ศิวโรฒ จิตนิยม, สัมภาษณ์เชิงลึก, 6 มิถุนายน 2564)

ขั้นที่ 4 Sustaining หมายถึง มีแหล่งทรัพยากรที่สามารถทำงานได้ อย่างต่อเนื่อง มียุทธศาสตร์การ ทำงานที่ชัดเจน มีแผนการทำงานใน ระยะยาวที่ไม่จำเป็นต้องของบประมาณจากหน่วยงานต่างๆ และมีโมเดลธุรกิจ หากพิจารณาจาก Checklist ขั้นตอนกระบวนการของนวัตกรรมทางสังคม พบว่า สถาบันการเงินชุมชนนั้นสามารถพึ่งตนเองได้ในระดับหนึ่งและสามารถทำงานได้อย่างต่อเนื่อง ยกตัวอย่างเช่น สถาบันการเงินชุมชนหาเจ้าสำราญจังหวัดเพชรบุรีเป็นสถาบันการเงินที่พัฒนาต่อยอดมาจาก กองทุนหมู่บ้าน มีแนวคิดและการดำเนินงานที่เป็นนวัตกรรมทางการเงินที่สามารถทำให้ประชาชนรายย่อย หรือประชาชนที่เป็นหนี้อยู่แล้ว ให้สามารถเข้าถึงแหล่งเงินทุนเพื่อมาประกอบอาชีพได้ โดยการดำเนินงานนั้นค่อนข้างมีความยืดหยุ่นแต่ในขณะเดียวกันก็มีความรัดกุมในด้านการจัดการทางบัญชีให้มีความโปร่งใส โดยให้บริการรับฝากเงิน ถอดเงินสด เปิดบัญชีไม่ยุ่งยาก ไม่จำกัดยอดเงินฝากและให้สมาชิกได้เห็นยอดเงินสดทุกวัน ทั้งนี้ระบบการบริหารจัดการนี้ทำให้สถาบันการเงินมีแหล่งทรัพยากรที่สามารถอยู่ได้ด้วยตนเองแต่ยังต้องอาศัยองค์ความรู้เรื่องระเบียบและการบัญชีจากธนาคารพี่เลี้ยง รวมทั้งธนาคารออมสินมาแนะนำเรื่องระบบการเงินและบัญชี แต่ก็ยังใช้ระบบเดิมที่ใช้คนเป็นหลักในการทำงาน ยังไม่มีการนำเทคโนโลยี

มาใช้มากนัก แต่ในอนาคตหากภาครัฐมีการส่งเสริมและสนับสนุนการนำระบบ Fin Tech มาใช้กับสถาบันการเงินชุมชนก็น่าจะยังอีกนานเพราะมีข้อจำกัดเรื่องงบประมาณ บุคลากร สถานที่และเงินทุน เพราะเป็นหน่วยงานขนาดเล็กและยังมีระบบการทำงานแบบชาวบ้านและยังใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ขั้นที่ 5 Scaling ขยายการทำงานโดยสามารถถ่ายทอด สร้างให้เกิดให้แรงบันดาลใจ มีเครือข่าย ที่เข้มแข็งในการขยายการทำงานใน ประเด็นที่เกี่ยวข้อง ประเด็นการทำงาน อื่นๆ หรือพื้นที่อื่นๆ ผลัดเพื่อวางจำหน่าย (กรณีเป็น Product) หากพิจารณาจาก Checklist ขั้นตอนกระบวนการของนวัตกรรมทางสังคม พบว่า สถาบันการเงินชุมชนมีองค์ความรู้ในเรื่องการจัดการเงินแบบภูมิปัญญาและความใกล้ชิดในการแก้ปัญหาหนี้สินให้กับประชาชนในพื้นที่ได้และสามารถนำมาถ่ายทอดให้กับชุมชนอื่นๆ ได้

กล่าวโดยสรุป ผู้วิจัยเห็นว่า ระดับขั้นของนวัตกรรมสังคมของสถาบันการเงินชุมชนนั้น ยังอยู่ในระดับที่ 4 และ 5 นั่นคือ มีองค์ความรู้พอที่จะถ่ายทอดในเรื่องภูมิปัญญาได้เป็นแรงบันดาลใจให้แก่กลุ่มการเงินอื่นๆ ได้หรือเป็นแนวทางให้กลุ่มออมทรัพย์ต่างๆ เพิ่มสถานะขึ้นมาเป็นสถาบันการเงินชุมชนได้ แต่ยังไม่ได้นำเทคโนโลยีมาช่วยในการทำงานมากนัก และยังไม่ถึงขั้นที่ 6 Systematic Change นั่นคือ ยังไม่สามารถเปลี่ยนสังคม เปลี่ยนความคิด ทักษะ ค่านิยม การขับเคลื่อนทางสังคม นโยบาย กฎ ระเบียบ สร้างระบบการทำงาน/ ประเด็นใหม่ เพราะยังต้องอาศัยการตกผลึกในเรื่ององค์ประกอบของสถาบันการเงินชุมชน ในแง่ความโปร่งใสของผู้นำและระบบการบริหารจัดการที่เป็นระบบและโปร่งใสและการตรวจสอบในระบบการทำงานที่มีประสิทธิภาพ

5.2 การเปลี่ยนแปลงระบบทางการเงินชุมชนทั้งระบบ (Systematic Change)

แม้ว่าผู้วิจัยจะได้วิเคราะห์ระดับขั้นของนวัตกรรมสังคมของสถาบันการเงินชุมชนนั้นยังอยู่ในระดับที่ 4 และ 5 นั่นคือ มีองค์ความรู้พอที่จะถ่ายทอดในเรื่องภูมิปัญญาได้เป็นแรงบันดาลใจให้แก่กลุ่มการเงินอื่นๆ ได้หรือเป็นแนวทางให้กลุ่มออมทรัพย์ต่างๆ เพิ่มสถานะขึ้นมาเป็นสถาบันการเงินชุมชนได้ แต่ยังไม่ได้นำเทคโนโลยีมาช่วยในการทำงานมากนัก และยังไม่ถึงขั้นที่ 6 Systematic Change นั่นคือ ยังไม่สามารถเปลี่ยนสังคม เปลี่ยนความคิด ทักษะ ค่านิยม การขับเคลื่อนทางสังคม อย่างไรก็ตาม นวัตกรรมการบริหารจัดการทางการเงินก็ยังมีแนวทางให้สามารถพัฒนาต่อยอดได้ โดยผู้วิจัยวิเคราะห์ได้ในเบื้องต้นเพื่อเป็นแนวทางในการศึกษา Systematic Change ในครั้งต่อไปคือ

5.2.1 เป้าหมาย/ อุดมการณ์ การเปลี่ยนแปลงระบบพฤติกรรมของชุมชน

5.2.1.1 ปัจจัยแห่งความสำเร็จสถาบันการเงินชุมชนหาเจ้าสำราญและ มีแนวทางการเปลี่ยนแปลงระบบพฤติกรรมของชุมชน มีหลายองค์ประกอบ ดังนี้คือ

1) คณะทำงานกำหนดเป้าหมายร่วมกัน กล่าวคือ แนวคิดในการส่งเสริมการออม และ สร้าง วินัยการเงินให้สมาชิก ส่งเสริมสนับสนุนให้สมาชิกเข้าถึงแหล่งเงินทุนในระบบ และการ แก้ไขปัญหานั้นนอกระบบให้สมาชิกอย่างยั่งยืน

2) มีการวางเป้าหมายความสำเร็จร่วมกัน ซึ่งเป็นการทำงานแบบมีส่วนร่วม กล่าวคือ สถาบันการเงินฯ มีความเข้มแข็งมั่นคงยั่งยืน สถาบันการเงินฯ เป็นที่พึ่งพาของพนักงานได้ทำงาน อย่างมีความสุข สถาบันการเงินฯ เป็นที่พึ่งของสมาชิกได้อย่างแท้จริง สถาบันการเงินฯ มีส่วนร่วม ในการสร้างความเข้มแข็งด้านเศรษฐกิจในระดับฐานราก

3) คณะทำงานของสถาบันการเงิน หรือเจ้าหน้าที่ที่ปัจจุบันมีพนักงานกว่า 20 ชีวิตที่มีงาน ทำและเกิดการจ้างงานในชุมชน ได้อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านเกิดและมีงานทำ ประกอบด้วย ฝ่าย การเงินควบคุม ตั้งการกำกับดูแลการดำเนินงานของสถาบันฯทั้งหมด พนักงานการเงินต้องบันทึก การฝาก-ถอน ถูกต้องครบถ้วน และพนักงานเก็บเงินนำสมุดเงินฝากพร้อมเงินสดส่งพนักงาน การเงินครบถ้วนถูกต้อง และ ฝ่ายสินเชื่อ ผู้ช่วยฝ่ายสินเชื่อ ต้องเตรียมข้อมูลพร้อมนิติกรรมสัญญา ประกันชีวิต (คุ้มครองสินเชื่อ) การต่อกรมธรรม์ พร้อมเอกสารหลักฐานฝ่ายติดตามลูกหนี้และ กำหนดแผน และข้อมูลลูกหนี้ โดยทุกฝ่ายต้องทำงานแบบบูรณาการร่วมกันหรือทำงานเป็นทีม

4) สำนักงาน ต้องมีเครื่องมือในการปฏิบัติงาน มีความสามัคคี ความถี่ของการเปิดทำการก็ เป็นเรื่องสำคัญที่สมาชิกจะสามารถเข้าถึงแหล่งเงินทุนได้ง่าย ความประทับใจจากการใช้บริการ ความสะอาดความเป็นระเบียบเรียบร้อย

5) ความพร้อมของผู้บริหาร ที่ต้องทำงานอย่างโปร่งใส คิดอย่างเป็นระบบ และพร้อมที่จะ ลงมือทำ คิดในแง่ บวกตลอดเวลา พร้อมเผชิญหน้า และแก้ไขปัญหาให้จบ มีความซื่อสัตย์ สุจริต โปร่งใส และสามารถตรวจสอบได้

6) นอกจากนี้ ยังต้องมีแผนปฏิบัติงานที่ดี และเป็นแผนที่ได้จริง เกิดความคุ้มค่าใช้เวลาที่ เหมาะสม เป็นแผนที่สามารถปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเพื่อให้เกิดความเหมาะสมได้ตลอดเวลา

5.2.1.2 ปัจจัยแห่งความสำเร็จกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ จังหวัดตราด และการเปลี่ยนแปลง ระบบพฤติกรรมของชุมชน มีหลายองค์ประกอบ ดังนี้คือ

กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ จังหวัดตราด มีหัวใจสำคัญอยู่ที่การประยุกต์ใช้หลักธรรมทางพุทธ ศาสนากับการเสริมสร้างพลังทางสังคมจากกระบวนการกลุ่ม นอกจากนี้ ผลการศึกษาของ อนันต์

แม้พยัคฆ์ ยังได้แสดงให้เห็นถึงปัจจัยความสำเร็จของกลุ่มที่จะสะสมทรัพย์ จังหวัดตราด ซึ่งสามารถสรุปได้ดังต่อไปนี้

1) ปรัชญาการทำงานของกลุ่มฯ ไม่ได้มีเป้าหมายที่เงิน ไม่เน้นการเร่งรื้อให้เกิดความโลภ ไม่เร่งรื้อให้คนรู้สึกว่ายากได้ ยากมี แต่จะเน้นให้เกิดความรู้สึก “ช่วยเหลือกัน” โดยนำเงินมาเป็นเครื่องมือในการรวมคน แล้วสอดแทรกหลักพุทธธรรมเข้าไปในกระบวนการกลุ่ม

2) คณะกรรมการและสมาชิกกลุ่มเป็นผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนเดียวกัน ทำให้เกิดความร่วมมือ ความไว้วางใจ และสามารถสร้างความเชื่อมั่นให้กันได้

3) กฎ กติกา เงื่อนไข ของกลุ่มมีความยืดหยุ่น และเกิดจากการมีส่วนร่วมไม่ว่าจะเป็นการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจของคณะกรรมการและสมาชิกทุกคน ด้วยการยกมือแสดงความคิดเห็นด้วย และเมื่อกฎกติกาผ่านมติของกลุ่มแล้ว ทุกคนถือปฏิบัติตามกฎกติกานั้นอย่างเคร่งครัด ซึ่งกฎกติกานี้มีการทบทวนและปรับเปลี่ยนทุกสิ้นปี

4) มีกองทุนสวัสดิการชุมชน เป็นเหมือนรากแก้วที่ทำให้กลุ่มมั่นคง เพราะสมาชิกจะมีความผูกพันกับกลุ่ม อันเนื่องมาจากการได้รับผลประโยชน์จากกลุ่ม และกองทุนสวัสดิการนี้ยังสามารถใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาคนให้มีคุณธรรมมากขึ้นได้

5) การประยุกต์หลักพุทธธรรมในกระบวนการกลุ่ม ไม่ว่าจะเป็นการเผยแพร่ธรรมะเชิงรุก การอบรมเพื่อปรับเปลี่ยนทัศนคติให้เอื้อต่อการรวมกลุ่ม การแปลงหลักพุทธธรรมให้เห็นเป็นรูปธรรมผ่านกิจกรรมกลุ่ม เช่น การให้คนมีสัจจะต่อกันก่อให้เกิดกองทุนหมุนเวียน กองทุนสวัสดิการเพื่อสงเคราะห์ ช่วงเหลือกันในชุมชน การฝึกให้สมาชิกและคณะกรรมการกลุ่มทุกคนปฏิบัติตามธรรมข้อจาตะและทานถือการเสียสละของตนแก่บุคคลอื่น การใช้เงื่อนไขการจ่ายสวัสดิการปรับพฤติกรรมเป็นการฝึกคนให้ปฏิบัติตามหลักธรรม เช่น ถ้าสมาชิกคนใดบาดเจ็บนอนโรงพยาบาลเพราะการกินเหล้า ทางกลุ่มจะไม่จ่ายสวัสดิการให้และทำให้สมาชิกต้องปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของตน

5.1.1.3 ปัจจัยแห่งความสำเร็จสถาบันการเงินหนองสาหร่าย จังหวัดกาญจนบุรีมีหลายองค์ประกอบและเปลี่ยนแปลงระบบพฤติกรรมของชุมชน ดังนี้คือ

1) ใช้เงินเป็นเครื่องมือสร้างความคิด ใช้ความคิดเป็นเครดิต หลักเกณฑ์ 23 ความคิด 67 ตัวชี้วัดที่ชาวชุมชนตำบลหนองสาหร่ายได้ร่วมมือกันกำหนดขึ้น มิได้เป็นเพียงแค่ ธรรมนูญความสุข ของชุมชนเท่านั้น แต่ยังเป็นเครื่องมือที่ใช้ ความคิด เข้ามาแก้ไข ปัญหาความยากจน และ ปัญหาหนี้สินผ่านสถาบันการเงินรูปแบบเฉพาะตัวจากกองทุนสวัสดิการที่เรียกว่า ธนาคารความคิด ซึ่งเป็นธนาคารที่ กู้เงิน ได้โดยใช้ ความคิด เป็นเครดิตค้ำประกัน ถือได้ว่า ต้นแบบการน้อมนำเอาคำสอนของในหลวงรัชกาลที่ 9 มาประยุกต์ใช้ให้เข้ากับระบบการเงินของชุมชน เพื่อสร้างความสุขที่ยั่งยืนแก่คน

ในท้องถิ่น ซึ่งถือกำเนิดได้จากปัญหานี้ในระบบและหนี้สินต่างๆ ที่ทำให้คนในชุมชนไม่มีความสุข

2) ด้วยแนวคิดที่เรียบง่าย แต่ทำได้จริง สามารถแก้ปัญหานี้สินและหนี้ในระบบได้อย่างเป็นรูปธรรม คือ ความดีต้องกินได้ ขอเพียงแต่มีความดี ก็สามารถกู้เงินได้ เพราะถ้าได้เชื่อว่าคนดี ยังไงเขาก็ไม่โกง ชุมชน ได้สรุป ธรรมนูญความดี อันเป็นที่มาของความสุขออย่างยั่งยืน ซึ่งคนในชุมชนนำไปปฏิบัติ ทำความดี สะสมความดี และนำมาฝากเข้าธนาคารความดี ตัวอย่าง หลักเกณฑ์ 23 ข้อและ 67 ตัวชี้วัด มาพร้อมแนวทางซึ่งทุก 3,622 สมาชิกชุมชน เห็นชอบร่วมกัน

จากข้อมูลถอดบทเรียนความสำเร็จของทั้ง 3 สถาบันการเงินชุมชน จะเห็นว่า มีรูปแบบกลไกการทำงานที่แตกต่างกันไปตามบริบทของพื้นที่ สถาบันฯ หาดเจ้าสำราญใช้โมเดลแก้หนี้รายวัน ในขณะที่กลุ่มสัจจะออมทรัพย์จังหวัดตราดใช้แนวทางพุทธในการแก้ปัญหานี้สิน ใช้หลักความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่มาช่วยแก้ปัญหานี้สิน ส่วนทางหนองสาหร่ายก็ใช้ธนาคารความดีมาใช้เป็นหลักในการแก้ปัญหานี้สิน แต่ทั้งหมดนั้นมีแนวคิดร่วมกัน คือ การแก้ปัญหานี้สินในระบบอย่างยั่งยืนและการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในพื้นที่ นั่นเอง นอกจากนี้ การร่วมคิด ร่วมปรึกษาหารือ คิดหาแนวทางในการปัญหาและพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยใช้กระบวนการการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน ทุกภาคีในหมู่บ้านเพื่อร่วมคิดร่วมทำร่วมแก้ปัญหและรับผลประโยชน์ร่วมกัน เมื่อมีการวิเคราะห์ปัญหาแล้วก็พบว่า มีปัญหานี้สินที่ควรจะต้องแก้ไขก่อนควรเป็นปัญหาการรวมกลุ่มของคนในชุมชนและปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ จึงได้มีการประชุมปรึกษาหารือเพื่อหาแนวทางในการแก้ปัญหของชุมชน รวมถึงต้องมีการบูรณาการทุนทางสังคมทั้งทุนที่เป็นวัฒนธรรมและทุนที่เป็นนามธรรมเข้าด้วยกันเพื่อพัฒนาชุมชนให้เป็นชุมชนมีความสุขสงบ ร่มเย็น สามัคคี ดำรงอยู่ได้ในสภาวะแห่งความเปลี่ยนแปลงของโลกยุคปัจจุบัน

5.2.2 ปัญหา อุปสรรค ข้อจำกัด

การวิเคราะห์ปัญหาและอุปสรรคของสถาบันการเงินชุมชนนั้น เพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 พบว่า มีหลายปัจจัยเข้ามาเกี่ยวข้อง ที่ผ่านมาการให้บริการทางการเงินในระดับชุมชนมักดำเนินการโดยองค์กรการเงินชุมชนซึ่งไม่มีสถานะเป็นนิติบุคคลทำให้มีข้อจำกัดในการดำเนินงานเนื่องจากเน้นการพึ่งพาตัวบุคคลเป็นหลัก รวมทั้งขาดความมั่นคงในด้านการจัดการ ด้านการบริหารความเสี่ยง และด้านการบัญชี สมควรยกระดับองค์กรการเงินชุมชนเป็นสถาบันการเงินประชาชนซึ่งมีฐานะเป็นนิติบุคคล โดยมีคณะกรรมการพัฒนาระบบสถาบันการเงินประชาชนทำหน้าที่วางกรอบนโยบายและแนวทางการดำเนินงานที่ชัดเจนในการส่งเสริมและกำกับดูแลสถาบันการเงินประชาชนเพื่อให้มีการพัฒนาที่ต่อเนื่องและยั่งยืน อันจะทำให้การดำเนินงานของสถาบันการเงินประชาชน

เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ มีมาตรฐานเดียวกัน และมีความยั่งยืนในการพึ่งพาตนเองภายในชุมชน จึงจำเป็นต้องตราพระราชบัญญัติ โดยกำหนดให้สถาบันการเงินประชาชนมีวัตถุประสงค์ในการส่งเสริมการออมทรัพย์แก่สมาชิกและให้บริการทางการเงินแก่สมาชิก รวมทั้งส่งเสริมหรือสนับสนุนการพัฒนาองค์ความรู้ คุณภาพชีวิต และสวัสดิการของสมาชิกและประชาชนในพื้นที่ในการดำเนินงานของสถาบันการเงินประชาชน

ทั้งนี้ ปัญหาของการดำเนินงานและข้อจำกัดของสถาบันการเงินชุมชนในภาพรวมทั่วประเทศและปัญหาที่เกิดจาก พรบ.สถาบันการเงินประชาชน พ.ศ. 2562 จากการรวบรวมข้อมูลที่สะท้อนมาจากการดำเนินงานของสถาบันการเงินชุมชน ดังนี้

ประการแรก ปัญหาวิธีการดำเนินการจัดตั้งสถาบันการเงินประชาชน ประเด็นที่หนึ่ง ปัญหาเรื่องคำนิยามของคำว่า “สถาบันการเงิน” เนื่องจากสถาบันการเงินประชาชน เป็นสถาบันการเงินที่จัดตั้งขึ้นตามกฎหมายเฉพาะ ตามพระราชบัญญัติสถาบันการเงินประชาชน พ.ศ. 2562 แต่ไม่ถือว่าเป็นสถาบันการเงินตามคำนิยามที่เทียบเคียงจากคำว่า “ธุรกิจสถาบันการเงิน” ของพระราชบัญญัติธุรกิจสถาบันการเงิน พ.ศ. 2551 มาตรา 4 และไม่ถือเป็นสถาบันการเงิน ตามพระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการฟอกเงิน พ.ศ. 2542 มาตรา 3 จึงก่อให้เกิดปัญหาว่าสถาบันการเงินประชาชนนั้นไม่มีหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติตามพระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการฟอกเงิน พ.ศ. 2542 มาตรา 13 ที่สถาบันการเงินจะต้องมีหน้าที่รายงานธุรกรรมสงสัยกรณีที่มีบุคคลเข้าทำธุรกรรมกับสถาบันการเงิน ในกรณีที่ปรากฏว่าธุรกรรมดังกล่าวที่กระทำต่อสถาบันการเงินนั้น เป็นธุรกรรมที่ใช้เงินสดมีจำนวนเกินกว่า 2 ล้านบาทขึ้นไป หรือธุรกรรมที่เกี่ยวกับทรัพย์สินที่มีมูลค่าเกินกว่าที่กำหนดตั้งแต่ 5 ล้านบาทขึ้นไปต่อสำนักงานป้องกันและปราบปรามการฟอกเงิน จึงเป็นเหตุให้สถาบันการเงินประชาชนนั้นอาจถูกผู้กระทำความผิดฐานฟอกเงินใช้สถาบันการเงินประชาชนเป็นเครื่องมือในการฟอกเงินได้

ประการที่สอง ปัญหาข้อยกเว้นในการกำหนดวาระของคณะกรรมการสถาบันการเงินประชาชน ตามพระราชบัญญัติสถาบันการเงินประชาชน พ.ศ. 2562 มาตรา 27 ให้สถาบันการเงินประชาชนมีคณะกรรมการสถาบันการเงินประชาชนประกอบด้วย ประธานกรรมการ 1 คน และกรรมการอื่นอีกไม่น้อยกว่า 4 คน แต่ไม่เกิน 14 คน ซึ่งที่ประชุมใหญ่เลือกตั้งจากสมาชิก กรรมการสถาบันการเงินประชาชนมีวาระอยู่ในตำแหน่งคราวละ 2 ปี นับแต่วันเลือกตั้งกรรมการสถาบันการเงินประชาชน ซึ่งหากพ้นจากตำแหน่งอาจได้รับเลือกตั้งอีกได้ แต่ต้องไม่เกิน 2 วาระติดต่อกัน และหากได้รับมติจากที่ประชุมใหญ่สมาชิกโดยมีคะแนนเสียงไม่น้อยกว่า 3 ใน 4 ให้เป็นกรรมการต่อไปได้ อีกวาระหนึ่งได้ เป็นการกำหนดข้อยกเว้นให้คณะกรรมการสถาบันการเงินประชาชนสามารถดำรงตำแหน่งเกิน 2 วาระได้ติดต่อกันได้ หากได้รับมติจากที่ประชุมใหญ่สมาชิกโดยมี

คะแนนเสียงไม่น้อยกว่า 3 ใน 4 ให้เป็นกรรมการต่อไปได้ ทำให้คณะกรรมการสถาบันการเงินประชาชนสามารถดำรงตำแหน่งติดต่อกันได้ถึง 3 วาระติดต่อกัน ซึ่งเป็นระยะเวลานานถึง 6 ปี เป็นการผูกขาดอำนาจบริหารไว้แก่คณะกรรมการชุดเดิมโดยไม่ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนตามหลักการปกตินั้น ซึ่งอาจเป็นการทำให้บุคคลที่มีอำนาจชี้นำ และใช้ดุลพินิจที่ไม่ชอบก่อกำให้เกิดการทุจริตแก่สถาบันการเงินประชาชน ซึ่งจะเกิดผลกระทบต่อความเชื่อมั่นกิจการต่อบรรดาสมาชิก และสถาบันการเงินประชาชนได้ ซึ่งไม่เป็นไปตามวัตถุประสงค์ในการบริหารงานโดยคณะกรรมการ ซึ่งต้องบริหารจัดการสถาบันการเงินประชาชนนั้นกระทำโดยบุคคลผู้มีความรู้ ความสามารถในการบริหารจัดการ เพื่อเกิดความมั่นคงแก่สถาบันการเงินประชาชน และสร้างความเชื่อมั่นและยังยืนให้แก่บรรดาสมาชิก

ประการที่สาม ปัญหาการใช้สิทธิหักกลบลบหนี้เมื่อสมาชิกพ้นจากการเป็นสมาชิก พระราชบัญญัติสถาบันการเงินประชาชน พ.ศ. 2562 ไม่มีบทบัญญัติกฎหมายเกี่ยวกับวิธีการหรือหลักเกณฑ์ในตรวจสอบภาระหนี้ของสมาชิกเมื่อสมาชิกพ้นจากการเป็นสมาชิกเอาไว้ จึงต้องใช้สิทธิการหักกลบลบหนี้ของสมาชิกกับสถาบันการเงินชุมชน

ประการที่สี่ ปัญหาการเปิดเผยข้อมูลของสมาชิกแก่ธนาคารผู้ประสานงาน เพราะพระราชบัญญัติสถาบันการเงินประชาชน พ.ศ. 2562 ไม่มีบทบัญญัติกฎหมายที่ชัดเจนเพียงพอว่า ธนาคารผู้ประสานงานนั้นกระทำในฐานะใด และมีอำนาจมากน้อยเพียงใดในการเข้าถึงเข้าถึงข้อมูลส่วนบุคคลของสมาชิก แต่พระราชบัญญัตินี้กลับให้อำนาจธนาคารผู้ประสานงานสามารถเข้าถึงข้อมูลส่วนบุคคลของสมาชิกเกี่ยวกับธุรกรรมทางการเงินเพื่อทำการประมวลผลข้อมูลได้ ตามพระราชบัญญัติสถาบันการเงินประชาชน พ.ศ. 2562 มาตรา 46 “ให้ธนาคารผู้ประสานงานมีหน้าที่สนับสนุนและประสานงานการทรัพย์สินที่สมาชิกมีอยู่กับสถาบันการเงินประชาชนตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 341 แต่การกระทำดังกล่าวอาจไม่ทันทั่วถึง เนื่องจากอาจมีเจ้าหน้าที่ที่มีสิทธิในการได้รับชาระหนี้ดีกว่าสถาบันการเงินประชาชน เช่น เจ้าหน้าที่ตามคำพิพากษาที่ได้ตั้งเจ้าพนักงานบังคับคดียึดหรืออาจทรัพย์สินของสมาชิกจากสถาบันการเงินประชาชน เป็นเหตุให้สถาบันการเงินประชาชนนั้นไม่สามารถหักกลบลบหนี้จากทรัพย์สินที่สมาชิกมีอยู่กับสถาบันการเงินประชาชนได้ เพราะต้องส่งมอบทรัพย์สินนั้นให้แก่สำนักงานบังคับคดี และหากสมาชิกนั้นไม่มีทรัพย์สินอื่นให้บังคับชาระหนี้ก็อีก จะทำให้สถาบันการเงินประชาชนจะไม่สามารถบังคับชาระหนี้จากสมาชิกได้อีก และอาจจะก่อให้เกิดหนี้สูญแก่สถาบันการเงินประชาชนในอนาคต

ประการสุดท้าย ความโปร่งใสของผู้นำ ที่หากกลุ่มออมทรัพย์หรือสถาบันการเงินใดไม่มีความโปร่งใสในการบริหารงาน เช่น หลักเกณฑ์และจำนวนเงินในการปล่อยกู้ การเก็บคืนหนี้

เหล่านี้ จะทำให้สถาบันการเงินนั้นเกิดการขาดสภาพคล่องจนในที่สุดก็ล้มและมีการฟ้องร้องเป็นคดีความกันมากมาย

กล่าวโดยสรุป ปัญหาของการดำเนินงานสถาบันการเงินชุมชนนั้น เริ่มจากปัญหาที่ตัวบทกฎหมายตั้งแต่คำนิยาม เป็นต้น ทำให้กลุ่มออมทรัพย์บางแห่งไม่สามารถยกระดับขึ้นเป็นสถาบันการเงินได้เพราะติดปัญหาระเบียบ ข้อกำหนดและเอกสารประกอบ ทำให้ไม่สามารถยกระดับเป็นสถาบันการเงินชุมชนได้ แต่ทั้งนี้ ก็ยังมีปัญหาด้านคณะกรรมการและสมาชิกสถาบันการเงินชุมชน หากมีความไม่โปร่งใสก็จะส่งผลอย่างมากต่อการดำเนินงานของสถาบันการเงินชุมชนในที่สุด

บทที่ 7

สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่องนวัตกรรมการจัดการทางการเงินเพื่อแก้ปัญหาหนี้สินชุมชน มีวัตถุประสงค์
1) เพื่อศึกษานวัตกรรมการบริหารจัดการทางการเงินในชุมชนของสถาบันการเงินชุมชน 2) เพื่อศึกษารูปแบบและองค์ประกอบนวัตกรรมการจัดการทางการเงินของสถาบันการเงินชุมชนเพื่อแก้ปัญหาหนี้สินชุมชน และ3) เพื่อเสนอแนวทางการจัดการทางการเงินเพื่อแก้ปัญหาหนี้สินชุมชน โดยเป็นการศึกษาเชิงคุณภาพประกอบด้วยการศึกษาแนวคิดสถาบันการเงินชุมชน แนวคิดธนาคารมีน แนวคิดธนาคารเพื่อสังคมในประเทศไทยและต่างประเทศ แนวคิดการแก้ปัญหาหนี้ครัวเรือนไทย แนวคิดการแก้ปัญหาค่าความยากจนและเหลื่อมล้ำ ใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกจำนวน 24 คน ในสถาบันการเงินชุมชน 3 แห่งคือ กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ จังหวัดตราด สถาบันการเงินหนองสาหร่าย จังหวัดกาญจนบุรี และ สถาบันการเงินชุมชนบ้านหาดเจ้าสำราญ จังหวัดเพชรบุรี

7.1 สรุปผลการศึกษา

ผลการศึกษาเพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า ความสำเร็จของทั้ง 3 สถาบันการเงินชุมชน จะเห็นว่า มีรูปแบบกลไกการทำงานที่แตกต่างกันไปตามบริบทของพื้นที่ ถือเป็นนวัตกรรมทางการเงินของชุมชน โดยสถาบันฯ หาดเจ้าสำราญใช้โมเดลแก้หนี้รายวัน ในขณะที่กลุ่มสัจจะออมทรัพย์จังหวัดตราดใช้แนวทางพุทธในการแก้ปัญหาหนี้สิน ใช้หลักความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่มาช่วยแก้ปัญหาหนี้สิน ส่วนทางสถาบันการเงินชุมชนหนองสาหร่ายก็ใช้ธนาคารความดีมาใช้เป็นหลักในการแก้ปัญหาหนี้สิน แต่ทั้งหมดนั้นมีแนวคิดร่วมกัน คือ การแก้ปัญหาหนี้สินนอกระบบอย่างยั่งยืนและการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในพื้นที่ และสำหรับกลไกการขับเคลื่อนการเงินชุมชน ประกอบไปด้วย 2 กลุ่ม คือ 1) ภาครัฐ ภาคีเครือข่าย และภาคเอกชน และ 2) คณะกรรมการองค์กรการเงินชุมชน ในส่วนของกระบวนการดำเนินงานมักดำเนินงานโดยส่งผ่านเป็นลำดับขั้น และเน้นการใช้ระบบชุมชนเป็นหลัก ทั้งนี้การเงินชุมชนสร้างการเปลี่ยนแปลงต่อเศรษฐกิจและสังคมอย่างชัดเจน โดยเฉพาะในด้านเศรษฐกิจพบว่า เป็นเครื่องมือที่ช่วยให้ประชาชนฐานรากหรือผู้ที่ไม่มีหลักประกันสามารถเข้าถึงแหล่งเงินทุนได้มากขึ้น สำหรับปัจจัยภายในที่ส่งผลต่อความสำเร็จ

ของการเงินชุมชน ได้แก่ 1) การบริหารจัดการองค์กรการเงินที่เข้มแข็ง และ 2) การมีอัตราดอกเบี้ยที่เข้าถึงประชาชน ในส่วนของปัจจัยภายนอกที่ส่งผลต่อความสำเร็จของการเงินชุมชน ได้แก่ การร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคี และองค์กรการเงินรายย่อยอย่างเป็นระบบ สำหรับปัจจัยภายในที่ส่งผลต่อความล้มเหลวของการเงินชุมชน ได้แก่ 1) การบริหารจัดการเงินฝาก/เงินกู้/หนี้ค้างชำระ 2) การสมัครสมาชิกองค์กรการเงินชุมชน 3) ระบบบัญชีขององค์กรการเงินชุมชน และ 4) ระบบภายในขององค์กรการเงินชุมชน ในส่วนของปัจจัยภายนอกที่ส่งผลต่อความล้มเหลวของการเงินชุมชน ได้แก่ ความผูกพันต่อองค์กรการเงินชุมชน และนโยบายของภาครัฐ

เพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 รูปแบบและองค์ประกอบนวัตกรรมการจัดการทางการเงินในชุมชนกระบวนการดำเนินการขององค์กรการเงินชุมชนนั้นแตกต่างไปตามลักษณะของกลุ่มองค์กรการเงินชุมชน อาทิ กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มสะสมทรัพย์ หรือ เครือข่ายสวัสดิการ และมักดำเนินงานโดยส่งผ่านเป็นลำดับขั้นและเน้นการใช้ระบบชุมชนเป็นหลัก ในขณะที่รูปแบบการบริหารงานของแต่ละองค์กรการเงินชุมชนจะถูกบริหารจัดการไปตามวัตถุประสงค์และบริบทแวดล้อมขององค์กรการเงินชุมชนนั้นๆ เช่นกัน อาทิ ตามวัตถุประสงค์ของการให้กู้ยืมเงิน การส่งเสริมการออม การพัฒนาอาชีพ และการจัดสวัสดิการชุมชน ที่ตั้งอยู่บนฐานทรัพยากรของชุมชน เป็นต้น การทำให้องค์กรการเงินชุมชนเป็นแหล่งเงินทุนของชุมชนที่ยั่งยืน เพิ่มช่องทางการเข้าถึงบริการทางการเงินอย่างทั่วถึงจะสามารถช่วยลดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจโดยรวมได้ การเข้าถึงการเข้าถึงบริการทางการเงินพื้นฐาน เช่น การออม การให้สินเชื่อ ให้แก่ประชาชนจะช่วยสนับสนุนการพัฒนาความเป็นอยู่ของประชาชนในชุมชนด้านการประกอบอาชีพ ด้านความเป็นอยู่ให้สามารถสร้างรายได้ เพิ่มการออมเงิน และลดปัญหาการกู้ยืมเงินนอกระบบได้ ซึ่งจะเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจของชุมชนได้เป็นอย่างดี สถาบันการเงินชุมชนสร้างการเปลี่ยนแปลงต่อเศรษฐกิจและสังคมอย่างชัดเจน โดยเฉพาะในด้านเศรษฐกิจพบว่า เป็นเครื่องมือที่ช่วยให้ประชาชนฐานรากหรือผู้ที่ไม่มีหลักประกันสามารถเข้าถึงแหล่งเงินทุนได้มากขึ้น ทั้งนี้ จะเห็นว่าสถาบันการเงินชุมชนนั้นมีแนวคิดคล้ายกับธนาคารกรามีน (Grameen Bank) ในประเทศบังกลาเทศ ที่แสดงให้เห็นว่าโครงการพัฒนาที่เริ่มโดยประชาชนสามารถแก้ไขปัญหาความยากจนได้ ดังนั้นจะเห็นได้ว่าองค์กรทางด้านการพัฒนาต่าง ๆ ได้มีความพยายามค้นหาแนวทางในการต่อสู้กับความยากจน และสร้างเครื่องมือในการแก้ไขปัญหาให้ตรงกับกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งเป็นคนยากจนที่แท้จริง แนวคิดเรื่องสถาบันการเงินชุมชน เป็นความพยายามของชาวบ้านในการลดการพึ่งพาแหล่งทุนจากภายนอก โดยการจัดการเงินของตนเองในระดับกลุ่มและชุมชน โดย ขั้นตอนของนวัตกรรมการบริหารจัดการทางการเงินตาม ประกอบด้วย การระบุจุดกำเนิดของปัญหา(Prompt) ได้แก่ (1) ความยากจนของคนในชุมชน (2) การบริโภคนิยมและ (3) การขาดหลักการพุทธธรรม กล่าวคือ

การวางแผนและระดมความเห็น(Proposal) ได้แก่ การประชุมร่วมกันของคนในชุมชน โดยมีรูปแบบกลไกการทำงานที่แตกต่างกันไปตามบริบทของพื้นที่ กล่าวคือ สถาบันฯ หาดเจ้าสำราญใช้โมเดลแก้หนี้รายวัน ในขณะที่กลุ่มสัจจะออมทรัพย์จังหวัดตราดใช้แนวทางพุทธในการแก้ปัญหาหนี้สิน

การออกแบบการเงินเพื่อชุมชน(Prototype) ได้แก่ (1) การออม(2) การชำระคืน(3) การเป็นเจ้าของร่วมกันของชุมชน(4) หลักพุทธธรรมและหลักปฏิบัติของชุมชน

ความยั่งยืน (Sustainable) ได้แก่ ธรรมนูญของชุมชนในการออมชำระหนี้และฉันทามติของชุมชน โดยมีการเปลี่ยนแปลงระบบทางการเงินชุมชนทั้งระบบ(Systematic Change) ความพยายามการดำรงรักษาระบบของชุมชน ภูมิปัญญาชุมชนและการ ผู้นำที่มีคุณธรรม

ทั้งนี้ มีหลายปัจจัยที่เป็นองค์ประกอบความสำเร็จของสถาบันการเงินชุมชน ดังนี้คือ

1) ปัจจัยด้านผู้นำ ส่งผลต่อการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการบริหารจัดการสถาบันการเงินชุมชน และความเชื่อมโยงกับเศรษฐกิจชุมชน ซึ่งผู้นำหรือประธานสถาบันฯ นั้นต้องใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ด้านความรู้ในการวางแผน ด้านคุณธรรม โดยใช้ความซื่อสัตย์สุจริต ในการจัดสรรสินเชื่อ ผลประโยชน์ และกิจกรรมทางเศรษฐกิจให้แก่สมาชิก

2) ปัจจัยด้านคณะกรรมการ ส่งผลต่อการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการบริหารจัดการสถาบันการเงินชุมชนและความเชื่อมโยงกับเศรษฐกิจชุมชน คณะกรรมการสถาบันการเงินชุมชนต้องมีการบริหารจัดการที่ยึดหลักความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีและต้องใช้ความรอบรู้ในการวางแผน มีความซื่อสัตย์สุจริต และเสียสละ ทำให้คนในชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองทางการเงิน คณะกรรมการของสถาบันการเงินชุมชนจะร่วมกันวางแผนการปฏิบัติการ การดำเนินงาน และการตรวจสอบการดำเนินงาน เพื่อให้การประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นไปตามเป้าหมาย

3) ปัจจัยด้านสมาชิก ส่งผลต่อการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการบริหารจัดการสถาบันการเงินชุมชนและความเชื่อมโยงกับเศรษฐกิจชุมชน ซึ่งสมาชิกของสถาบันการเงินชุมชนต้องมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ เพื่อให้มีการเรียนรู้ในการปฏิบัติงานและการเรียนรู้ภายนอกองค์กร ทำให้สมาชิกได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน และทำให้สมาชิกเข้าถึงแหล่งเงินทุนและเป็นการแก้ปัญหาหนี้สินนอกระบบได้

4) ปัจจัยด้านการเรียนรู้ ส่งผลต่อการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการบริหารจัดการสถาบันการเงินชุมชนและความเชื่อมโยงกับเศรษฐกิจชุมชน องค์ประกอบด้านความรู้ในกิจกรรมของสถาบันการเงินชุมชนทุกด้านทั้งการบริหารจัดการ การให้สินเชื่อ การออม และการจัดสวัสดิการชุมชน และทำให้รายได้และความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคมของคนในชุมชนดีขึ้น

5) ปัจจัยด้านเครือข่ายและการมีส่วนร่วม ส่งผลต่อการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการบริหารจัดการสถาบันการเงินชุมชน และความเชื่อมโยงกับเศรษฐกิจ ต้องพึ่งพาตนเองได้ และจะต้องร่วมมือกับหน่วยงานภายนอก เพื่อให้มีการเรียนรู้ร่วมมือและสามารถต่อยอดกิจกรรมทางการเงินได้อย่างต่อเนื่อง

ปัญหาและอุปสรรคของสถาบันการเงินชุมชน พบว่า ปัญหาที่พบหลักๆคือความโปร่งใสในการบริหารงานของผู้นำ คือ ประชานและกรรมการและยังมีปัญหาที่เริ่มมาจากปัญหาที่ตัวบทกฎหมายตั้งแต่คำนิยาม เป็นต้น ทำให้กลุ่มออมทรัพย์บางแห่งไม่สามารถยกระดับขึ้นเป็นสถาบันการเงินได้เพราะติดปัญหาระเบียบ ข้อกำหนดและเอกสารประกอบ ทำให้ไม่สามารถยกระดับเป็นสถาบันการเงินชุมชนได้ แต่ทั้งนี้ ก็ยังมีปัญหาด้านคณะกรรมการและสมาชิกสถาบันการเงินชุมชน หากมีความไม่โปร่งใสก็จะส่งผลอย่างมากต่อการดำเนินงานของสถาบันการเงินชุมชนในที่สุด

สถาบันการเงินชุมชนมีบทบาทในการช่วยลดช่องว่างการบริการทางการเงินให้กับประชาชนนอกเขตเมืองและมีรายได้น้อย ทั้งในด้านเงินฝากในกรณีที่มีเงินออมน้อยไม่คุ้มค่ากับการเดินทางไปสถาบันการเงินก็สามารถฝากเงินกับกลุ่มออมทรัพย์แทนได้ และในด้านสินเชื่อก็มีความยืดหยุ่นสูงกว่าแหล่งเงินทุนอื่น ๆ เนื่องจากมีความใกล้ชิดกับผู้กู้ซึ่งเป็นสมาชิกในชุมชนอยู่แล้ว นอกจากนี้ยังเป็นการแก้ปัญหาหนี้ในระบบ ที่เกิดจากลูกหนี้ไม่สามารถเข้าถึงแหล่งเงินทุนในระบบได้เนื่องจากการให้บริการทางการเงินในระบบยังไม่มีโครงสร้างที่เอื้อ เช่น ขาดหลักประกันวงเงินที่ต้องการมีขนาดเล็กทำให้ไม่เป็นกลุ่มเป้าหมายของสถาบันการเงินในระบบหรือธนาคาร รวมถึงความรวดเร็วในการได้สินเชื่อ ทั้งนี้ ปัญหาส่วนหนึ่งอาจเกิดจากการขาดวินัยทางการเงินทำให้หนี้สินล้นพ้นตัวจนไม่สามารถเข้าถึงบริการทางการเงินในระบบได้อีก ทั้งนี้ หากจำแนกนวัตกรรมของสถาบันการเงินชุมชน สามารถแบ่งได้ดังนี้

1) นวัตกรรมทางด้านผลิตภัณฑ์หรือการพัฒนาผลิตภัณฑ์ ประกอบไปด้วยมุมมองทางด้านบริการขององค์กรการเงินชุมชน ได้แก่ การพัฒนารูปแบบการออมเพื่อการสวัสดิการสงเคราะห์ต่าง ๆ ตามท้องที่การเงินชุมชนแต่ละแห่งสามารถดำเนินการได้ การปรับรูปแบบการจ่ายชำระเงินกู้ เงินออม ให้ยืดหยุ่นตามโครงสร้างวิถีการผลิตของชุมชนตนเองและสามารถตอบสนองความต้องการสมาชิก เป็นนวัตกรรมทางด้านแนวคิดในการบริหารจัดการการให้บริการเพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์ทางด้านเงินออม เงินกู้ให้มีความสอดคล้องกับชุมชนมากยิ่งขึ้น การขยายการจัดสวัสดิการสงเคราะห์เพิ่มเติม เช่น ค่ารักษาพยาบาล ค่าจัดการศพ ค่าเยียวยาภัยพิบัติต่าง ๆ แก่สมาชิก เป็นต้น

2) นวัตกรรมดำเนินงานและนวัตกรรมการบริหารจัดการ ได้แก่ การนำเทคโนโลยีมาพัฒนากระบวนการดำเนินงาน (แต่ยังไม่ไปถึงแนวคิด FinTech เพราะยังใช้ระบบเดิมเป็นหลัก) เช่น

การจัดทำระบบบัญชีด้วยคอมพิวเตอร์ในสถาบันการเงินชุมชนหาดเจ้าสำราญในแบบประจำสำนักงาน การพัฒนาระบบบัญชีเดิมให้สามารถเชื่อมผ่านระบบเครือข่ายออนไลน์ในแบบเรียลไทม์ ดังที่องค์กรการเงินชุมชนบ้านโจรนำมาใช้งาน เป็นนวัตกรรมที่ช่วยอำนวยความสะดวกในการให้บริการของสมาชิกเองและการดำเนินงานของคณะกรรมการ ช่วยเพิ่มความเชื่อมั่นต่อองค์กร ลดต้นทุนการดำเนินงาน สามารถตรวจสอบข้อมูลการดำเนินงานและรวบรวม เพื่อวิเคราะห์ประกอบการตัดสินใจต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้อง การขยายการดำเนินงานเพื่อบริการสมาชิกให้ครบวงจร ต่อเนื่องจากการพัฒนาส่งเสริมอาชีพ เช่น การจัดตั้งศูนย์ฝึกอาชีพ ศูนย์สาธิตและจำหน่ายสินค้าผลิตภัณฑ์ชุมชน เพื่อเป็นจุดกระจายผลผลิตของสมาชิกในองค์กรการเงินชุมชนเหล่านี้ยังเป็นนวัตกรรมในการดำเนินงานเพื่อสร้างทางเลือกใหม่ให้แก่สมาชิกในวงจรทางเศรษฐกิจชุมชน ซึ่งจะช่วยเสริมสร้างพื้นฐานวงจรเศรษฐกิจชุมชนให้มีความเข้มแข็งซึ่งจะส่งผลต่อความมั่นคงขององค์กรการเงินชุมชนในระยะยาว

3) นวัตกรรมทางการเงิน ของสถาบันการเงินชุมชนนั้น ยังไปไม่ถึงระดับของ Fin Tech กล่าวคือ ยังไม่มีการนำเทคโนโลยีหรือ AI มาใช้ช่วยในการทำงานมากนัก ยกตัวอย่างเช่น สถาบันการเงินชุมชนหาดเจ้าสำราญ มีแนวคิดในการออมเงินและปล่อยกู้ มีจุดเด่นในการเก็บหนี้รายวัน แต่การดำเนินงานดังกล่าวยังใช้บุคลากรในการลงพื้นที่เก็บเงินรายวันเป็นหลัก เมื่อบุคลากรนำเงินมาเข้าระบบก็ยังเป็นระบบเงินสดและมีการบันทึกที่มีหลักฐานและเป็นระบบขั้นตอน ถึงแม้ว่าสถาบันการเงินชุมชนหาดเจ้าสำราญจะมีพี่เลี้ยง คือ ธนาคารออมสินมาแนะนำเรื่องระบบการเงินและบัญชี แต่ก็ยังใช้ระบบเดิมที่ใช้คนเป็นหลักในการทำงาน ยังไม่มีการนำเทคโนโลยีมาช่วยมากนัก แต่ในอนาคตหากภาครัฐมีการส่งเสริมและสนับสนุนการนำระบบ Fin Tech มาใช้กับสถาบันการเงินชุมชนก็น่าจะยังอีกนานเพราะมีข้อจำกัดเรื่องงบประมาณ บุคลากร สถานที่และเงินทุน เพราะเป็นหน่วยงานขนาดเล็กและยังมีระบบการทำงานแบบชาวบ้านและยังใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น นอกเสียจากภาครัฐจะสนับสนุนในเรื่องเทคโนโลยีก็อาจจะมีความเป็นไปได้ในการนำมาใช้

4) นวัตกรรมทางสังคม พบว่า ระดับขั้นของนวัตกรรมสังคมของสถาบันการเงินชุมชนนั้น ยังอยู่ในระดับที่ 4 และ 5 นั่นคือ มีองค์ความรู้พอที่จะถ่ายทอดในเรื่องภูมิปัญญาได้เป็นแรงบันดาลใจให้แก่กลุ่มการเงินอื่นๆ ได้หรือเป็นแนวทางให้กลุ่มออมทรัพย์ต่างๆ เพิ่มสถานะขึ้นมาเป็นสถาบันการเงินชุมชนได้ แต่ยังไม่ได้นำเทคโนโลยีมาช่วยในการทำงานมากนัก และยังไม่ถึงขั้นที่ 6 System Change นั่นคือ ยังไม่สามารถเปลี่ยนสังคม เปลี่ยนความคิด ทักษะ ค่านิยม การขับเคลื่อนทางสังคม นโยบาย กฎ ระเบียบ สร้างระบบการทำงาน/ ประเด็นใหม่ เพราะยังต้องอาศัยการตกผลึกในเรื่ององค์ประกอบของสถาบันการเงินชุมชน ในแง่ความโปร่งใสของผู้นำและระบบการบริหารจัดการที่เป็นระบบและโปร่งใสและการตรวจสอบในระบบการทำงานที่มีประสิทธิภาพ

7.2 ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรมีการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม เพื่อพัฒนากิจกรรมของสถาบันการเงินชุมชนที่สอดคล้องกับบริบทและความต้องการของชุมชน และให้คนในชุมชนได้มีส่วนร่วมคิด ร่วมปฏิบัติ และร่วมดำเนินการในกิจกรรมของสถาบันการเงินชุมชน

2) ควรมีการวิจัยเพื่อสร้างเครือข่ายสถาบันการเงินชุมชน ที่สามารถบูรณาการกองทุนชุมชน สถาบันการเงินชุมชน กลุ่มอาชีพ กลุ่มสวัสดิการในชุมชนเข้าด้วยกัน เพื่อให้เป็นเครือข่ายสถาบันการเงินชุมชนที่สามารถตอบสนองความต้องการของชุมชนได้อย่างครอบคลุมทุกด้าน

บรรณานุกรม

- ทิสโก้. (2564). *เจาะธุรกิจ Fintech นวัตกรรมการเงินแห่งอนาคตของโลก*. สืบค้นจาก <https://www.tisco.co.th/th/advisory/2021-09-20-fintech-innovation-for-the-future2.html>.
- ธนาคารแห่งประเทศไทย. (2565). *การธนาคารเพื่อความยั่งยืน*. สืบค้นจาก <https://www.bot.or.th/Thai/SustainableBanking/Pages/Home.aspx>
- ธนาคารออมสิน. (2563). *แนวคิดธนาคารเพื่อสังคม*. สืบค้นจาก https://www.gsb.or.th/csr_gsb/csrhomepage/
- นิพนธ์ พังพงศกร. (2551). *คุณภาพชีวิตคนไทย*. กรุงเทพฯ: สถาบันการวิจัยเพื่อพัฒนาประเทศไทย.
- นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์. (2527). *การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ประเวศ วะสี. (2545). *การพัฒนาคนรุ่นใหม่เพื่ออนาคตที่ยั่งยืน*. กรุงเทพฯ: หมอชาวบ้าน.
- ปรัชญา ปิ่นมณี. (2548). *การเติบโตทางเศรษฐกิจในระยะยาว กรณีศึกษาประเทศไทย*. สยามวิชาการ, 6(1), 13-21.
- พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน. (2542). *ความหมายคำศัพท์*. สืบค้นจาก <https://dictionary.orst.go.th/>
- ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม และพรณิพย์ เพชรมาก. (2551). *การบริหารสังคมศาสตร์แห่งศตวรรษเพื่อสังคมไทยและสังคมโลก*. กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน
- เมตต์ เมตต์การุณจิต. (2553). *การบริหารจัดการศึกษาแบบมีส่วนร่วม: ประชาชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และราชการ* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: บั๊คพอยท์
- สถณี อาชวนันทกุล. (2550). *การศึกษาด้านกิจการเพื่อสังคม*. สืบค้นจาก [urkhungbangkachao.com/Uploads/articles/กรณีกศึกษาด้านกิจการเพื่อสังคม%20\(Social%20Enterprise\)%20ธนาคารกรามีน](http://urkhungbangkachao.com/Uploads/articles/กรณีกศึกษาด้านกิจการเพื่อสังคม%20(Social%20Enterprise)%20ธนาคารกรามีน).
- สายชล ปัญญชิต. (2555). *การต่อรองและการมีส่วนร่วมเพื่อการจัดการที่อยู่อาศัยในชุมชนเมือง: มุมมองทางสังคมวิทยา*. วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์, 6(1).
- สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา. (2562). *รายงานความยากจนและปัญหาหนี้สิน*. กรุงเทพฯ : ผู้แต่ง.
- สภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2564). *รายงานวิเคราะห์สถานการณ์ความยากจนในประเทศไทย*. สืบค้นจาก <https://thestandard.co/poverty-and-inequality-2020/>

บรรณานุกรม(ต่อ)

- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2565). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13*(2566-2570). สืบค้นจาก https://pa.bru.ac.th/2022/11/02/nesdp_13/
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2562). *สถิติหนี้สินครัวเรือนปี 2562*. สืบค้นจาก <http://www.nso.go.th/sites/2014>
- สำนักงานนวัตกรรมแห่งชาติ. (2564). *นวัตกรรมการเงิน*. สืบค้นจาก <https://www.nia.or.th/>
- สำนักงานเศรษฐกิจการคลัง. (2558). *รายงานสถิติความยากจนและความเหลื่อมล้ำปี 2558*. <https://www.fpo.go.th/main/>
- สำนักงานคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ. (2562). *สถาบันการเงินชุมชน*. สืบค้นจาก <http://www.villagefund.or.th/>
- Alakeson, V. (2003). *Social Responsibility in the Information Society*. Retrieve from: http://www.digitaleu.org/uploadstore/theme_reports/social_report.pdf
- Conroy, S.A. (2003) A Pathway for Interpretive Phenomenology. *International Journal of Qualitative Methods*, 2(3).
- Kuhn, T. (1970). *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: University of Chicago Press.
- Mulgan, G., Tucker, S., Ali, R., and Sanders, B. (2007). *Social Innovation: What Is It, Why It Matters, and How It can be Accelerated*. Retrieve from <http://www.youngfoundation.org/publications/reports/social-innovation-what-it-why-itmatters-how-it-can-be-accelerated-march-2007>.
- Murrey, R., Mulgan, G., and Caulier-Grice, J. (2008). *Generating Social Innovation: Setting an Agenda, Shaping Methods and Growing the Field*. Retrieve from <http://www.socialinnovationexchange.org/node/1167>.
- Rogers, E.M. (2003). *Diffusion of Innovations*. New York: Free Press.
- Wimot, T. M. (2003). *The Dynamics of Visioning and Social innovation: A Grounded Theory Study of the Impact of Appreciative Inquiry in Sustaining Long-Term Organizational Change*. Retrieve from <https://www.proquest.com/docview>.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	ศุภกร จงนภาศิริกูร
วัน เดือน ปีเกิด	1 ตุลาคม 2530
สถานที่เกิด	จังหวัดกรุงเทพมหานคร ประเทศไทย
ประวัติการศึกษา	มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย ปริญญาหลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการ, 2533 มหาวิทยาลัยรังสิต ปริญญาหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาผู้นำทางสังคม ธุรกิจและการเมือง, 2556 99/223-224 ถ.เทศบาลสงเคราะห์ แขวงลาดยาว เขตจตุจักร กทม.10900
ที่อยู่ปัจจุบัน	

